

MINNE MENET KAUPUNKI?

Toim. Timo Heikkinen ja Hanna Mattila

TEKNILLINEN KORKEAKOULU
TEKNISKA HÖGSKOLAN
HELSINKI UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
TECHNISCHE UNIVERSITÄT HELSINKI
UNIVERSITE DE TECHNOLOGIE D'HELSINKI

MINNE MENET KAUPUNKI?

Toim. Timo Heikkinen ja Hanna Mattila

Julkaisija:
Teknillinen korkeakoulu
Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus
PL 9300
02015 TKK
Puh. (09) 451 4083
Sähköposti: ytk-tilaus@tkk.fi
<http://ytk.tkk.fi>

Kannen kuva: Tuomas Ilmavirta
Taitto: Päivi Talonpoika-Ukkonen

ISBN 978-951-22-9984-3
ISSN 1455-7754
ISBN 978-951-22-9985-0 (pdf)

Yliopistopaino
Helsinki 2009

Sisältö

LUKIJALLE	5
Taina Rajanti MIKÄ KAUPUNKI ON?	9
Leena Eräsaari NEW PUBLIC MANAGEMENT KAUPUNGIN HALLINNOSSA	19
Kaarin Taipale KAUPUNKEJA KAUPAN	35
Janne Antikainen KAUPUNKISEUDUT KASVUN MOOTTOREINA	43
Pasi Mäenpää SUOMALAINEN KAUPUNKI UUSIN SILMÄLASEIN	55
Mikko Laaksonen HYVINVOINNIN LÄHIÖISTÄ KULUTUKSEN ESIKAUPUNKEIHIN	65
Anssi Joutsiniemi KAUPUNKIEN SUUNNITTELUSTA ITSEORGANISOITUMISEEN	93

Eläköön kaupunki!

Eläköön kaupunki!

Eläköön kaupunki!

Lukijalle

Elokuussa 2008 Espoon kaupungin kulttuuritoimi ja Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus YTK kokoontuivat perinteikkääseen yhteiseen kesäseminaariinsa merkkipäivien tunnelmissa: Espoo vietti 550-vuotisjuhliiaan ja YTK juhlisti 40-vuotista taivaltaan jo sadan vuoden ikään ehtineen Teknillisen korkeakoulun juhluvuoden vanavedessä. Näiden virstanpylväiden äärellä sekä Espoon kaupunki että suomalaisen kaupunkitutkimuksen uranuurtaja YTK halusivat kysyä: ”Minne menet kaupunki?” Tässä yhteydessä ”kaupungilla” ei tarkoitettu pelkästään Espoota; Seminaarissa oltiin kiinnostuneita laajemmassa mitta-kaavassa kaupunkien asemasta ja toimintapolitiikoista globalisoituvan talouden aikakaudella. Espootakin nämä kysymykset toki koskettavat, sillä vaikka Espoon historia kaupunkina ulottuu vain vajaan neljän vuosikymmenen taakse, Espoon kaupungistuminen on ollut – ja on edelleen – nopeatempoista ja voimakasta.

Juhlaseminaarissa kysyttiin yhtäältä, mitä kaupunkien hallintokulttuureissa on tällä hetkellä tapahtumassa ja toisaalta miten hallinnon tai hallinnoinnin muutokset näkyvät kaupunkisuunnittelussa ja kaupunkirakenteessa. Puheenvuoroissa pohdittiin muun muassa julkisen ja yksityisen sektorin roolijakoa, sekä kaupunkilaisten mahdollisuuksia vaikuttaa elinympäristönsä kehittämiseen julkisen ja yksityisen sektorin rinnalla. Useassa seminaariesityksessä verrattiin kaupunkien suunnittelun ja hallinnoinnin nykyistä kulttuuria niihin kehittämisen periaatteisiin, joihin uskottiin YTK:n perustamisen aikaan, 1960- ja 70-lukujen taitteessa. Vaikka toisaalta näyttää siltä, että nykyinen hallintokulttuuri on etäänäytynyt kauas hyvinvointivaltion rakentamisen vahvoista vuosikymmenistä, seminaarissa tuotiin esiin myös suomalaisen kaupunkisuunnittelun- ja kehittämisen jatkumoa vuosikymmenien ajalta.

Tähän julkaisuun on koottu ”Minne menet kaupunki” -seminaarin kohokoh-tia artikkelimuodossa. Kokoelman avaa tutkimuspäällikkö, valtiotieteen tohtori Taina Rajanti artikkelillaan ”Mikä kaupunki on?”. Rajantin tarkastelussa kau-pungin olemus palautuu ihmiseen, ei niinkään tietynlaiseen kulttuuriseen ilmi-

öön eikä tietyt määreet täyttävään rakennettuun ympäristöön. Rajantin mukaan kaupungin ja kaupunkielämän ominaispiirteitä ovat vieraus ja vapaus. Vapaus on erityisen tärkeää globaalille tietokapitalismille, mutta modernien metropolien hallinnoinnille se asettaa haasteita. Hallinnon on varjeltava vapautta, mutta ei siinä määrin että vapautuisimme myös modernien metropolien kehittymisen kannalta välttämättöminä pidetyistä tuotannon ja kuluttamisen mekanismeista.

Professori Leena Eräsaari ja tekniikan tohtori Kaarin Taipale tarkastelevat puheenvuoroissaan, miten yksityinen sektori ja sille ominaiset toimintatavat ovat vaikuttaneet julkishallintoon suomalaisissa kunnissa ja kaupungeissa. Eräsaari pohtii artikkelissaan, millaisia ongelmia niin kutsuttu ”New Public Management” on aiheuttanut suomalaiselle julkishallinnolle. Vaikka historiallisesti tarkasteltuna yksityinen ja julkinen ovat aina kohdanneet kaupungeissa, yksityisten ja julkisten asioiden hallinnointi on luonteeltaan peruuttamattomasti erilaista. Julkisen sektorin tehtäväkenttä liittyy yhteisten asioiden hoitamiseen, ja julkisten asioiden hallinnoinnin periaatteista tulisi siksi myös sopia yhteisesti neuvotellen. Kaarin Taipale yhtyy Eräsaaren näkemykseen artikkelissaan ”Kaupunkeja kaupan”. Taipaleen artikkelin lähtökohtana on antiikin aikoihin juureutuva ymmärrys agora-tyyppisen kaupunkitilan ja julkisesti jaetun päätöksenteon yhteydestä. Vaikka julkiselle päätöksenteolle on modernissa maailmassa myös erilaisia virtuaalisia tiloja, Taipaleen mukaan kysymys kaupunkitilasta liittyy edelleen kaupunkien hallinnointipolitiikkaan ja ennen kaikkea yksityisen sektorin kasvaneeseen rooliin kaupungin tilallisessa kehittämisessä. Taipale myös muistuttaa, että kaupunkitilassa näkyvä yksityistyminen – ylikansallisten yhtiöiden bussikatokset tai kauppakeskusten yksityisesti vartioidut tilat – ovat vain pieni osa julkisen alueen yksityistämistä ja yksityistymisestä.

Valtionhallinnon näkökulmaa kokoelmassa edustaa työ- ja elinkeinoministeriössä aluekehitysjohtajana toimivan Janne Antikaisen artikkeli ”Kaupunkiseudut kasvun moottoreina”. Antikainen pohtii kirjoituksessaan, millaisia edellytyksiä suomalaisilla kaupunkiseuduilla on selviytyä maailmantalouden muutosten pyörteistä. Menestyksen avaimena näyttäytyy erikoistuminen. Seutujen olisi kehitettävä vahvuusalueita tutkimuksen, koulutuksen ja talouselämän yhteistyön keinoin. Antikainen tarkastelee puheenvuorossaan myös kaupunkirakenteen muutosta. Kaupungistuminen ei merkitse keskittymistä, vaan verkostoitumista ja seutuistumista. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, että kaupunkikeskukkeen lisäksi kehitystä tapahtuu myös keskusten reuna-alueilla.

Tutkija, valtiotieteiden tohtori Pasi Mäenpää problematisoi artikkelissaan ”Suomalainen kaupunki uusin silmälasein” sekä kaupunkilaisuuden että maalaisuuden käsitteitä. Mäenpää kyseenalaistaa erityisesti myytin suomalaisten väitetystä maalaisuudesta tai ”junttiudesta”, josta todisteena on pidetty sekä

1960–70-lukujen metsälähiöitä että nykyään räjähdysmäisesti leviävää haja-asumista. Mäenpään teesi on, että suomalaisilla ei ole enää välitöntä suhdetta ”maaseutu” -käsitteen takana piilevään todelliseen maalaisuuteen, vaan suh-
taudumme sekä maaseutuun että kaupunkiin kuten kulttuurituotteisiin: välitty-
neesti, refleksiivisesti ja leikittelevästi. Mäenpää osoittaaakin artikkelissaan, että
suomalainen kaupunkiluonnon korostaminen on itse asiassa osoitus kaupunki-
laisesta, reflektiivisestä asennoitumisesta sekä luontoon että kaupunkiin.

Tutkija, filosofian maisteri Mikko Laaksonen liikkuu artikkelissaan niin ikään
kaupungin ja maaseudun rajapinnassa, 1960- ja 70-lukujen lähiöissä ja uudem-
milla, omakotitalovaltaisilla esikaupunkialueilla. Laaksonen lähestyy aihet-
taan suomalaisen suunnittelun lähihistorian valossa, mutta valottaa aihepiiri-
ään myös elämäntapojen muutoksen näkökulmasta käsitellen erityisesti lähiö-
asukkaiden elämäntapojen kuvauksia kaunokirjallisuudessa. Vaikka lähiöiden
suunnittelua on perinteisesti pidetty esimerkkinä rationaalisesta suunnittelusta,
Laaksonen osoittaa artikkelissaan että suunnittelun tuottama kaupunkirakenne
on johtanut irrationaalsiin seurauksiin: kaupunkisuunnittelulla ja siitä seurane-
ella kaupunkirakenteella lähiöiden asukkaat on johdateltu kulutuskeskeiseen
elämäntapaan, jonka seuraukset ovat usein hallitsemattomia.

Julkaisun lopuksi arkkitehti, yliassistentti Anssi Joutsiniemi ruotii yhdyskunta-
suunnittelun mahdollisuuksia ja tulevaisuudennäkymiä artikkelissaan ”Kau-
punkien suunnittelusta itseorganisoitumiseen”. Joutsiniemi arvioi kriittisesti
nykyistä suunnittelujärjestelmäämme, joka ei hänen mukaansa kykene tyydyt-
tävästi vastaamaan asiantuntijuuksien ja osallisten määrän kasvun tuottamiin
haasteisiin. Tähän mennessä suunnittelua on kehitetty lähinnä painottamalla
kommunikatiivisia menetelmiä. Joutsiniemen mukaan tällä ei kuitenkaan
ongelmia ratkaista; tarvitsimme kokonaan uudenlaisen ymmärryksen suunnit-
telusta. Joutsiniemi hahmottaa tällaisen ymmärryksen perustoja lähtien kom-
pleksisuustieteiden tunnetuksi tekemästä itseorganisoitumisen käsitteestä.

Mihin sitten kaupunki on näiden alustusten valossa menossa? Ilmeistä on,
että kaupunkimme eivät ole enää sellaisia suvereenia ja selvärajaisia kokonai-
suuksia kuten ne on joskus Euroopassa ymmärretty. Hallinnon näkökul-
masta jako yksityisen ja julkisen sektorin toimintatapojen väliltä on katoamassa
ja maantieteellisesti kaupunkimme ovat yhä rihmastomaisempia, laajempia ja
moniulotteisempia. Tässä mielessä näyttääkin siltä, että YTK:n kotikaupunki
Espoo on – kuten on sanottu – ”totuus Suomesta”.

Espoossa kesäkuussa 2009

Timo Heikkinen ja Hanna Mattila

Mikä kaupunki on?

TAINA RAJANTI

Kaupungista on tullut taas kerran tärkeä näyttämö monelle yhteiskunnalliselle toiminnalle. Kaupungit ovat talouden perusta, verkottuneen yhteiskunnan perusyksiköitä, poliittisen toiminnan ja kamppailujen kohteita. Kaupunki, etenkin suurkaupunki eli metropoli, on globaalin yhteiskunnan tärkein hallinnan ja hallinnon yksikkö. Ja jälleen kysytään myös, mitä kaupunki tänään sitten oikein on, mitä se voisi olla, mitä sen pitäisi olla?

Mitä siis kaupunki on, kun katsotaan sen perustuksiin? Kuten Michel Serres teoksessaan ”Rooma, perustusten kirja” toteaa: ”Tässä ei ole kyse tavanomaisesta historiankirjoittamisesta. Tässä on kysymys siitä, että kykenee näkemään yhteisön muodostumisen.” Mitä on kaupunki yhteisön muodostumisen ja sen rakenteiden tasolla?

Kaupunki on ihmisen koti

Ihmiset tekevät kaupungin. Kaupunki ei ole tietty historiallinen muodostelma, tietynlainen kulttuurinen ilmiö, tietyt määreet täyttävä rakennettu ympäristö. Ihminen rakentaa koska ihminen asuu: asuminen on ihmisen maailmassaolemisen tapa. Ihminen on olemassa olemalla jossain tietyssä paikassa, olemalla konkreettisesti, materiaalisesti jossain tässä ja nyt. Samalla ja samanaikaisesti ihminen on olemassa yhteisöllisesti, kulttuurisesti, merkityksellisesti. Ihmisen materiaalinen konkreetti oleminen ja ihmisen immateriaalinen merkityksellinen oleminen ovat samanaikainen tapahtuma ja tapa, oleminen maailmassa asumalla.

Ihmiset tekevät kaupungin: asuminen ja kaupunki on jotain joka on tehtävä, ei kasa maata ja puuta ja kiveä. Tila tuotetaan, ilman ihmisiä jotka käytännöllään ja olemisellaan tekevät tilan, tilaa ei ole olemassakaan. Asuminen on taito,

jotain joka on opittava, jotain joka on joka päivä toistettava. Tapa ei ole mitään, mikä olisi itsensä kanssa identtinen, vaan se on olemisen itsensä toistuvuus. Tapa toistuu, mutta ei koskaan täysin samana. Asuminen, kaupunki, ihmisen maailmassaoleminen tuotetaan joka hetki; se on perustamisestaan lähtien liikkeessä ja levoton.

Asumisen, maailmassa olemisen ja sen tuottamisen liike antaa maailmaan suunnat ja merkitykset. Asuminen ei ole koskaan ollut linnoittautumista neljän seinän sisälle, eikä se ole sitä vielääkään. Asuminen asettaa paikan, sen josta lähdetään ja johon palataan. Paikka pidetään lähtemisen ja paluun liikkeessä, ei paikallaan pysymällä. Lähtemisen ja paluun liike asettaa tilan ja suunnat, kosmografian, antaa muodon maailmassa olemiselle.

Kaupungissa on kyse nimenomaan ihmisen maailmassa olemisen yhteisöllisyydestä ja sen saamasta materiaalisesta muodosta. Kun siis puhutaan kaupungista, puhutaan aina ihmisten yhteisöstä ja sen rakenteista, vaikkakin näiden rakenteiden tasolla sitten voidaan nähdä erilaisia historiallisia muodostelmia, paradigmoja, vaihteita ja tasoja.

Vieraat

Kaupungit, kuten inhimilliset yhteisöt, eivät muodostu keskenään samankaltaisista. Määritelmän mukaan kaupungit ovat täynnä vieraita ihmisiä joiden kanssa on voitava tulla toimeen.

Tämän perustavan totuuden on selkeimmin lausunut Jane Jacobs jo vuonna 1961. Jacobs on muutenkin sanonut suurkaupungeista muutamia niin yksinkertaisia ja perustavia asioita, ettei voi olla sattumaa että kaupunkien rakentajat, suunnittelijat ja päättäjät kykenevät ne kerrasta toiseen unohtamaan.

Vieraus, josta tässä puhun, ei ole aistimellista, vaan sosiaalista. Vieras ei välttämättä ole uusi tai outo, eikä vieraus ole kenenkään kiinteä ominaisuus. Yhteisöllisyys ymmärretään usein samanlaisten ihmisten harmoniaksi – tilaksi jossa kaikki tuntevat toisensa ja suhtautuvat välittömästi toisiinsa kuin intiimeihin tuttaviin, itsessään ongelmattomaksi tilaksi, jonka ongelmiin siis on aina löydettävissä jokin häiriötä aiheuttanut syytä. Ja vieras siis olisi jokin ulkopuolista suhteessa tähän aitoon yhteisöön. Tämä ajattelu voidaan historiallisesti jäljittää antiikin Kreikkaan, Solonin lakeihin ja kirjoituksiin, ja se näyttää yhä aiheuttavan kiersilmäisyyttä aina kun yritetään miettiä sitä millainen kaupunki on, ja millainen sen pitäisi olla.

”Vieraus” tarkoittaa välin pitämistä, mahdollisuutta olla osallinen etäisyyden päästä, hajamielisesti, anonyymisti. Anonyymisyys on (suur)kaupunkilaiselle kullannarvoista, ja monet käytännöt ja kohteliaisuuden muodot perustuvat anonyymiteetin kunnioittamiseen. Hajamielisyys on myös kaupunkilaiselle tyypillinen asenne ja käyttäytymisen tapa, kaiken mahdollisen tarkkaileminen tuijottamatta, asettumatta itse näytille ryhtymättä ostensiivisesti tuijottamaan tai kuuntelemaan. Kaupunkilaisen on osattava kulkea ympäristössä jossa kaikki

on koko ajan liikkeessä. Jokaisen yksityiskohdan tarkka huomioiminen tekisi hulluksi; jonkin elintärkeän informaation ohittaminen voisi olla kohtalokasta. Walter Benjamin on kuvannut tätä hajamielisyyttä jatkuvan distraktion tilassa – rakkautta viimeisellä silmäyksellä, tietoisuutta joka suojaa ärsyketulvalta.

Vieraus ja anonymiteetti ovat yksityisyyden kunnioittamista. Yksityisyys ei ole erillisyyttä, vaan suhde toisiin ihmisiin: jakamista ja osallistumista hajamielisesti, anonymisti. Yksityisyys ei ole pidättäytymistä yhteisestä, omimista ja anastamista, elämän tekemistä yksityisomaisuudeksi, elämän tavaramuotoistamista. On korostettava: vierauden ja anonymiteetin kunnioittamisessa ei ole kyse ihmisten asenteista, suvaitsevaisuudesta. Suvaitsevaisuus on hyvä asia – mutta kaupungissa on kyse yhteisön muodostumisesta. Voidaanko vieraiden kanssa elää on rakenteellinen kysymys: onko sille tehty tilaa, vai pyritäänkö sitä estämään? Yksityisyys on aidosti mahdollista vain siellä missä vieraiden kanssa tullaan toimeen.

Vierauden ja vieraiden kohtaaminen, ja vierauden mahdollisuuden säilyttäminen ovat kaupungin tärkeimpiä ominaisuuksia, osa sitä vapauden tekniikkaa jota kaupunki on.

Metropoli – tehdas

Elämme kaikki metropolissa. Kaupunki ei siis ole historiallinen muodostelma, mutta kaupungin eli yhteisön kehityksessä on paradigmaattisesti, rakenteellisesti kiistatta erityisen laatuksia vaiheita. Tällä hetkellä hallitseva muoto on metropoli.

Historiallisesti metropolis tarkoittaa kaupunkia eli kaupunkivaltiota joka on paisunut yli äyräidensä. Metropolis viittaa paisuneen kaupungin äitiin, etäälle ulottuvan kaupungin muistoon kiinteästä alkuperästään. Metropolilla tarkoitamme edelleen suurkaupunkia, kaupunkia jolla ei enää ole yhtä keskusta eikä selkeää muotoa, vaan joka levittäytyy ympäristöönsä.

Elämme kaikki metropolissa: on sama miten kauan metropolista pakenemme, elämän muotona se ulottuu meihin jokaiseen, se on maailmassaolemisen nykyinen paradigma, kaupungin tämänhetkinen muoto. Maantieteelliset koordinaatit eivät enää piirrä selkeitä rajoja ja muotoja; maailmassaolemisella ei siis enää ole yhtä selkeää keskustaa, ei havaittavaa hahmoa. Metropoli on heterogeeninen urbaani kudos, pikemminkin alusta kuin käyttöjärjestelmä.

Metropoli on postfordistisen tuotannon, tietokapitalismin ja globaalien talouden näyttämö. Metropoli on nykyiselle tietoyöläiselle sama kuin tehdas oli for-

distiselle työläiselle, kuten Toni Negri on todennut.

Tietokapitalismi, postfordistinen tuotanto, globaali talous on rakenteellinen taso ja tilanne jossa yleisistä inhimillisistä kyvyistä – esimerkiksi tunteista, tiedosta, kommunikaatiosta ja luovuudesta – tulee tärkein tuotantovoima. Tärkein tuotanto on uusien elämänmuotojen ja elämäntapojen tuotanto. Metropoli on tässä tuotannossa yhtä aikaa tuotantolaitos, tila jossa elintärkeät tuotantovoivat tulevat yhteen ja joka mahdollistaa niiden yhteisen tuottavan toiminnan: tietotyöläiselle sama kuin tehdas fordistiselle tehdastyöläi-

selle. Samalla metropoli on se tila jossa tuotanto voidaan realisoida, markkinoiden ja kulutuksen tila; ja edelleen se on tila jossa tuotantovoimat uusintavat ja tuottavat itsensä. Negrin sanoin, metropolin tilasta on tullut arvonmuodostuksen paikka.

Monen kontrollointi monena

Metropolille on välttämätöntä että ihmiset, tuotteet, palvelut voivat liikkua mahdollisimman esteettömästi. Ihmisten on voitava kohdata, saada virikkeitä, tehdä innovaatioita, altistua uusille vaikutteille, saada uusia ideoita, löytää uusia tuottavuuden muotoja ja kehittää uudenlaisia tuotteita. Tuotteiden ja palveluiden on voitava löytää uusia kuluttajia.

Metropolissa kapitalistinen tuotanto tunkeutuu yhä uusille arkielämän alueille. Tärkeää ei enää ole saada ihmisiä kurinalaisesti tuottamaan tuottamisen tiloissa, ja kuluttamaan kuluttamisen tiloissa; ei pysyttää erilaisia toimintoja niille osoitetuissa tiloissa. Tällainen tilojen kurinalaisuus ja sosiaalihygienia on ominaista nimenomaan modernille, teolliselle yhteiskunnalle ja kaupungille. Modernissa yhteiskunnassa kontrolli toimi kurin eli laajemmassa mielessä disiplinaariin (kuri sekä tieteen eli tietämisen ala) avulla: erilaisille toimintoille osoitetaan omat tilat, ja ihmiset yritetään saada omaksumaan ja sisäistämään nämä

jaot. Siten työ tehdään tuotantolaitoksissa; vanhukset, lapset, sairaat ja hullut ohjataan heille osoitettuihin tiloihin. Aviopari nukkuu makuuhuoneessa, vieraat vastaanotetaan olohuoneessa, ruoka tehdään keittiössä ja niin edelleen. Postfordistisessa, globaalissa metropolissa elämän toimintojen moneutta ei enää pyritä kontrolloimaan jakamalla ja eriyttämällä. Metropolissa moneutta hallitaan moneutena.

Metropolin kontrollin paradoksi on vapaus: globaali tietokapitalismi elää vapaudesta, tai se elää symbioosista vapauden kanssa. Silti kapitalistisen tuotannon kannalta vapaus ei saa olla vapautta paeta tuotantoa ja kulutusta, hyödykkeiden realisointia. Monen kontrolloiminen monena tarkoittaa että kontrolli on vailla perustaa: se on hahmotonta ja mielivaltaista, jatkuvassa poikkeustilassa, vailla sääntöjä, olennaisesti satunnaista. Kontrolli ja rajat eivät enää sijaitse tietyssä paikassa; sen sijaan ne voivat sijaita missä tahansa.

Tärkeä osa metropolin kontrollia on elämän tavaramuotoistuminen: kaikki elämäntoiminnot pyritään muuttamaan rahan välityksellä toimiviksi. Metropolin tilojen kannalta se tarkoittaa, että kaupungissa liikkuminen ja asuminen vaatii rahan käyttöä. Uusissa puolijulkisissa tiloissa ei ole tarkoitus oleskella, vaan kuluttaa tehokkaasti. Omaehtoisen toiminnan tilat tungetaan yhä kauemmas marginaaliin.

Globaalin talouden myötä kontrolli myös raaistuu uudelleen. Sisäistäminen ei riitä. Pystytetään todellisia väkivallan instansseja, tapahtuu todellista ulossulkemista, marginalisointia ja eristämistä. Hyvä esimerkki on graffitit: graffitien avulla myydään lukuisia tuotteita, mutta niiden tekijät on turvallisuuden, ns. nolla-toleranssin, nimissä tehty aidosti lain-suojattomiksi. Kuka tahansa kaupunkitilassa liikkuva voi joutua yksityisten vartijoiden harjoittamien poliisitoimien kohteeksi pelkän mielivaltaisen epäilyksen perusteella. Toinen esimerkki ovat siirtolaiset, jotka näkymättöminä asuvat uusia globaaleja ”luovia kaupunkeja” – siirtolaiset, joiden olemassaolo on tuotannon jatkuvuuden kannalta välttämätön, jotka ovat halutun ”monikulttuurisuuden” perusta, mutta joiden läsnäolo pyritään mahdollisimman tehokkaasti estämään kaikista tavaramuotoistetun elämän tiloista.

Vapauden tekniikka

Perinteisestikin kaupunki on vapauden tekniikka. Ihminen ei rakenna yhteisöä, sen suhteita, materiaalista olemistaan, alistaakseen itseään, vaan tuottaakseen elämää. Vastarinta ja vapaus ovat aina vastarinnan ja vapauden käytäntöjä, elävä voima. Michel De Certeau sanoin ”marginaalinen enemmistö” ”sala-kalastaa”, (väärin)käyttää näkyviä ja pysyviä rakenteita ja tiloja. Ihmiset elävät tiloissa joita tuotetaan heidän elämänsä kontrolloimiseksi ja hyväksikäyttämiseksi – mutta jo jokapäiväisissä käytännöissään he kuluttavat ja kuluttamalla tuottavat noita tiloja uudelleen, ottavat haltuun kaupunkitilaa.

Etenkään metropoli ei elä tukahduttamalla vapautta, vaan ”kuluttamalla” sitä. Metropoli, kapitalistinen tuotanto, satunnaisesti kaikkialla läsnä oleva kontrolli elävät vapaudesta. Muistetaan että Foucault on sanonut, ettei uuden tuottavan biovallan ulkopuolella ole mitään vapautta. Unohdetaan että hän on myös sanonut, ettei myöskään valtaa ole vapauden ulkopuolella. Kuten Jussi Vähämäki toteaa, missä on valtaa, missä valtaa tarvitaan, siellä on aina myöskin vapautta, ja vapaus ja vastarinta tulevat aina ensin, sillä mikään valta ei elä ilman niitä.

Oleellista on turvata mahdollisuus käyttää kaupunkitilaa anonyymisti, hajamiehisesti, ennakoimattomasti, muuhun kuin ostamiseen ja myymiseen. Oleellista on ottaa kaupunkitilaa haltuun toiminnoille jotka ylittävät vallan ja tavaramuotoistamisen logiikat.

Oleellista on siis myös turvata urbaanin urbaanisuus, kaupunkitilan kaupunginomaisuus. Jo Jane Jacobs on sanonut selkeästi ja lukuisin esimerkein: missä kaupunki toimii, siellä se toimii nimenmaan kaupunkina, moneuden työssijana ja kunnioittamisena. Tarvitaan eri-ikäisiä rakennuksia, erilaisia toimintoja, jatkuvasti ja lukuisia ihmisiä tilaan. Missä kaupunki ei toimi – missä se on pelottava ja ongelma – siellä sitä on rakennettu ”maaseutuna”, ”pikkukaupunkina”, keskenään samanlaisen ihmisten tilana.

Utopia on aina antiurbaania, aina kahlitsemassa moneuden, antamassa yhden sisällön ja järjestyksen ja merkityksen, aina putsaamassa olemassa olevan todellisuuden, lähtee aina tuhoamisesta. Utopiat ja visiot tulevat aina korvaamaan halun tehdä jotain tässä ja nyt, todellisuuden kanssa, ihmisten kanssa, eikä ihmisten puolesta. Vapaus on käytäntö eikä asenne tai rakennettavissa oleva tila. Kaupungin tekevät ihmiset jotka käyttävät sitä.

Kirjallisuus

Benjamin, W. (1986). *Silmä väkijoukossa*. Kustannus OY Odessa.

De Certeau, M. (1974). *The Practice of Everyday Life*. University of California, Berkeley.

Galanakis, M. (2008). *The Space Unjust*. University of Art and Design of Helsinki.

Jacobs, J. (1972). *The Death and Life of Great American Cities*. Pelican Books

Negri, A. (2002). *The Multitude and the Metropolis*. <http://www.generation-online.org/t/metropolis.htm> tarkistettu 8.6.2009

Rajanti, T. (2008). *Ihminen on kaupunkilainen ja kaupunkilainen asuu kadulla*. <http://megafoni.kulma.net/index.php?art=487> tarkistettu 8.6.2009

Rajanti, T. (1999). *Kaupunki on ihmisen koti*. Tutkijaliitto, Helsinki.

Viren, E. & Heikkilä, R. (2006). *Sisällissota metropolissa*. <http://megafoni.kulma.net/index.php?art=374> tarkistettu 8.6.2009

Vähämäki, J. (2009). *Itsen alistus*. Like, Helsinki.

New Public Management kaupungin hallinnossa

LEENA ERÄSAARI

Kaupunki organisaatioiden verkostona

Osallistuin muutama vuosi sitten Barbara Czarniawskan johtamaan Managing Big Cities -tutkimusohjelmaan.¹ Kyseinen ohjelma pyrki purkamaan kaupunkitutkimukseen liittyvää duaalisuutta, jossa suurkaupungit nähdään yhtäältä kaupunkisuunnittelijoiden, arkkitehtien ja poliitikkojen aikaansaannoksina toisaalta taas kaupunkilaisten kaupunkina. Kyseisessä tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita sellaisista kaupungin organisatorisista käytännöistä, joilla yhdistetään julkinen ja yksityinen. Lähtökohtana tutkimusohjelmassa oli, että suurkaupungin management koostuu erilaisista toimintaverkostoista.

Nykyään on muodikasta puhua verkostoyhteiskunnasta ja verkostoitumisesta, mutta yhtä hyvin voisimme valita näkökulmaksi organisaation ja puhua organisaatioyhteiskunnasta. Michael Foucault (1980, 69–70, käänös LE) kirjoittaa: ”1800-luvulla historia oli suuri intohimo, se käsitteli mm. kehitystä ja epävarmuutta, kriisejä ja syklejä, jatkuvasti kasautuvan menneisyyden teemoja. (...) Tilaa käsiteltiin kuolleena, etukäteen määrätynä, epädialektisena ja liikkumattomana. Aika puolestaan oli rikkautta, tuottoisaa, elämää, dialektiikkaa. Nykyisestä aikakaudesta voi kuitenkin tulla ennen kaikkea tilaa ja verkostoiksi naamioituvien metaforien aikakausi.” Tilat, paikat tai rakennukset voidaan nähdä erilaisten organisaatioiden lopputuloksina ja lähtökohtina. Tarkoitin sitä, että rakennukset ja torit tarvitsevat monia erilaisia organisaatioita ennen kuin ne valmistuvat. Asia on myös toisinpäin, sillä arkkitehdit ja putkimiehet tarvitsevat katon päänsä

¹ <http://www.hgu.gu.se/item.aspx?id=7706>, 25.05.2009

päälle ja asfalttia auton pyörien alle hoidellessaan tärkeitä rakennushankkeita. Organisaatioita voidaan tarkastella sellaisina kokonaisuuksina, joista verkostot muodostuvat ja jotka muodostavat verkostoja. Verkosto on tavallaan solmuista ja säikeistä muodostuva verkko, mutta organisaatiotkin voi nähdä solmuina ja säikeinä. Organisaatio itsessään muodostaa solmukohtia, joista käsin ihmiset (henkilökohtaisesti tai välineiden kuten puhelimen tai tietokoneen avustuksella) pitävät tai eivät pidä yhteyksiä toisiin organisaatioihin, niissä toimiviin ihmisiin ja heidän käyttämiinsä esineisiin. Michael Foucaultin mainitsemat ”verkostoiksi naamioituvat metaforat” tulkitsen tässä organisaatioiksi.

Kaupunki koostuu erilaisista organisaatioista, virallinen kaupunki pääasiassa julkisista organisaatioista. Yksikään kauppa, turvafirma, rakennusliike tai pizzeria kaupungissa ei ole auki ilman erilaisia kontakteja kaupungin organisaatioihin. Kaupungilla on kymmenittäin, suurilla kaupungeilla sadoittain ellei tuhansittain omia organisaatioita. Pohjoismaiset kaupungit sisältävät terveystarjontaa, terveysasemia, erilaisia sairaaloita, eri väestöryhmien hoitoon erikoistuneita laitoksia: vanhoille, vammaisille, kuntoutusta tarvitseville. Kaupungeissa on kouluja ja koulujen hallintoon ja suunnitteluun erikoistuneita virastoja, on pienten lasten hoitoon erikoistunut sosiaalitoimi virastoineen ja laitoksineen. On kulttuuria tarjoavia kirjastoja, museoitu, kulttuuritaloja ja tapahtumia järjestäviä kuraattoreita. Kaupungeilla on rakennusten, katujen ja infrastruktuurin kuten sähkön, puhtaan ja likaisen veden, jätehuollon, satamien, julkisen liikenteen ja ties minkä rakentamiseen ja ylläpitoon liittyvät monet organisaatiot. Nämä kaupunkien erilaiset organisaatiot ovat yhteistyössä keskenään ja lisäksi ne pitävät yhteyttä yksittäisiin kaupunkilaisiin ja yrityksiin. Kaupungin organisaatiot hallinnoivat yritysten elämää niin järjestyssääntöjen avulla kuin konkreettisilla tarkastuksilla vaikkapa ravintoloiden keittiöihin. Kuinkahan monta organisaatiota tarvitaan saamaan esimerkiksi paikallisjuna Leppävaarasta Helsingin keskustaan? Organisaatioiden määrä nousee jos nykyisten lisäksi laskee mukaan nekin, jotka ovat aikaisemmin olleet mukana luomassa raiteita ja asemia.

Kaupunki julkisen ja yksityisen yhdistäjänä

Kaupungeja on luonnehdittu Max Weberistä (1992, alkuperäinen 1921) lähtien kolmen osapuolen yhdistelmänä. Yhtäältä kaupunki pitää sisällään hallinnon – Weberin kuvaamassa keskiaikaisessa kaupungissa joko ruhtinaiden ja kuninkaiden linna tai kirkon hallitsemassa hallinnossa kirkko ja luostari – ja kuluttamisen/torin sekä kaupunkilaisten kodit. Weberin kuvaama keskiaikainen kaupunki oli muurin ympäröimä, tiheä asujaimisto. Muurit olivat pitämässä viholliset loitolla, mihin tarvittiin myös linnan tarjoamat aseet ja sotilaat. Muurien ulkopuolella oleva maaseutu viljeli ruuan, joka myytiin torilla kaupunkilaisille.

Kaupunkilaiset olivat muun muassa käsityöläisiä ja tietysti kuluttajia. Keski-ikäisen kaupungin hallinto ei ollut demokraattista vaan enemmän tai vähemmän yksinhallintoa. Vaikkei keskiaikainen kaupunki ollut demokraattinen, on demokratia hallinnan muotona ollut kaupunkeihin liittyvä keksintö. Kun antiikin filosofit ja valtio-oppiineet kuten Aristoteles ja Platon arvostivat kaupunkeja enemmän kuin maaseutua, oli arvostuksen taustalla se, että kaupungit mahdollistivat joutilaisuuden ja ajattelun, mikä oli vastakohta maaseudun raadannalle. Kaupungit olivat ennen kaikkea polis-tyyppisiä kaupunkivaltioita, jossa oli mahdollisuus politiikan tekemiseen. Erityisesti Aristoteles kannatti välitöntä demokratiaa, jossa pieni määrä ihmisiä teki keskustelemalla päätöksiä. Pieni määrä päätöksenteossa oli tarpeen, jotta kaikki kuulivat ja näkivät toisensa keskustellessaan. Agoralle tultiin keskustelemaan ja päättämään yhteisistä asioista. Tärkeää oli näyttäytyminen, puhuminen, puhumalla vaikuttaminen ja kuunteleminen. Hannah Arendt (2002, 224) katsoo, että päätösten tekeminen yhdessä oli Platonille ja Aristoteleelle tärkeää osallisuuden takia. Vaikka yksinvaltiutus (tyrannia) ”edistäisi yksityisiä elinkeinoja ja yritteliäisyyttä, karkottaisi se kuitenkin kansalaiset julkisen alueelta”. Tyrannialla voi olla ilmeisiä lyhyen tähtäimen etuja, mutta niitä tulisi varoa, sillä ne edeltävät väistämätöntä vallan menetystä, vaikka itse katastrofi saattaisikin tapahtua vasta kaukana tulevaisuudessa. Arendt omaksui erityisesti Aristoteleen näkemyksen demokratiasta ja lausuu asiasta kauniisti, että ihmisestä tulee ihminen yhdessä toisten kanssa. Tällainen ”yhteinen” oleminen merkityksessä yhteisistä asioista päättäminen sekä kulttuurin harrastaminen teattereineen ja kirjastoineen, onnistui vain kaupungeissa.

Lähden siis siitä, että kaupunki, suurkaupunki erityisesti, on monimutkaisten organisaatioiden yhteistyötä. Asia voidaan ilmaista myös niin, että kaupunkien hallinto on organisaatioiden verkostoja ja verkostomaisia organisaatioita. Voidaan myös sanoa, että kaupunkeja ovat pyörittäneet tällaiset verkostot jo ennen kuin ajatus ns. sosiaalisesta pääomasta keksittiin yhteiskuntatieteissä. Sosiaalinen pääoma on yhtäältä ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun kehittämä käsite; toisaalta sosiaalista pääomaa on esitellyt myös amerikkalainen sosiologi Robert D. Putnam. Bourdieun sosiaalinen pääoma on eräänlainen modernin yhteiskunnan vastine yhteisöille, mutta se pitää sisällään myös luokat, joista monet sosiologit ovat olleet valmiit luopumaan. Bourdieulla ihmisten sosiaalinen pääoma on sidoksissa luokkataustaan ja henkilökohtaiseen historiaan; kenet tunnemme ja millaisen elämän itsellemme ja lapsillemme järjestämme, määrittäytyy yhteiskunnan rakenteista käsin. Myös Robert D. Putnamin sosiaalisessa pääomassa korostuu yhteisöjen merkitys, pääasiassa yksityisten yritysten, vapaaehtoisjärjestöjen ja harrastusryhmien toiminta. Putnamin sosiaalisessa pääomassa keskeistä on luottamus, jota yhteistoiminta sekä luo että ylläpitää. Luottamus on siis sekä väline että tulos. Otin sosiaalisen pääoman esille siksi, että sille ja omalle näkemykselleni on yhteistä vuorovaikutuksen korostaminen.

Omassa tarkastelussani lähtökohtani ovat julkiset organisaatiot kun taas Bourdieun ja Putnamin lähtökohdat ovat ihmisissä tai yrityksissä. On vaikea keksiä monimutkaisempia organisaatioita kuin suurkaupungit ja parempaa todistusta sosiaalisen pääoman olemassaolosta kuin se tosiasia, että suurkaupungit ylipäänsä toimivat.

Tällä hetkellä julkiselle sektorille tuotava uusi hallinnon tapa, New Public Management (NPM), mullistaa kaupunkien hallintoa – myös kuvaamiani verkostoja ja yhteistoimintaa. Pyrin tässä tekstissä arvioimaan näitä muutoksia pääasiassa organisaatioiden, verkostojen ja yhteistoiminnan kannalta. Luonnehdin aluksi New Public Managementia ja kerron sen vaikutuksista julkiseen hallintoon ylipäänsä ja kaupunkien hallintoon erityisesti. Primäärinen (oma) empiriani on hankittu tutkimalla, opettamalla ja luottamushenkilönä Helsingissä. Suurin osa esimerkeistäni tulee sosiaali- ja terveyssektorilta, koska olen viime ajat seurannut sen tapahtumia intensiivisemmin kuin kaavoitusta ja rakentamista. Mutta uskon ja toivon, että esimerkkini puhuttelevat myös muuta kaupungin hallintoa.

NPM – lyhyt oppimäärä

Pidän New Public Management (NPM) -nimellä tunnettua uutta hallinnan tapaa modernina imperialismina. Siksi en halua kääntää sitä esimerkiksi uudeksi julkisjohtamiseksi, mitä termiä usein myös käytetään. NPM-termistä näkyy, että siihen liittyvä ideologia on amerikkalais-englantilaisesta alkuperää. Toisinaan käytän NPM:stä ilmausta ”uusliberalismin hallinnollinen pikkuveli”. Mutta nimitys ”pikkuveli” oikeastaan vähättelee julkisen sektorin osuutta uusliberalismissa. Useat tutkijat ovat sitä mieltä, että juuri julkinen sektori on erityisesti uusliberalismin otteessa. Toiset uusliberalismikriitikot ovat sitä mieltä, että kyseessä ei ole minkäänlainen liberalismi vaan ideologiaa pitäisi kutsua konservatismiksi. NPM on osa niin kutsuttua globalisaatiota, ja sen ajatuksena on julkisen sektorin osuuden pienentäminen. Periaatteessa tämä tapahtuu kahden eri prosessin avulla, yhtäältä yksityistämällä julkisen sektorin toimintaa, toisaalta julkista muutetaan toimimaan ikään kuin yksityinen. Käytän ilmausta ”ikään kuin” yksityinen, sillä julkista ei ole mahdollista saada toimimaan yksityisen tavoin. Sitä paitsi on erittäin vaikea saada luotettavaa tietoa yksityisten yritysten toimintatavoista, sillä niistä ei voi tehdä tutkimusta – tai jos voi, ovat tulokset useimmiten yrityssalaisuuksia. Keskityn pohdinnoissani pääasiassa jälkimmäiseen, siis siihen miten ikään kuin yksityisenä toimiminen muuttaa kaupunkien hallintoa.

Useat NPM:stä kirjoittavat kriitikot painottavat, että NPM ei ole yhtenäinen ”oppi” tai toimintamanuaali. Tätä opin epäyhtenäisyyttä osoittaa esimerkiksi se, että NPM:n sovellutukset eri maissa ovat erilaisia. Minun näkemykseni erilai-

suudesta ei painota opin erilaisuutta vaan vastaanottavan organisaation erilaisuutta. Olen lainannut Barbara Czarniawskalta ja Bernward Joergesiltä (1996) ajatuksen matkustavista ideoista ja ideologioista. Kun idea tai ideologia matkustaa maasta tai paikasta toiseen, se käännetään tai implementoidaan vanhaan organisaatioon. Koska nämä uuden idean omaksuvat organisaatiot ovat erilaisia, kantavat kaikki omaa historiaansa, on myös lopputulos, ”uusi käytäntö”, erilainen kuin missään muualla. Vaikka siis uudistusten manuaali olisi sama – OECD:n ohje tai EU:n kilpailutusta koskeva direktiivi – on lopputuloksena oleva suomalainen käytäntö erilainen kuin Puolassa tai Italiassa.

Julkisen ja yksityisen suhde on muuttumassa siten, että julkisen tehtäviä yksityistetään tai kilpailutetaan. Yksityiset firmat tai ihmiset tai kolmannen sektorin organisaatiot ottavat hoitaakseen tehtäviä, joita vielä eilen tai viime vuonna hoiti julkinen viranomainen. Tämä tarkoittaa muutoksia organisaatioiden välisissä suhteissa. Mikä ennen hoitui kahden kollegan välisenä keskusteluna, vaatii uudessa tilanteessa vinon pinon paperia, kilpailuttamisasiakirjoja, tarjouksia, hyväksymisiä ja hylkäämisiä perusteluineen, kokouksineen ja allekirjoituksineen

Toimiminen ikään kuin yksityisenä yrityksenä on tuonut mukanaan sellaisia periaatteita kuten ”pysyvän muutoksen ideologia” tai ”tehokkuuden tai säästöjen etsintä”: Olemme tehostaneet, tuotteistaneet, tiivistäneet, suurentaneet, kilpailuttaneet, pirstoneet, karsineet, keventäneet, muuttaneet, muuttaneet ja muuttaneet. Pysyvä muutos muuttaa omasi ja yhteistyökumppanisi osoitteen, puhelinnumeron ja toimenkuvan kolmen kuukauden välein.

Aina on varaa tehostaa

NPM:n kannattajat sanovat, että kyseessä on aito modernisoituminen. Julkinen sektori on sopimaton muuttuneeseen toimintaympäristöön; se on liian suuri, byrokraattinen ja tehoton, joten muutos on välttämätön. Miten NPM siis yrittää vetää ylleen modernin viittaa? Käsittelen ensimmäiseksi tehostamista, koska sitä on Suomessa harjoitettu ainakin 1990-luvun lamasta lähtien. Tehostaminen on suomen kieleen tullut kahdesta englanninkielisestä e-termistä, ”efficiency” ja ”effect(ive)”, jotka molemmat termit viittaavat pääasiassa vaikutuksiin. Suomen kielen teho-termi viittaa pääasiassa fysiikkaan, moottoreihin ja koneisiin. Uskon, että Suomessa myöhään alkanut julkisen sektorin uudistus on hyötynyt suomalaisille sopivasta ”tehostamis”-metaforasta, joka viittaa sampoon ja moottoriin ja antaa ymmärtää, että koneen mahdollisuudet ovat rajattomat. ”Aina on varaa tehostaa” on hoettu väsyksiin saakka, vaikkei se ole pitkään aikaan enää pitänyt paikkaansa – jos varsinaisesti koskaan. Kun tehostamistalkoot 1990-luvulla alkoivat, ei juurikaan tuotu esiin, että suomalainen

hyvinvointivaltio ei ollut erityisen kallis verrattuna muihin Pohjoismaihin tai Keski-Eurooppaan.

Konkreettisesti tehostamista tehdään esimerkiksi kasvattamalla yksiköitä. Suuri on siis kaunista toisin kuin vihertävällä 1980-luvulla, jolloin pieni oli kaunista. Suuria yksiköitä haetaan esimerkiksi kaupunkien sisäisillä organisaatiouudistuksilla, keskittämisellä, yhdistämällä, kuntauudistuksilla ja niin edelleen. Oikeassa elämässä ei suuruuden ekonomiasta ole takeita, kun organisaatio muuttuu monimutkaiseksi. Monimutkaiset organisaatiot ovat usein ”tehottomia” yksinkertaisempiin verrattuna. Suuresta ja monimutkaisesta (ja tehottomasta) esimerkkinä voisi mainita uudistukset, joita on tehty HUS:issa. Suuruuden tehokkuutta korostavassa keskittämisessä haetaan synergiaa ja ajatellaan, että organisaatioissa tehdään yksinkertaisia tuotteita liukuhihnalla. Kun tehdään suuria lukumääriä, tähdätään siihen että saadaan paljon ja halvalla. Julkisella sektorilla tehtävää työtä ositetaan, pinnallistetaan ja kevennetään. Palveluissa siirrytään räätälöidyistä prosessuaalisista palveluista ositettuihin palveluihin, joissa nopeasti tarjotaan kysyjälle jonkinlainen osaratkaisu. Kaupunkilainen tai organisaatio, joka saa tällaisen ”osapalvelun” tai osaratkaisun, joutuu hakemaan vastauksia muihin tarpeisiinsa muilta luukuilta tai samalta luukulta toisen kerran. Prosessien pilkkominen turhauttaa useimmiten palvelun antajaa ja saajaa. Kaikki professionaalit ja ammatillaiset saavat koulutuksen monipuolisten palvelujen tarjoamiseen, ja tilanteen kokonaisarviointi on myös asiakkaiden mielestä parempaa palvelua kuin palveluiden osittaminen. 1980-luvulla esimerkiksi sosiaalipalveluiden ja -turvan yhteydessä puhuttiin ”yhden luukun periaatteesta”. Yhden luukun periaatteessa tietty organisaatio tai siellä toimivat virkahenkilöt kokoavat palvelupaketin asiakkaiden tarpeiden mukaan. Nykyinen ajatus on se, että asiakas itse kokoaa ”pilkotut palvelut” omien tarpeittensa mukaan.

Tehostamisen varjolla ainakin organisaatioiden kokoa suurennetaan. Lukumäärät suurenevat koska työsuoritteita pirstotaan osiin. Tyypillinen esimerkki pirstomisesta on kunnallisen kotihoitajan työ. Aikaisemmin nämä kotihoitajat hoitivat lapsia ja äitejä kodin ja ruuan lisäksi. Nykyisin tällaista kotiapua ei ole lainkaan lapsiperheille. Vanhuksille kotiapua on uudessa muodossa: heidän luonaan käyvät myös kotisiivoojat, ateriapalvelu, kauppakassipalvelu, kotisairaanhoidtaja vapaaehtoisavustaja ja mahdollisesti myös kotiaavustajat. Lisäksi hoidossa on apuna turvaranneke, ja kehitteillä on lisää hoivateknologiaa. Silva Tedre (2007) on käyttänyt vanhusten kotihoidosta ilmausta ”vanhus on ruokintaletkun pää”.

Tilanne vanhusten kotihoidossa kertoo myös siitä, kuinka palveluiden alkuperäinen idea on kääntynyt pääläelleen. Hyvinvointivaltion palvelut – koulut, lastensuojelu, vanhusten kotihoito, sairaalat ja terveysasemat – on luotu tuo-

maan turvan ohella vakautta ihmisten elämään. Turva ja vakaus perustuvat muun muassa rutiineille, joita palveluiden oli tarkoitus opettaa lapsiperheille ja joita oli tarkoitus ylläpitää vanhojen elämässä. Ajatuksena oli että nekin kansalaisryhmät (köyhät ja sairaat), joiden elämä oli epävarmaa ja epävakaata saivat sellaisia resursseja, joiden avulla he kykenisivät ennakoimaan ja suunnittelemaan elämäänsä. Palvelujen pirstomisen ja pysyvän muutoksen myötä selaisista sosiaalipoliittisista ratkaisuista, jotka aikoinaan luotiin tuomaan turvaa ihmisten elämään, näyttääkin tulleen ratkaisun sijaan ongelma. Yksityiseltä sektorilta lainattu ”pysyvän muutoksen” ideologia muuttaa siis pysyvyyden ja vakauden eetosta. Myös kaupungin muu hallinto kuin sosiaalipalvelut pyrkivät ennustettavuuteen ja rutiinien hallintaan. Rutiineita luodaan muun muassa byrokratian avulla, joka tarkoittaa aina samanlaista toimintatapaa, tietynlaisen hakemuksen täyttämistä ja tiettyyn osoitteeseen toimittamista. Uudessa hallinnossa sekä toimintatapa että osoite, puhelinnumero tai muut yhteystiedot, joiden kautta toimintatapaa voi selvittää, ovat pysyvässä muutoksessa.

Jos pysyvää muutosta ajattelee yritysten kannalta, niin muutoshan ei sinällään ole päämäärä, vaan yleensä muutoksella tähdätään kasvuun, siis suurempaan. Yritykset tähtäävät suuruudella siihen, että voisivat tuottaa mahdollisimman paljon, olipa kyse tavaroista tai palveluista. Erityisen kannattavaa yrityksille on tuottaa paljon ja halvalla, jos sen saa myytyä kalliilla. Kun siis julkinen toimii ikään kuin yksityinen, miten se omaksuu ajatuksen ”paljon halvalla”? Paljon ja halvalla saadaan osittamalla joko yksittäisiä työsuorituksia ja varsinkin pirstomalla prosesseja ja palveluketjuja. Paljon saadaan myös heikentämällä laatua, yksinkertaistamalla, pinnallistamalla ja karsimalla. Paljon aikaa ja vaivaa kuluu myös suoritteiden laskemiseen.

Esimerkiksi sosiaalityössä palveluketjuja pirstotaan, työtä yksinkertaistetaan ja lukumäärää kasvatetaan. Voidaan laatia yksinkertaistettuja ohjeita ensimmäistä haastattelua (alkuhaastattelua) varten. Näiden ohjeiden avulla on tarkoitus päättää, onko syytä jatkaa asiakassuhdetta. Jos asiakassuhde jatkuu aloituksen jälkeen toiseenkin kertaan, leivotaan jatkosta ”uusi tuote”. Lukumäärää kasvatetaan lopettamalla asiakassuhteet nopeasti ja tekemällä erilaisia välitalennuksia samankin asiakassuhteen aikana. Yksinkertaisia palveluja – tuotteita – tarvitaan myös siksi, että kaupungit siirtyvät tilaaja–tuottaja-malliin. Tilaaja–tuottaja-malliin siirtymisestä esimerkkinä toimii vaikkapa Rovaniemi. Rovaniemellä tuotteena kirjastossa toimii lainattu kirja, joka ei suinkaan ole tietoa etsivän kannalta fiksu valinta; tiedonhaut ja kirjaston kävijät sen sijaan saattaisivat olla järkeviä arviointiperusteita kirjastoille. Tuotteistamista tapahtuu kaupunkien omien organisaatiomuutosten lisäksi myös siksi, että osia kaupungin tehtävistä yksityistetään. Tällaisia yksityistettäviä tehtäviä ovat esimerkiksi siivous, ruoanlaitto ja monet hoivaan liittyvät tehtävät.

Suuri osa julkisella sektorilla tehtävää työtä on yhteistoimintaa – välittämistä: Esimerkiksi sosiaalityön eräs keskeinen tehtävä on välitystehtävä. Välittämistä, vuorovaikutusta, joutuvat tekemään muutkin julkiselle sektorilla työskentelevät ihmiset kuin sosiaalityöntekijät, kaupungin arkkitehdista lasten päiväkodin hoitajaan. Välittämisen yhteistoimintaan viittaava tekeminen toteutuu asiakkaiden ja muiden viranomaisten tai viranomaisverkostojen välillä ja kesken. Pirkko Sipilä-Lähdekorven tutkimuksessa (2004, 160–162) koulujen sosiaalityöntekijät, koulukuraattorit, pitävät tärkeimpänä osana työtään ”välittäjäasiantuntijuutta” ja tärkeimpänä työn vaatimana ominaisuutena vuorovaikutustaitoja. Koulujen sosiaalityöntekijöiden työ on siihen määrään joustavaa ja räätälöityä, että työntekijät kuvaavat tehtävänsä ”hirveesti tekijänsä näköiseksi”. Kuraattorit kommunikoivat oppilaiden lisäksi opettajien, rehtorin ja oppilashuollon henkilökunnan kanssa, lasten vanhempien ja erilaisten viranomaisten ja auttajatahojen kanssa. Monimutkaisissa organisaatioissa yhteistyö tarkoittaa ulko- ja sisäpolitiikkaa. Suuri osa siitä, mitä julkisen sektorin ”siisteissä sisähommissa” pidetään ammattitaitona, koostuu keskusteluista, joilla rakennetaan erilaisia yhteistyösuhteita. Näissä organisaatioissa on aina ollut vaihtuvuutta, mutta ”pysyvä muutos” (Eräsaari 2002, 160–178) muuttaa välitystehtävääkin radikaalisti. Pysyvä muutos tekee työyhteisöjen arjen pyörittämisen vaikeaksi kun yhteistyön edellytykset katoavat. Kun ei pääse ylläpitämään ja kehittämään rutiineita, ei työ luista. Ilman rutiineita helpotkin tehtävät muuttuvat hankaliksi eikä vaikeille tehtäville jää lainkaan aikaa.

Kiire työntekijöiden vastarinnan murtamisessa

Kun uudistuksia julkisella sektorilla tehdään, on kiire olennainen osa uudistuksia. Kiirettä ja yllätyksiä käytetään kriisitietoisuutta luomaan kuten Naomi Klein (2008) teoksessaan tuhokapitalismista osoittaa. Suomessa 1990-luvun taloudellinen lama oli uudistajille ”taivaan lahja”, joka toimi kriisitietoisuuden nostattamisessa. Vaikka edellinen kriisi on aikoja ollut ohi, jäivät tuolloin implementoidut toimintatavat voimaan. Nyt kun uusi lama on päällä, voidaan taas kiirehtiä entistä enemmän. Kiireen avulla muun muassa ehkäistään työntekijöiden muutosvastarintaa. Kiirettä käytetään legitimoimaan sitä, ettei katutason työntekijöiden näkemyksiä kysytä. Erityisen vähän ollaan muutosten yhteydessä kiinnostuneita niistä ammattilaisten näkemyksistä, jotka koskevat työyhteisöjä. Esimerkiksi Helsingissä kouluja lakkautettaessa ja yhdistettäessä konsultit eivät lainkaan vetoa hyviin oppimistuloksiin, erikoisluokkiin, koulujen pitkiin traditioihin ja hyvään yhteishenkeen. Sen sijaan he perustavat arvionsa koulurakennusten hintoihin ja oletettuihin markkina-arvoihin. Muutoksen tekijöiksi ja suunnittelijoina hankitaan ulkopuolisia uudistajia, jotka eivät tunne organisaatioiden historiaa tai rutiineita.

NPM:n mukaisista uudistuksista väitetään, että niissä johtaminen keskittyy ja tapahtuu etäältä (Clark & Nyman 1997). Etäältä johtamisessa apuna toimivat auditoijat, arvioitsijat ja konsultit, niin sanottu arviointiteollisuus. Parhailleen NPM:n vaatima vallan keskittäminen näyttyy erityisesti tietokonevälitteisen työajanseurannan ja laatukäsikirjojen suunnitteluna ja noudattamisena. Esimerkiksi vanhustenhuollon laitokset ovat puhuttaneet pitkään sekä tutkijoita että julkisuutta. Niissäkin uudistukset tehdään managerivetoisesti; mitä alempana organisatorisessa hierarkiassa jokin työntekijäryhmä on, sen todennäköisemmin sen näkemysten yli kävellään. Helsingin Sanomat (Leivonniemi, 2009) uutisoi Espoon muutosta, jossa kaupunki lakkautti yhden pitkäaikaissosaston Jorvin sairaalasta. Uutista varten on haastateltu kahda lähihoitajaa ja vanhusten palvelujen johtajaa. Haastatellut lähihoitajat olivat irtisanoutuneet neljän muun kera. Toinen haastatelluista sanoo: ”Osaston lakkauttaminen tapahtui niin väkivaltaisesti kuin olla ja saattoi. Hoitajia ei kuultu lainkaan. Emme periaatteessa vastustaneet akuuttiosastoa vaan olisimme halunneet siirtyä osastona jonnekin muualle.” Vanhusten palvelujen johtaja Valvanne puolestaan vastaa työntekijöiden kritiikkiin: ”On selvää, että tällaiset isot muutokset tehdään muualla kuin osaston sisällä”. Myös laajemmin vanhusten hoivaa koskevissa tutkimuksissa on otettu esille se, että erityisesti lähihoitajien – hoivahierarkian alimmalla askelmalla olevien hoitajien – näkemyksiä heidän työstään ei kuunnella (Tainio ja Wrede 2008, 177–197).

Työntekijöiden näkemysten yli käveleminen synnyttää työntekijöissä turhautumista, kynnisyttä ja loppuun palamista. Pitkällä tähtäimelle se synnyttää myös asennemuutoksen: työntekijät joutuvat luopumaan opintojen ja koulutuksen aikana omaksumastaan asenteesta. Hoidon ja hoivan alueen työntekijöille opetetaan asiakkaita huomioivaa, altruistista ja yhteisöllistä asennetta. Monet hoivaavat professionaaliset ryhmät sitoutuvat myös eettisiin ohjeisiin, joissa korostetaan esimerkiksi kaikkien asiakkaiden hoitamista. Tällaisia eettisiä ohjeita on lääkäreiden ja sairaanhoitajien lisäksi myös sosiaalityöntekijöillä. Kuitenkin kaikessa julkisessa hoidossa ja huolenpidossa joudutaan nykyisin ”priorisoimaan” yhä enemmän. Priorisointi tarkoittaa usein, että ”eniten tarvitsevat” jäävät ilman, mikä on useimpien ammattilaisten ammattietiikan vastaista. Työntekijät joutuvat vähitellen omaksumaan johdon (managementin) asenteen: paljon ja halvalla. Julian le Grand (2003) on seurannut sairaanhoitajien motivaation muutosta Britanniassa. Hän on päätenyt näkemykseen, että potilastyötä tekevien sairaanhoitajien motivaatio tai moraali muuttuu vähitellen kun NPM on vaikuttanut organisaatioissa muutaman vuoden. Parhailleen keväällä 2009 Suomessa mediassa keskustellaan vanhuksia hoitaneesta sairaanhoitajasta, jota epäillään useista lääkkeillä tehdyistä surmista. Tärkein kysymys tuntuu koko ajan olevan se, miten sairaanhoitajan kontrolli on epäonnistunut tai miten jatkossa työntekijöitä voitaisiin paremmin kontrolloida. Vaikka muitakin sellaisia tapauksia on Suomessa ollut,

missä hoitajat ovat yrittäneet tai onnistuneet (ehkä) surmaamaan potilaitaan, ei kukaan tunnu olevan kiinnostunut niistä organisatorisista muutoksista, jotka ovat potilaitaan surmaavien sairaanhoitajien taustalla. Jos kysymystä hoitavien, opettavien ja välittävien julkisen sektorin työntekijöiden työoloista käsitellään ainoastaan kontrollikysymyksenä, ei varmaan ole odotettavissa parannuksia heidän työoloihinsa. Osa tutkijoista on sitä mieltä, että jos lähdetään puhtaasti kontrollin linjalle, ei mikään kontrolli tule riittämään.

Hyvinvointipalveluiden eetokseen kuului, että työntekijöiden hyvä ammattitaito ja säälliset työolot tuottavat hyvää hoivaa, ja siksi myös työoloista pidetään huolta (Wrede ym. 2008). Palveluiden keskittämisen ja pirstominen tarkoitus on yksinkertaistaa työsuorituksia. Kyseessä on hoivaprosessien taylorisointi. Näitä yksinkertaisia töitä kilpailutetaan, ulkoistetaan tai hoidetaan muilla uusilla tavoilla kunnan sisällä. Suosittu tapa kunnissa on esimerkiksi tilaaja-tuottaja-malli (sopimusohjaus). Kun kunnallista hoivaa taylorisoidaan, yksityistetään ja kilpailutetaan, on lopputuloksena muun muassa siivoojien, keittäjien ja hoivaajien (kuuraajien, köksääjien ja kaitsijoiden) aseman heikentyminen. Joidenkin työntekijöiden asema – erilaisiin projekteihin osallistuvien tai kunnallisiin liikelaitoksiin siirtyvien – voi parantuaakin. Julkisen sektorin työntekijöiden kesken eriarvoisuus siis lisääntyy ainakin työehdoissa, mikä ei tietenkään hyväksi organisaation sisäiselle kiinteydelle.

Ammatti-ihmisten identiteetti ja työmotivaatio on monin tavoin uhattuna. Ensimmäkään he eivät pääse vaikuttamaan oman työnsä sisältöön, ja toiseksi he joutuvat myös tekemään työnsä huonosti tai ainakin huonommin kuin haluaisivat ja kykenisivät. Samaan aikaan kun hoitajista, opettajista ja sosiaalityöntekijöistä on pulaa, joutuvat he käyttämään suuren osan ajastaan ”muutoksen tekemiseen”, ”tuloksen laskemiseen” jne. Näissä palvelu- ja ihmissuhdetöissä työtä tehdään ns. omalla persoonalla, joten työntekijöiden ajatuksilla ja tunteilla on väliä.

Vanhan ja uuden julkisen sektorin erot

Uusliberaali politiikka ja NPM lähtevät siitä, että julkisesta sektorista tehdään mahdollisimman pieni. Suurin osa julkisen sektorin tehtävistä siirretään joko yksityisille yrityksille tai kansalaisille itselleen. Sosiaalipolitiikassa ja erilaisissa hyvinvointipalveluissa tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että siirrytään universaaleista palveluista yhä enemmän tarveharkintaan. Asiaan on kiinnittänyt huomiota muun muassa Jorma Sipilä (2010). Universalismi muuttui laman myötä ja jälkeen tarveharkinnaksi ja yksilöiden vastuuta korostavaksi politiikaksi (Julkinen 2006). Yksilön vastuuta korostavat myös aktiivinen sosiaalipolitiikka ja aktivoiva työvoimapolitiikka. Muutos universaaleista palveluista tapahtuu

Raija Julkusen (2006) mielestä esimerkiksi ”tarkkuuttamalla”. Palveluita pyritään antamaan vain niille, jotka ovat ”todella tarpeessa” tai joihin panostamalla kunta saa parhaan hyödyn. Pyritään erilaisten mallien avulla arvioimaan, mistä sijoituksesta saataisiin paras tuotto: kannattaako rahat laittaa koulupudokkaiden etsimiseen vai ”Stop töhryille” -projektiin? Yhä suurempi osa julkisen sektorin niukkenevista resursseista kulutetaan ”riskienhallintaan” ja NPM:n vaatimiin muutoksiin. Tyypillinen esimerkki riskienhallinnasta on koulusurmaajien etsiminen mallien ja profiloitien avulla. Julkisiin palveluihin pyritään etsimään kustannustehokkuutta muun muassa niin, että tarkkaan ja mahdollisimman varhain löydetään potentiaaliset riskiryhmät.

NPM:n keskeinen ideologia, että yksityinen on parempaa kuin julkinen, kieltää julkisen sektorin eetoksen. Tärkeä ero NPM:n ja hyvinvointivaltion välillä onkin moraalissa tai eetoksessa. Hyvinvointivaltion ihanteina ovat solidaarisuus ja heikompien tukeminen. Useilla ammatillisilla ja professionaalisilla ryhmillä – kuten lääkäreillä ja sosiaalityöntekijöillä – on eettisiä ohjeita tai koodeja, jotka edellyttävät, että kaikkia tarvitsevia palvellaan. Joissakin palveluissa on erikseen ”kristillismoraalinen” eetos, jossa etusija annetaan enemmän tarvitseville. Lääkärin tai sosiaalityöntekijän etiikan kannalta on ratkaiseva ero siinä tehdäänkö jokin toimenpide kunnan säästöjen vai ihmisten hyvinvoinnin parantamiseksi. Myös kaupunkisuunnittelijoiden ja kaavoittajien professionaaliseen eetokseen on kuulunut se, että he kuulevat eri intressiryhmiä.

Eroa vanhan ja uuden välillä on kuvattu myös niin, että vanhassa hyvinvointivaltiossa keskiluokka tai professionaalit palvelivat ”tavallisia ihmisiä tai alempia luokkia”; nykyisessä taas piijat (köksääjät, kuuraajat ja kaitsijat) palvelevat keskiluokkaa.

Sosiaaliset verkostot, luottamus ja kaupunkien pyörittäminen

Yhteistyö edellyttää ja luo epämuodollista luottamusta. Luottamuksen pohjana on kumppaneiden motiivien ja toiminnan tunteminen. Vaihtuvat yhteistyökumppanit eivät merkitse ainoastaan uusia puhelinnumeroita vaan myös sitä, että totutteleet itse uusiin ihmisiin ja opetat heidätkin yhteistyöhön. Pysyvä muutos tarkoittaa, että paljon aikaa käytetään tutustumiseen – luottamuksen rakentamiseen. Arjen lisäksi luottamusta tarvitaan erityisesti kriisitilanteissa. Kriiseissä olisi tähdellistä tietää miten kollegat, alaiset tai ”palveltavat” reagoivat. Kysymystä luottamuksesta voi pohtia esimerkiksi Jokelan koulun joukkomurhan yhteydessä. Miksi rehtori lähestyi ampujaa? Eikö hän kyennyt ennustamaan muiden toimintaa? Laittoiko hän itsensä alttiiksi, koska ei tiennyt miten

koululaiset tai muut opettajat reagoivat? Richard Sennett (2007, 66–70) käsittelee epämuodollista luottamusta vertaamalla kahta tehtaassa tapahtunutta tulipaloa, jotka hän oli työtutkijan urallaan nähnyt. Vanhemmassa esimerkissä työntekijät luottivat toisiinsa ja poistuivat tehtaasta järjestelmällisesti vaikka heidän pomonsa antoivat huonoja ohjeita. Jälkimmäisessä esimerkissä pomojen asialliset ohjeet eivät auttaneet vaan ihmiset yrittivät rynnätä samaan aikaan ulos. Jälkikäteän tilannetta puitaessa johtajat arvelivat, että ”tehdas oli organisoitu vain pintapuolisesti ja paperilla” (mt., 66).

Tehokas työ tarkoittaa usein, että hoivaava ja opettava henkilökunta tekee kaiken huonosti. Kiireessä ja hosumalla tehdyt uudistukset ja heikkotasoinen hoito ja opetus nakertavat sekä saajan että antajan moraalialueita. Tehokas organisaatio ei hoida kriisejä, vaan sulkee niiltä silmänsä. Monissa organisaatioissa kriisit ja ristiriidat hoidetaan nopeasti lääkkeillä, ja mielialalääkkeiden käyttö on yleistynyt kaikkialla. Kriisitilanteita välttämällä esimerkiksi kehitysvammaisten laitoksissa kuten Hintsala, Seppälä ja Teittinen (2008, 218) kuvaavat: ”Olenaisia ja tyyppillisiä paineita aiheuttavat talousarvioissa pysyminen ja tästä johtuva tiukka henkilöstömitoitus sekä pyrkimys välttää kriisi- ja häiriötilanteita.” Minna Lindgren (2008) kirjoitti Helsingin Sanomiin espoolaisesta vanhusten palvelutalosta, Merikartanosta, viitaten samaan seikkaan. Kyseisen palvelutalon ristiriitojen selvittelyyn osallistuneista organisaatioita mainittiin artikkelissa muun muassa Espoon Lähimmäispalvelu ry., Espoon kaupunki, Raha-automaattiyhdistys, Asuntorahasto, Lääninhallitus, poliisi, työsuojelupiiri sekä lisäksi nimettyjä entisiä ja nykyisiä hoitajia, laitoksen johtajia, asiakkaita ja muutama poliitikko. Toimintaan on liittynyt vuosien ajan ristiriitoja ja konflikteja, joita muun muassa lääninhallitus ja poliisi ovat yrittäneet ratkoa. Ristiriitojen hallinnassa olennaista vaikuttaa olevan saada asia ”mahdollisimman pian pois päiväjärjestyksestä” ja pysytellä kaukana tapahtumapaikasta. Artikkelista voisi vetää johtopäätöksen, että ratkaisujen perusteet eivät ole selvinneet asukkaille, eivätkä ehkä hoitajillekaan.

Alussa esittelin Aristoteleen näkemyksen kaupungeista Hannah Arendtin (2002) tulkitsemana. Arendt ja Aristoteles molemmat ovat sitä mieltä, että politiikka edellyttää konfliktien ja ristiriitojen käsittelemistä keskustelemalla. Ajatuksena on, että keskustelemalla yhteisistä asioista löydetään organisaatioiden ja ihmisten näkemysten ja intressien väliset erot. Jos ristiriitoja ei käsitellä avoimesti (ja julkisesti) päädytään sellaiseen lopputulokseen, jossa kaikkien osapuolten ääntä ei kuulla. Jos kaikkia osapuolia ei kuulla, ei kyseessä ole demokratia. Kun konfliktien käsittelyn ja ratkaisemisen näkökulmasta arvioi nykyisiä julkisia organisaatioita, niin ratkaisemisen sijaan konfliktit joko ohitetaan tai lakaistaan maton alle. Ristiriitoja ei ehditä, tai ehkä ei osatakaan käsitellä, joten tilaa ei löydy eroja tunnistavalle, hyväksyvälle ja ratkaisevalle demokratialle.

Ristiriitojen ja erilaisten intressien käsittely on erityisen tärkeää kaavoittamisen ja rakentamisen alueella. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Ideaparkkien kehittäjät tulevat paremmin kuulluiksi kuin muut kunnan asukkaat, lähikuntien asukkaista puhumattakaan. Aristoteles arvosti vapaita miehiä (mt., 89) koska heillä oli mahdollisuus sellaisiin hyveisiin, joita orjilla ei ollut. Näitä hyveitä olivat harkinta ja päättäminen sekä ennakointi ja valinta. Tällaisia hyveitä korostettiin ennen NPM:ia hyvän maankäytön- ja muun suunnittelun ohjenuorina. Nykyisin kaavoitukselta ja suunnittelulta vaaditaan lähinnä nopeutta ja klassisten suunnittelijahyveiden hylkäämistä.

Kun kaupunkien toimintaa tarkastelee yhteistoiminnan ja demokratian näkökulmasta, näyttää tilanne huonolta. Tehostaminen ja tuotteistaminen ei arvosta ”yhteistoimintaa”, neuvotteluja ja palveluketjuja. Kun palveluja yksityistetään, joudutaan tekemisiin sellaisen salassapidon kanssa, jota julkisella sektorilla ei pitäisi lainkaan olla. Kaupunkien hallinnossa välttämätön yhteistyö, välittäminen, kuuleminen ja erilaisten intressien yhteensovittaminen muuttuvat erittäin vaikeiksi ellei peräti mahdottomaksi. Kaikki tämä rapauttaa ihmisten ja organisaatioiden välistä luottamusta, joka puolestaan on edellytys monimutkaisten organisaatioiden – kuten kaupunkien – pyörittämiselle.

Kirjallisuus

- Arendt, H. (2002, alkup.1958). *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Vastapaino, Tampere
- Clarke, J. & Newman, J. (1997). *The Managerial State, Power, Politics and Ideology in the Remaking of Social Welfare*. Sage, London.
- Czarniawska, B. and Joerges, B. (1996). *Travel of Ideas*. Teoksessa Czarniawska, B. and Sevón, G. (Eds): *Translating Organizational Change*. Walter de Gruyter, Berlin etc.,13-47.
- Eräsaari, L. (2002). *Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Eräsaari, L. (2003). *Koneen tehostamisesta*. *Yhteiskuntapolitiikka* 6, 622-626.
- Eräsaari, L. (2007). *Millainen yhteiskunta on hyvinvointivaltion jälkeen?* Teoksessa Taimio, H. (toim.). *Taloukasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman?* TSL, Helsinki. 211-225.
- Foucault, M. (1980). *Questions of Geography*. Teoksessa Colin Gordon (toim.) *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Pantheon Books, New York.
- Le Grand, J. (2003). *Motivation, agency, and public policy: of knights and knaves, pawns and queens*. Oxford University Press, Oxford.
- Hintsala, S., Seppälä, H. & Teittinen, A. (2008). *Kehitysvammaista ihmistä eristävät asumisjärjestelyt*. Teoksessa Hirvilammi, T. & Laatu, M. (toim.) *Toinen vääryyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista*. Kelan tutkimusosasto, Helsinki, 217-232.
- Julkunen, R. (2006). *Hyvinvointivaltion uusi politiikka – Paul Piersonin historiallinen institutionalismi*. Teoksessa Saari J. (toim.) *Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa*. (2. painos). Yliopistopaino, Helsinki.
- Klein, N. (2008). *Tuhokapitalismin nousu*. WSOY, Helsinki.
- Leivonniemi, S. (2009). ”Espoo unohti huonokuntoiset vanhuksat”. *HS*, 1.2., A11.
- Lindgren, M. (2008). *Painajainen palvelutalossa*. (*Helsingin Sanomat* 20.7. D, 1-2).
- Sennett, R. (2007). *Uuden kapitalismin kulttuuri*. Vastapaino, Tampere.
- Sipilä, J. (2009). *Suullinen esitelmä Universalismi ahtaalla: suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan uudet kasvot*. (12.5. Helsinki. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen 100-vuotis seminaari)
- Tainio, L. & Wrede, S. (2008). *Practical Nurses’ Work Role and Workplace Ethos in an Era of Austerity*. Teoksessa Wrede, S., Henriksson, L., Höst, H., Johansson, S. & Dybbroe, B. (toim.) *Care Work in Crisis. Reclaiming the Nordic Ethos of Care*. Studentlitteratur, Malmö. 177-197.

- Tedre, S. (2007). Asunnon vangit – ulos pääseminen sosiaalisena ongelmana. Teoksessa Helne, T. & Laatu, M., Vääräkirja. Kela, Helsinki.161-172.
- Weber, M. (1992, alkup.1921). Kaupunki. Vastapaino, Tampere.

PRISMA

K-CITYMARKET

ONOFF
SYABIUM

AND AMO

BRONC

boom

SAMPO

KIRJASTO
BIBLIOTEK

5 aikainT
5 PÄIT?

Kaupunkeja kaupan

– Miten talouden globalisaatio muuttaa paikallisen julkisuuden piiriä

KAARIN TAIPALE

Artikkelin pääargumentti on, että 1980-luvulta alkaen talouden globalisaatio on johtanut muiden ilmiöiden rinnalla myös jatkuvaan, pala palalta etenevään julkisen omaisuuden ja julkisten palveluiden yksityistämiseen, ei vain valtioiden vaan myös kuntien tasolla. Prosesseissa näyttää olevan yhtäläisyyksiä kautta maailman riippumatta yksityistämiskohteen ominaislaadusta. Paikallisten peruspalveluiden tuotannon ja infrastruktuurin yksityistäminen noudattaa samantyyppistä kaavaa riippumatta siitä, mistä palvelusta tai mistä kaupungista on kysymys.

Oikeastaan asia on itsestään selvä: kaikilla kaupungeilla maailmassa, oltiin sitten Timbuktussa tai Tikkurilassa, on samat peruspalvelut. Niiden on huolehdittava ihmisten perustarpeiden tyydyttämisestä – vesihuollosta, energiansaannista, julkisesta liikenteestä, perusterveydenhoidosta ja peruskoulutuksesta. Ylikansallisen yrityksen näkökulmasta kunnat ja kaupungit ovat globaali markkinaverkosto, jolle voidaan myydä aina samaa tuotetta. Kysyntä ei loppu, ja jos kuntalaisen rahat loppuvat, julkinen sektori subventoi.

Yksityistymisen myötä julkisen päätöksenteon piiri supistuu, koska sen sisältä poistetaan julkisia elementtejä yksi kerrallaan. Voi myös osoittaa, että yksityistämistä koskevaa päätöksentekoa tukevat argumentit eivät liity yksityistämismatiikkaan, vaan niiden taustalla vaikuttavat yksityissektorin markkinoinnissaan käyttämät tai uuden julkisjohtamisen sanastoon kuuluvat perustelut.

Mitä yksityistäminen on ja ei ole

Kun puhuu julkisuuden yksityistymisestä ja talouden globalisaation vaikutuksista paikallistasolla, ajatus kulkeutuu helposti harhateille. Katutilassa lisääntyvät mainokset ja ylikansallisten yritysten logot ovat yksi signaali siitä, mitä tapahtuu. Epäilemättä ne ottavat vahvasti haltuunsa kolmiulotteista tilaa, mutta ne ovat pelkkä oire, jota lääkitsemällä ei tauti parane. Monille tulevat mieleen muurien ja valvontakameroiden ympäröimät varakkaiden ihmisten asuinalueet, *gated communities*. Siinä on kuitenkin kyse yksityisten alueiden muuttumisesta entistä yksityisemmiksi.

Ostokeskukset muistuttavat yhä enemmän toisiaan joka puolella maailmaa, niissä on samat kaupat ja samat tavarat, oltiin sitten Guadalajarassa tai Kuala Lumpurissa. Ne yritetään muotoilla sellaisiksi, että ihmiset kuvittelevat olevansa julkisessa tilassa. Mutta kauppakeskukset ovat yksityistä tilaa, ei pidä antaa harhauttaa itseään ajattelemaan mitään muuta.

Kimmo Lapintie esitti mielipidekirjoituksessaan¹ ajatuksen, että Helsingin Katajanokalle suunniteltu hotelli yksityistäisi julkista tilaa, siis muuttaisi ratkaisevasti edessään olevan aukion luonnetta. Oma tulkintani on toinen; yhtä hyvin voisi väittää, että Helsingin rautatieaseman edessä oleva Asema-aukio on vähemmän julkinen tila, koska sen reunoilla on hotelleja. Omistus, hallinta ja avoimuus ratkaisevat, ei käyttötarkoitus sellaisenaan. Helsingin kauppahalli on julkinen tila, koska kaupunki omistaa sen ja määrittelee sen toimintaehdot.

Yksityistämisen monet muodot

Yksityistäminen on prosessi, jonka lopputuloksena julkisessa omistuksessa ja päätösvallassa ollut omaisuus, laitos tai perustehtävän hoito myydään julkisella päätöksellä yksityiselle yritykselle. Julkinen laitos voidaan myös yhtiöittää ja viedä pörssiin, missä osakeomistus vaihtuu joko vähin erin tai äkkirysäyksellä. Tämä suora privatisaatio on osa laajempaa ilmiötä, hiljaista yksityistymistä, joka etenee pienin askelin lähes kaikilla hallinnonaloilla.

Palveluseteli on yksi yksityistymisen mekanismi. Siitä tyyppiesimerkki on keväällä 2009 eduskuntaan viety esitys palvelusetelin käytöstä kuntien terveydenhoidossa. Kyse on julkisen perustehtävän yksityistämisestä ja ”rakennemuutoksesta”, josta usein puhutaan asiaa tarkemmin selittämättä. Public-Pri-

¹ Lapintie, Kimmo ”Tähtiarkkitehtien suunnitelmassa Helsinki tuntuu jäävän sivuseikaksi”, HS Mielipide 17.12.2008

vate-Partnershippeja (PPP) eli kumppanuushankkeita on monenlaisia, ja niissä omistus- ja rahoitussuhteet vaihtelevat. Julkinen sektori on takuumiehenä.

Julkisen tilan olemus

Julkisen tilan perusolemusta pohtiessa lähtökohdaksi väistämättä nousee kaikessa ihanteellisuudessaan antiikin *agora*. Se oli julkinen tila, joka oli yhtä aikaa sekä julkisen paikallisen päätöksenteon tila että fyysinen julkinen kaupunkitila. Sinne vapaat miehet kokoontuivat päättämään yhteisistä asioista. Oman aikamme näkökulmasta katsoen hämmentää se yksityiskohta, että naiset jätettiin kotiin, joka oli sekä yksityisyyden että talouden reviiri. Ei anneta sen seikan häiritä juuri nyt. Antiikin aikana ei tunnettu talouden nykymittaista globalisaatiota, eivätkä raha-asiat kuuluneet julkisuuteen, vaan ne pysyivät kodin seinien sisällä.

Nykyaikana syntyy vaikutelma, että poliittiset päätökset tehdään suljetuissa kabineteissa valikoitujen etupiirien ankaran lobbauksen alaisina. Julkisen keskustelun areenoita ovat ennen muuta tiedotusvälineet, painettu ja sähköinen ”julkinen sana”, nettisivustojen mielipidepalstat ja uudet sosiaaliset mediat, facebookit ja twitterit. Vasta aivan vaalien alla puolueet jalkautuvat kahvimökkeineen toreille ja turuille kuin herättämään agoran henkiin joiksikin päiviksi.

Meidän aikamme *agora* on hajonnut useaan eri ulottuvuuteen. Tulkintani mukaan myös julkisen päätöksenteon kohde – verovarolla kustannettavat palvelut ja niiden tuotantoon tarvittava infrastruktuuri – on osa samaa julkista tilaa, julkisuuden piiriä, jossa kuvaamani yksityistymisen tapahtuu.

Julkiisuuden piirin yksityistyminen

Käytän hankalasti hahmotettavia käsitteitä *julkisuus*, *julkisuuden piiri* ja *julkisen päätöksenteon piiri* (the public sphere). Julkiisuus siis muodostuu useista päällekkäisistä kerrostumista, joita ovat poliittisen päätöksenteon tila, virtuaaliympäristöt, julkiset palvelut, julkiset infrastruktuurit (esimerkiksi tie-, viestintä-, juomavesi-, energia-, sairaala- tai kouluverkot), ja näkyvin osa, kaupunkitila.

Julkiisuuden tilan muutospainetta ei kohdistu pelkästään yhteisiä asioita koskevan päätöksenteon paikkaan vaan ennen muuta sen sisältöön. Yhä useampaa julkisen sektorin vastuulla olevaa tehtävää – esimerkiksi vesi- ja energiahuoltoa, liikennettä, tietoverkkoja, koulutusta tai terveydenhoitoa – nimitetäänkin ”pal-

veluiksi”. Vastuuta perustehtävän hoidosta ei voi myydä, ostaa eikä ulkoistaa, mutta ”palvelun” voi. Paikallisen julkisen ”palvelun tuottajaksi” valikoituu tarjouskierroksen ja hintakilpailun jälkeen yhä useammin globaali yksityinen yritys. Julkisen päätöksenteon piiri supistuu, koska sen sisältä häviää substanssi: asiat ja tuotantoketjut, joista päätettäisiin. Jäähän meille tilaajavastuu, sanotaan. Niin, mutta mitä se todellisuudessa tarkoittaa, jos on pakko ostaa, mitä kaupan hyllyllä sattuu olemaan tarjouksessa?

Tapahtuuko yksityistäminen ja yksityistyminen siis kokonaan näkymättömissä vai onko sillä myös näkyviä ulottuvuuksia kaupunkitilassa? Olen usein käyttänyt esimerkkinä Helsingin puhelinyhdistystä HPY:tä, vaikei se ollut julkinen instituutio sanan täydessä merkityksessä. Se oli kuitenkin käyttäjien omistama, demokraattisesti hallinnoitu osuuskunta. Sillä oli pääkonttori Korkeavuorenkadun korkeimmalla paikalla paloasemaa vastapäätä, graniittilinna, suomalaisen arkkitehtuurin merkkitoita. Jossakin vaiheessa HPY yhtiöitettiin ja vietiin pörssiin. Siitä tuli Elisa. Kuka tietää, missä Elisan pääkonttori on? Voiko sillä ylipäänsä olla pysyvää kotia, kun sen kohtalo on osakemeklarien käsissä 24 tuntia 7 päivää viikossa? Pörssiyritys on kuin maaton pakolainen, jonka pitää olla kaiken aikaa valmiina pakkaamaan tavaransa ja muuttamaan uuteen kotipaikkaan. Elisa ja sen kohtalotoverit asustavat postilokeroissa. Niiden huoneet ovat ylikansallisten kiinteistösiirtoyritysten salkuissa, kehäteiden ”yrityspuistoissa”.

Toinen konkreettinen näkökulma avautuu, kun pohtii energian tulevaisuutta. Jos esimerkiksi Helsingin energialaitos Helen päätettäisiin myydä ylikansalliselle pörssiyritykselle – kuten naapurikaupungissa Espoossa tehtiin – voisiko Helsingin kaupunginvaltuusto strategiassaan määrätä, että Helenin on tuotettava vähintään 20 % energiasta uusiutuvista energialähteistä? Tuskin.

Yksityistämisen maailmankartta

ICLEI – Local Governments for Sustainability -kuntajärjestön puheenjohtajana (2000–2003) osallistuin paikallishallinnon edustajana mm. Saksan vuonna 2001 järjestämään hallitustenväliseen vesikonferenssiin. Ihmettelin, miksi istuntojen välillä tapaamani ranskalaiset herrasmiehet lausuiivat niin lämpimiä kohteliaisuuksia käyttämistäni puheenvuoroista. Vasta jälkepäin tajusin, että he edustivat ylikansallisia vesialan pörssifirmoja, joita kiinnosti mahdollisuus päästä johtamani järjestön sateenvarjon alla usean sadan pormestarin puheille eri puolilla maailmaa. Nämä firmat ovat usein saaneet alkunsa julkisomisteisista vesilaitoksista, jotka on yhtiöitetty ja viety sitten pörssiin.

Suomessa vesilaitokset ovat pääsääntöisesti vielä kuntien omistuksessa, joten kuvio oli silloiselle helsinkiläiselle virkamiehelle täysin outo. Maailmalla on kuitenkin koko joukko paikallisia vesi- ja energialaitoksia, jotka on yksityistetty. Osa on palautettu uudestaan julkiseen omistukseen. Suomessakin näkee nykyään esimerkiksi julkisen liikenteen bussien etunokassa ylikansallisten yritysten logoja.

Esimerkkinä helsinkiläiset pysäkkikatokset

Helsingissä sinänsä pieneltä yksityiskohdalta vaikuttava infrastruktuurielämentti, pysäkkikatokset, siirtyivät ylikansallisen yrityksen omistukseen 1990-luvun alussa. Tapauksen yksityiskohdat muistuttavat hämmästyttävällä tavalla muita yksityistämisen prosesseja ja tukevat siten alussa esittämäni perusväitettä.

Helsingin kaupunginvaltuustossa käytiin pysäkkikatoksista monituntinen keskustelu. Oli hämmentävää tutkia, millaisia perusteluja puheenvuoroissa käytettiin, mistä perustelut olivat peräisin ja kuinka paljon niillä oli itse asian kanssa tekemistä. Päätäjät eivät nähneet, että olivat päättämässä yksityistämisestä. Ainutkaan argumentti tai vastaväite ei viitannut siihen. Vain yksi, Heidi Hautalan käyttämä puheenvuoro kiinnitti huomiota siihen, että kyse taitaa olla maailmanlaajuisesta ilmiöstä, jossa yksityiset firmat tulevat julkisten palveluiden markkinoille. Kukaan muu ei tarttunut tähän kommenttiin eikä viitannut samaan näkökulmaan.

Tein tutkimusaineiston perusteella johtopäätöksen, että yksityistämisen ja yksityistymisen perusteluilla ei näytä olevan suoraa yhteyttä muutosten todellisiin ajureihin ja tavoitteisiin. Vanhan lausahduksen mukaan politiikka on sekä puhetta että tekoja. Erityisesti *puhe* on politiikan ydintä. Usein sanotaankin, että poliitikkojen puhe on ”pelkkää retoriikkaa”. Päätäjien tarkoitus on ennen muuta vaikuttaa uskottavilta ja ihanteellisilta. Heidän on käytettävä perusteluja, jotka mahdollisimman moni kansalainen, äänestäjä, voi kokea omikseen. Esimerkiksi ”valinnan vapaus” mielletään edelleen myönteiseksi asiaksi ja ”byrokratia” kielteiseksi. ”Kaupunkikuvan kaunistaminen” on toki yleisesti hyväksyttävämpi argumentti kuin ”yksityissektorin suosiminen”.

Helsingin pysäkkikatoksia koskevan tutkimusaineiston pohjalta kokosin 30 askelmerkkiä kattavan kuvauksen prosessista, jonka myötä kansainvälinen yritys kuvaannollisesti sanoen kävelee yksittäisen kaupungintalon ovesta sisään. Ilmiö on yhtä kansainvälinen kuin ylikansalliset yrityksetkin. Sen taustalla ovat niin uusliberalismin nousu 1980-luvulla kuin maailmanpankin rahoitusehdot ja ”uuden” julkisjohtamisen (”New Public Management”) opit. Samaan

aikakauteen osuivat myös rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen, valtiollisten omaisuuksien yksityistämisestä syntyneet käteisrahan virrat ja osakemarkkinoiden sijoittajavetoisuus (financialization).

Entä sitten?

Perimmältään *agorassa* on siis kyse demokratiasta, mahdollisuudesta osallistua yhdessä yhteisiä asioita koskevaan päätöksentekoon. Mutta mistä voidaan enää päättää, jos suuret ratkaisut tehdään monikansallisten pörssiyhtiöiden hallituksissa? Missä kehitetään uusia, sektorirajat ylittäviä ”palveluita”, jos tuotanto ohjautuu yhä sektoroituneemmille tuottajille, joiden ”ydintoimintaan” tutkimus ja kehitys eivät kuulu? Mitä tehtävää jää demokratialle? Ketä palvelee julkinen kaupunkitila, kansalaista vai kuluttajaa, asukasta vai asiakasta?

Artikkeli perustuu kirjoittajan väitöskirjaan, josta löytyvät alkuperäiset lähdeviitaukset, sekä tutkimusta esitteleviin, Arkkitehti uutisissa ja Kuntalehdessä julkaisuihin teksteihin.

Kirjallisuus

Taipale, Kaarin (2009). Cities for sale: How economic globalization transforms the local public sphere. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja A 36, Espoo.

Kaupunkiseudut kasvun moottoreina

JANNE ANTIKAINEN

Kaupungit ovat alueellisen kehityksen moottoreita. 1970–1980-lukujen hyvinvointivaltion rakentamisen jälkeen on tullut aika löytää kasvu erikoistumisen kautta. Kaupunkien osaaminen perustuu vuosikymmenten saatossa vahvistuneisiin perinteisiin toimialoihin. Perinteiset osaamisen kärkialat ovat 1990- ja 2000-luvuilla kohdanneet uuden osaamisen ja saaneet uusia piirteitä. Korkean osaamisen kautta kaupunkiseudut kytkeytyvät globaaleihin verkostoihin. Yliopistot, ammattikorkeakoulut, tutkimuskeskukset, tiedepuistot ja osaamiskeskukset ovat keskeisiä toimijoita uudessa kasvussa.

Toisaalta kaupungit ovat alueellisesti kasvaneet kaupunkiseuduiksi, eli ne ovat seutuistuneet 1970-luvulta alkaen. Kaupungit ja niitä ympäröivät kunnat ovat yhtä toiminnallista aluetta, jolla käydään töissä ja haetaan palveluja. Kaupungit ovat Suomessa verrattain nuoria ja uudet kasvun ajat ovat jo käsillä. Vahvaksi uudeksi suunnitteluideaksi on nousemassa verkostokaupungin käsite, jossa kaupunkiseutu koostuu erilaisista toisiaan täydentävistä kunnista, joiden välillä on viritelty työnjakoa niin elinkeinoissa kuin palvelujen tuotannossa.

Kansallisen kaupunkiverkon rakenne

Suomessa on maantieteellisesti varsin kattava vahvojen ja monipuolisten kaupunkiseutujen verkosto. Keskeisenä periaatteena alueellisessa kehittämisessä on monikeskuksisen kaupunkiverkon ja ainakin yhden elinvoimaisen kaupunkiseudun kehittäminen jokaisessa maakunnassa. Tämä on valittu strategiaksi aluekeskusohjelmassa. Suomi tarvitsee Helsingin metropolialuetta toimimaan

vahvana solmuna globaalissa kaupunkiverkossa ja muita monipuolisia yliopisto-seutuja kansainvälisen tason kasvualojen vahvistamiseen ja löytämiseen. Maakuntakeskukset ovat tärkeässä palvelutehtävässä omassa maakunnassaan. Suomessa on tusinan verran yksipuolisempia teollisia seutuja, mutta näiden seutujen metsä- ja metalliteollisuuden varassa nojaa kaksi kansallista taloudellista tukijalkaa. Pienimmät kaupunkiseudut ja kaupunkiseutuja ympäröivät seudut vaativat omaa otetta potentiaalinsa hyödyntämiseen esimerkiksi matkailu- ja virkistyspalveluissa.

Talouden taantuminen on historian saatossa johtanut yleensä aluekehityksen tasapainottumiseen kansallisesti. Muuttoliike kertoo nopeimmin aluekehityksen kuvasta: vuoden 2008 syksy on kansallisesti hitusen tasapainoisempi kuin aiemmin, mutta mitään suurta trendimuutosta ei vielä ole näkyvissä. Alustavat tulokset aluerakenteen analyysistä, jotka on tehty kaupunkiverkkotutkimuksen metodilla (Sisäasiainministeriö 2006), osoittavat että viime vuosina kaupunkirakenteen muutokset ovat olleet pieniä (Taulukko 1). Helsinki on hyvin edelleen vahva, yliopistoseudut ovat kohtalaisen vahvoja ja niiden kehityskuva ja kehitysedellytykset ovat hyviä. Maakuntakeskukset ovat keskivahvoja. Niiden kehitysedellytykset ovat tyydyttäviä ja kehityskuvassa on sekä positiivisia että haastavia alueita. Joillakin teollisilla seuduilla on myös positiivisen kehityskuvan enteitä. Porvoo, Seinäjoki, Kemi-Tornio ovat vahvistuneet; Turku, Jyväskylä, Joensuu, Kuopio, Lappeenranta ja Imatra heikentyneet vuoteen 2003 verrattuna. Kulttuuripalvelut ovat vahvistuneet monilla seuduilla.

Talouden kasvun hidastumisen heijastusvaikutukset tulevat näkymään vasta viiveellä. Talouden jälleen piristyessä alueiden väliset kehityserot ovat historian saatossa kasvaneet. Tämä kuluva vuosikymmen on osoittanut, että kasvuun tarttuminen ei mene enää suoraan suuruuden ekonomian mukaisesti, eli että kasvusta pääsisivät kiinni vain suuret kaupunkiseudut. Globalisaation hyötyihin voivat tarttua kaikki; pienet ovat vielä ketterämpiä kuin suuret.

Aluekehityksen mosaiikkimaisuus edellyttää, että Suomessa toteutetaan jatkossakin vahvaa ja monimuotoista aluepolitiikkaa, joka jakautuu hienojakoisesti erilaisten alueellisten kehityspiirteiden ja -edellytysten mukaan. Tällöin korostuu paikallisen erikoistumisen, erityisosaamisen ja sosiaalisen pääoman merkitys

Miksi kaupunkipolitiikkaa?

Aluekehityksessä kehityskuva ja kehitysmahdollisuudet ovat erilaisia eri alueilla: kaupungeissa on eri haasteet ja mahdollisuudet kuin maaseudulla, ja suurissa kaupungeissa puolestaan eri haasteet ja mahdollisuudet kuin pienissä kau-

Taulukko 1. Kaupunkiverkon rakenne 2006.

TYPO 1	TYPO 2	Seutukunta	Vahvuusluokka	Monipuolisuus	Osaamisperusta	Kulttuuripalvelut	Kansainvälistyminen	Kehitysedellytykset	Kehityskuva
K	A1	Helsinki	28	7	▼	▼	▼	▼	+
K	A2	Lohja	2	2					+
K	A2	Porvoo	7	5					+
K	A2	Riihimäki	1	1					+
K	A2	Tammisaari	0	0					-
K	B1	Tampere	20	7	▼	▼	△	▼	++
K	B1	Turku	18	7	△	▼	▼	▼	+
K	B1	Oulu	17	7	▼	△	△	▼	+
K	B1	Jyväskylä	13	7	▼	△		△	+
K	B2	Joensuu	11	7		△			-
K	B2	Kuopio	11	7	△	△		△	+
K	B2	Vaasa	11	7	△	△		△	+
K	C1	Lahti	13	7		△	•	•	-
K	C1	Pori	10	7		△			-
K	C1	Kouvola	8	7					-
K	C2	Kotka-Hamina	7	6			•	•	+
K	C2	Seinäjoki	7	6		△		•	++
K	C2	Mikkeli	7	5		•			-
K	C2	Lappeenranta	6	5		•	•	•	+
K	C2	Hämeenlinna	5	5		•	•	•	++
K	C2	Rovaniemi	7	4		△	•	•	-
K	C2	Rauma	5	4			•		-
K	C2	Mariehamn	6	3			•		+
K	C2	Kajaani	4	3		•			--
K	C2	Kokkola	3	3		•	•		+
K	D1	Kemi-Tornio	4	2			•		--
K	D1	Salo	4	2	△			•	+
K	D1	Imatra	1	1					--
K	D2	Valkeakoski	1	1					-
K	D2	Pietarsaari	1	1					+
K	D2	Jämsä	1	1					--
K	D2	Raahe	1	1					--
K	D2	Vakka-Suomi	1	1					-
K	D2	Varkaus	1	1					--
K	D2	Äänekoski	1	1					--
K	E	Iisalmi	2	2					--
K	E	Savonlinna	1	1		•			--

Sarake	Merkki	Selite
Vahvuusluokka	luku 0-28	maksimi: 28 minimi: 0
Monipuolisuus	luku 0-7	maksimi: 7 minimi: 0
Osaamisperusta	▼	erinomainen
	△	hyvä
	•	tydyttävä
	□	välttävä
Kulttuuripalvelut	▼	erinomainen
	△	hyvä
	•	tydyttävä
	□	välttävä
Kansainvälistyminen	▼	erinomainen
	△	hyvä
	•	tydyttävä
	□	välttävä
Kehitysedellytykset	▼	erinomainen
	△	hyvä
	•	tydyttävä
	□	välttävä
Kehityskuva	++	erinomainen
	+	hyvä
	-	tydyttävä
	--	heikko

pungeissa. Tämän perusteella myös kehittämisessä tarvitaan räätälöityjä ratkaisuja: Suomi tarvitsee myös rohkeasti näkyvää kaupunkipolitiikkaa.

Kaupunkipolitiikalla tarkoitetaan tavoitteita, toimenpiteitä ja menettelytapoja, joilla pyritään hallitsemaan ja ohjaamaan kaupunkiseutujen muutosta. Kaupunkipolitiikka on luonteeltaan dynaaminen prosessi, joka uudistuu havaittujen mahdollisuuksien ja haasteiden myötä.

Kaupunkipolitiikka voidaan jakaa yleiseen yhteiskuntapolitiikkaan, kuntapolitiikkaan ja erityiseen kaupunkipolitiikkaan. Yleisen yhteiskuntapolitiikan piiriin voidaan katsoa kuuluvaksi kaikki ne seikat, joihin voidaan yhteiskunnallisilla päätöksillä vaikuttaa ja joiden vaikutus ilmenee erityisesti kaupunkiseuduilla. Tällaisia ovat esimerkiksi verotus, kansalliset investointipäätökset, maahanmuuttopolitiikka ja niin edelleen. Toisaalta voidaan puhua erityisestä kaupunkipolitiikasta, joka puolestaan viittaa räätälöityihin, kaupunkiseuduille ominaisiin ongelmiin pureutuviin ratkaisuihin ja päätöksiin. Yleinen yhteiskuntapolitiikka ja kuntapolitiikka asettavat puitteet erityisen kaupunkipolitiikan tekemiselle, ja täten kaupunkipoliittisella työllä myös kommentoidaan kunta- ja yhteiskuntapolitiikan piiriin kuuluvia seikkoja.

Kaupunkipolitiikassa tulee keskittyä niihin tekijöihin, joita kaupunkiseutujen kasvusta ja kehitysdynamiikan erityispiirteistä johtuen ei voida ratkaista sektoriaalisesti tai alueellisesti toimivan organisaation kautta. Kaupunkipoliittiset toimenpiteet edellyttävät poikkihallinnollista ja laaja-alaista lähestymistapaa sekä yksityisen ja julkisen sektorin samoin kuin kaupunkien ja valtion kumppanuuteen perustuvaa toimintatapaa. Tällaisen toimintatavan kehittämisessä kaupunkiohjelmatyöllä voi olla merkittävä vaikutus. Kansalliseksi kaupunkipolitiikaksi voidaan nimittää yhteisesti kaikkia niitä valtion toimenpiteitä, joilla pyritään vaikuttamaan kaupunkisefeihin kehitysedellytyksiin ja -haasteisiin.

Suomalainen kaupunkipolitiikka lähtee mahdollisuuksien hyödyntämisestä. Meillä ei vielä ole kaupunkiongelmia vaikkapa Ranskan tapaan, mutta toki ongelmia ennaltaehkäistään aktiivisesti. Yhtäältä kaupunkipolitiikalla vahvistetaan kilpailukykyä, toisaalta parannetaan alueellista tasa-arvoa, koheesiota. Laajasti ottaen kaupunkipolitiikkaa tarvitaan koordinoimaan paremmin eri sektoreiden kaupunkiseuduille kohdistuvaa toimintaa.

Kaupunkipolitiikan perusteluina voidaan esittää, esimerkiksi seuraavia seikkoja: 1) Suomen kansallinen kilpailukyky on huipussaan, mutta suomalaiset kaupunkiseudut eivät kilpailukykymittausten kärkipaikoilla keiku. Tämä näkyy heikkona kansainvälisten investointien houkuttelevuutena. Meidän paras valttikorttimme on osaaminen. Osaaminen on tihentynyt kaupunkiseuduille. Suo-

malaisia kaupunkiseutuja tulee kehittää kansainvälisesti kilpailukykyisimpinä ja osaavina alueina, ja sitä kautta ne näyttäytyvät globaaleille toimijoille houkuttelevampia. 2) Kaupunkipolitiikan kautta voimme parantaa alueellista tasapainoa huolehtimalla siitä, että eri osissa maata on elinvoimaisia kaupunkiseutuja. Jokaisen maakuntaan tarvitaan yksi moottori. 3) Pohdittaessa palvelurakennetta tarvitsemme vahvoja toiminnalliseen alueeseen pohjautuvia rakenteita. Seudullista yhteistyötä tarvitaan kaikilla seuduilla: kaupunkiseuduilla tämä vaatii erityishuomiota, sillä kaupunkien kyljissä on edelleen paljon vapaamatkustajia.

Taulukko 2. Kaupunkipolitiikan erittely tyypeittäin

Tyyppi	Kaupunkiseudut kaupunkiverkkotutkimuksen ja kehittämisinstrumenttien mukaan	Kaupunkipolitiikan fokus	Kaupunkipolitiikan instrumentteja
A	Helsinki, Lohja-Raasepori, Riihimäki, Porvoo (Itä-Uusimaa)	- globaali kilpailukyky - yksityisen sektorin, erityisesti tietointensiiviset, palvelut - suuret infrakysymykset (maankäyttö, asuminen, liikenne) - metropolipolitiikka, yhteistyö kuntien välillä	- Helsingin seudun neuvottelukunta, metropolipolitiikka (YM), osaamiskeskusohjelma, kaupunkiohjelmat / KOKO
B	Tampere, Turku, Oulu, Jyväskylä, Kuopio, Vaasa, Lappeenranta-Imatra, Lahti, Joensuu	- huippuosaamisen fokuksen parantaminen, erikoistumisen syventäminen - korkeakouluverkon tiivistäminen, korkeakoulujen yhteistyö - infrakysymykset kasvavilla seuduilla - maakunnalliset palvelut	- osaamiskeskusohjelma, aluekeskusohjelma / KOKO (TEM)
C	Pori, Kouvola, Kotka-Hamina, Hämeenlinna, Mikkeli, Seinäjoki, Rovaniemi, Kajaani	- käyttäjälähtöinen innovaatiopolitiikka, linkit vahvempiin keskuksiin - teollisuuden tai julkisen sektorin varassa olevien kaupunkiseutujen rakenteelliset haasteet - maakunnalliset palvelut	- osaamiskeskusohjelma, - aluekeskusohjelma / KOKO
D	Rauma, Salo, Kemi-Tornio, Kokkola, Imatra, Jämsä, Pietarsaari, Varkaus, Raahel, Valkeakoski, Uusikaupunki	- teollisten seutujen rakennemuutos - verkottuminen suurempiin keskuksiin - yhteistyö palveluissa (lähipalvelut), linkittyminen suurempiin seutuihin erikoistuvissa palveluissa	- Aluekeskusohjelma / KOKO
E	Savonlinna, Kuusamo, Oulun eteläinen (Ylivieska, Nivala), Forssa, Iisalmi, Kauhajoki	- pieniä seutuja, erityisen tärkeää verkottuminen kaupunkiseutuihin osaamisessa ja elinkeinopolitiikassa - näillä seuduilla kaupunki- ja maaseutupolitiikka kohtaavat hedelmällisesti - yhteistyö palveluissa (lähipalvelut)	- Aluekeskusohjelma / KOKO

Erikoistuvissa palveluissa tarvitaan suurempia yksiköitä ja maakunnallisissa tehtävissä maakunnan moottorilla on vastuu koko alueesta.

Suomalaista kaupunkipolitiikkaa eriytetään kahdella tavalla: teemoittain ja tyypeittäin. Tyyppiperusteisen eriyttämisen piirteitä on esitelty taulukossa 2. Keskeisiä teemoja ovat olleet innovaatioympäristöjen kehittäminen sekä hyvinvointi- ja koulutuspalvelut. Nousevia teemoja ovat ”pehmeät tekijät”, kuten kulttuuri ja sosiaalinen pääoma (johtajuus, luottamus ja yhteistyö).

Suurten kaupunkiseutujen erityisiä kysymyksiä ovat sosiaaliset kysymykset ja suurten kaupunkiseutujen linkittäminen kansalliseen kaupunkiverkkoon. Keskiuurille kaupunkiseuduille erityisen tärkeitä kysymyksiä ovat verkostoituminen niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin, ja samoin myös monikeskisuus kansallisena konseptina. Toimivan kansallisen kaupunkiverkon rakentamisen kannalta on oleellista, että keskisuurten kaupunkiseutujen toiminnalliset kaupunkiseudut otetaan täysipainoisesti huomioon kehittämisessä ja että alueet pyrkivät erikoistumaan. Kestävä kehitys on teemana sellainen, että se tulee tavalla tai toisella huomioida kaikilla kaupunkiseuduilla huolimatta niiden koosta.

Kaupunkiseutujen sisäinen kehitys on voimakkaasti eriytyvää. Suurten kaupunkiseutujen sisällä kehityserot saattavat olla suuremmat kuin kehityserot eri alueiden välillä koko Suomessa. Toisaalta Suomessa ei voida puhua vielä duaali-kaupungin syntyisestä, jossa hyvä- ja huono-osaisten kaupunkitilat erottuvat erittäin selvästi toisistaan. ”Huono-osaisuuden taskuja” ei suomalaisille kaupunkiseuduille ole vielä syntynyt siinä merkityksessä kuin niitä joissakin muissa suurissa eurooppalaisissa kaupungeissa jo on.

Kaupunkipolitiikan instrumentit

Alueiden kehittämisen vastuu siirtyi sisäasiainministeriöstä työ- ja elinkeinoministeriöön sen perustamisen myötä vuoden 2008 alussa. Työ- ja elinkeinoministeriöllä (TEM) on vastuu myös kaupunkipolitiikan kehittämisestä ja keskeisiltä osin myös toteuttamisesta Suomessa. Ministeriö luo tiiviin yhteistyön muiden ministeriöiden ja alueiden kanssa aluekehittämisessä.

Suomalaisen kaupunkipolitiikan tärkeimpänä painopisteenä on kilpailukyyn kasvattaminen osaamiseen ja innovaatioihin perustuen. Kaupunkien kilpailukyky ja vetovoima on ymmärretty kaupunkipolitiikassa laaja-alaisena. Kilpailukyyn osatekijöitä ovat tehokas innovaatiotoiminta, laadukas ja vetovoimainen elinympäristö sekä sosiaalinen tasapaino.

Kaupunkipolitiikkaa on Suomessa toteutettu aluekeskusohjelmilla Uudenmaan ulkopuolella ja kaupunkiohjelmilla Uudellamaalla. Osaamiskeskusohjelmalla on toteutettu vuodesta 1994 lähtien osaamisperusteista kaupunkipolitiikkaa.

Aluekeskusohjelma käynnistyi vuonna 2001. Aluekeskusohjelman nykyinen ohjelmakausi on alkanut vuonna 2007. Se on toteuttanut monikeskuisuuteen perustuvan aluerakenteen kehittämistä ja kohdistunut kaupunkialueiden elinvoimaisuuden vahvistamiseen. Ohjelman ydintavoite on ollut alueiden erikoistuminen, yhteistyö ja verkottuminen.

Aluekeskusohjelmaa ja kaupunkiohjelmia toteutetaan 38 ohjelma-alueella. Aluekeskukset muodostuvat pääosin toiminnallisesti yhtenäisistä, työssäkäyntiin, asumiseen sekä palvelujen tuottamiseen ja kysyntään perustuvista kaupunkiseuduista.

OECD:n maaraportin (OECD 2005) mukaan aluekeskusohjelma on ollut innovatiivinen ja onnistunut väline alueellisessa kehittämisessä. OECD:n mukaan laaja monikeskuisen kaupunkiverkko, mukaan lukien pienet ja keski-suuret kaupunkiseudut, toimii tasapainoisen aluekehityksen turvaajana.

Aluekeskukset ovat vuodesta 2004 alkaen järjestäytyneet verkostoiksi tiedon ja kokemusten kokoamiseksi, vaihtamiseksi ja arvioimiseksi. Kansallisia teemaverkostoja on kolme: innovaatiot ja osaaminen, hyvinvointi sekä kulttuuri.

Vuoden 2010 alussa käynnistyy KOKO (alueellinen koheesio- ja kilpailukyky-ohjelma), johon sulautuvat muun muassa nykyiset aluekeskusohjelman ja kaupunkiohjelmat. KOKO:n valmistelun käynnistämiseksi on kolme perustetta. Alueiden kehityksessä korostuvat yhä enemmän laadulliset tekijät ja osaaminen. Eräs laadullinen tekijä alueilla on toimiva yhteistyö eri toimijoiden välillä alueellisen kehittämisen kysymyksissä. KOKO:lla pyritään parantamaan alueellisen kehittämistyön toimintatapoja. Toiseksi, osaamisperusteisessa aluekehityksessä vaaditaan yhä enemmän kykyä tehdä yhteistyötä muiden alueiden kanssa. KOKO:lla tiivistetään alueiden välistä yhteistyötä, verkotetaan alueita sekä vauhditetaan positiivisten vaikutusten leviämistä. Kolmanneksi, KOKO on mukana kehittämässä eri ministeriöiden välisen yhteistyön toimintatapoja sekä kehittämässä yhteistyötä kansallisten, alueellisten ja paikallisten toimijoiden kesken.

Kansallinen ja EU-politiikka ovat tulevaisuudessa yhä paremmin samansuuntaisia. Kansallisen tason merkitys ja strateginen ohjaus vahvistuu ja kansallinen politiikka ohjaa vahvemmin EU-välineitä, erityisesti kun on ennakoitavissa, että EU-rakennerrahastojen merkitys Suomessa vähentyy 2014 alkavalla kaudella.

Neuvottelusuunnittelun nousu?

Suomalaisessa aluepolitiikassa on eroteltavissa kolme vaihetta, jotka ovat kaikki vaikuttaneet vahvasti myös kaupunkijärjestelmän muotoutumiseen. Vaiheita ovat olleet (1) teollistavan kehitysaluepolitiikan vaihe (1960-luku ja 1970-luvun alkupuoli), (2) aluepoliittisen suunnittelun vaihe (1970-luvun jälkipuoli ja 1980-luku) ja (3) ohjelmaperusteisen alueellisen kehittämisen vaihe (1990-luku). Nyt päätänsä on nostamassa seuraava vaihe, jota voisi nimittää neuvottelusuunnittelun vaiheeksi. Yhtä lailla tästä vaiheesta voitaisiin käyttää käsitettä osallistava tai vuorovaikutteinen suunnittelu tai kehittäminen. Tämä jakautuu kahteen erilaiseen juonteeseen. Yhtäältä itse neuvotteluprosessiin kiinnitetään aikaisempaa enemmän huomiota. Teoreettisia perusteita neuvotteluprosessista ja sen kehittämisestä on kypsytetty 1990-luvulta lähtien. Toisaalta vahvasti paikallisista tarpeista ja mahdollisuuksista kumpuavilta aluelähtöisillä neuvotteluilla pyritään paremmin alueen tarpeeseen räätälöityihin ratkaisuihin. Samalla mahdollistuu myös kehittämisen agonistinen luonne, eli kehittämisen konsensushakuisuuden korvaa asetelma, jossa myös vastakkaiset intressit ja konfliktit sallitaan, ja niitä jopa hyödynnetään.

Neuvottelusuunnittelun muotoutumisessa voi olla ainakin kolme eri muotoa. Ensimmäinen muoto liittyy esimerkiksi peruspalvelujen tuottamiseen seudullisesti. Tällaisella tasolla on haettavissa kiinteää neuvottelumenettelyn muoto (fixed frame). Peruspalvelutuotannon toimijat ovat varsin vakiot sekä paikallisella että keskushallinnon tasolla. Kyseessä on vahvasti hallinto-orientoitunut toiminta, eli päämääränä on löytää mahdollisimman joustava ja tehokas poikkisektoraalinen hallinto- ja toteutusmalli, joka takaa peruspalvelujen tuotannon seudulla. Toinen muoto on esimerkiksi seuduilla tapahtuvien mittakaavallisesti suurten hankkeiden toteutus. Hankeorientoidussa toiminnassa toimijoiden joukko ei ole vakio paikallisella tai keskushallinnon tasolla, vaan neuvotteluihin osallistuvat tahot valikoituvat mukaan tarpeiden mukaan. Neuvottelusuunnittelu on muodoltaan ”sumea” (fuzzy frame), eli sillä ei ole vakiintunutta muotoa. Neuvottelusuunnittelun kehittäminen liittyy tällöin neuvotteluun osallistuvien relevanttien toimijoiden osallistumisen varmistamiseen, sekä neuvotteluprosessin kehittämiseen.

Kolmas neuvottelusuunnittelun muoto liittyy esimerkiksi ”erityisen” kansallisen kaupunkipolitiikan tekemiseen. Mikäli vaikkapa kaupunkipolitiikan yhteistyöryhmän työn tuloksena on identifioitavissa kaupunkispesifejä ongelmia tai tarpeita, on mahdollista että jälleen yritetään löytää kiinteä muoto neuvottelumenettelyyn. Tässä yhteydessä kyse olisi kuitenkin temaattisista neuvotteluryhmistä. Tällöin suurten kaupunkiseutujen ongelmat ja tarpeet on luokiteltu temaattisesti ja aiheesta riippuen relevantit keskushallinnon toimijat osallistuvat neuvotteluihin.

Metropolialue ja kaupunkiseudut edellyttävät niille räätälöityä kehittämisspolitiikkaa. Kaupunkien näkökulmasta erityistavoite on niiden kumppanuuden vahvistaminen valtion kanssa. Kumppanuuden toteuttamiseksi hyvä ja tarkoituksenmukainen instrumentti olisi aiesopimuskäytännön laajentaminen ja vahvistaminen. Kaupunkiseudut voisivat sopia aiesopimusmenettelyllä keskeisistä tavoitteista ja toimenpiteistä. Sopimussisällöt omaksuttaisiin mukaan maakuntasuunnitelmiin. Sopimuskumppanuudella voitaisiin samalla kannustaa kaupunkiseutujen Paras-hankkeen kaupunkiseutusuunnitelmien mukaisen yhteistyön tiivistämiseen.

Vertailua kansainvälisessä kehikossa

Pohjoismaisen ministerineuvoston kaupunkipoliittinen työryhmä kartoitti kaupunkien roolia aluekehityksessä 2006 (Nordregio 2006). Raportissa tarkastellaan sekä kaupunkiseutujen kehitystä että kaupunkipolitiikan strategioita ja työkaluja pohjoismaissa.

Kaupungit ovat keskeisiä kasvun moottoreita, mutta myös kasvun levittäjiä kaikissa pohjoismaissa. Kaupungit ovat keskeisessä asemassa kun pohjoismaat pyrkivät parantamaan kilpailukykyään Lissabonin strategian mukaisesti. Keskeinen haaste aluekehityksessä ja kaupunkipolitiikassa on kaikissa pohjoismaissa poikkihallinnollisuus, jossa keskeisiä ovat elinkeinopolitiikka, alueiden käyttö ja infrastruktuuripolitiikka. Keskeinen havainto on pohjoismaisen kaupunkijärjestelmän alueellinen erilaisuus sekä sen erilaisuus eurooppalaiseen kaupunkijärjestelmään verrattuna.

Suomalainen kaupunkipolitiikka erottuu vahvasti kasvuorientoituneena ja osamirakenteisiin painottuvana. Suomessa korostuu myös pienten ja keskisuurten kaupunkien rooli tasapainoisessa aluekehityksessä.

Tulevaisuudessa kaupunkipolitiikka edellyttää politiikan räätälöidymppää eriyttämistä, joka tarkoittaa yhtäältä metropolialueiden ja toisaalta myös pienten ja keskisuurten kaupunkien roolin vahvistamista. Lisäksi kaupunkiseutujen välistä verkostoitumista myös rajojen yli Itämeren piirissä halutaan vahvistaa.

Sumea tulevaisuus

Kenellekään ei liene epäselvää, että vuoden 2008 lopulla maailmalla talouden tila ja tulevaisuuden odotukset heikentyivät häkellyttävän nopeasti.

Sekä valtionhallinnossa että alueilla tehdään työtä synkempien tulevaisuusskenaarioiden varalle. Kuilun yli katsotaan kuitenkin jo seuraavaan kasvun vaiheeseen.

Todennäköisesti myös seuraava talouden kasvuvaihe tulee olemaan osaamis- ja innovaatiovetoinen. Tieto- ja innovaatiovetoisessa kehityksessä korostuu taas uudestaan kaupunkiseutujen merkitys kasvun vetureina. Uudessa kasvun aallossa voidaan kasvu Suomessa jakaa tasaisemmin kaupunkiverkkoon, sillä osaamisen maantieteelliset rakenteet ovat alueellisesti tasapainoisemmat kuin 1990-luvun puolivälissä. Vastaisuudessakin suuret kaupunkiseudut ovat vahvoja moottoreita, joten keskisuurten ja pienten kaupunkiseutujen tulee rakentaa vahvat siteet suurempiin yliopistoseutuihin niin Suomen rajojen sisällä kuin kansainvälisestikin.

Kehitysnäkymien synkistymisellä on yksi hyvä piirre: Kriiseissä me suomalaiset tunnumme näkevän kirkkaammin, osaamme nähdä olennaisen, uusiudumme. Ministeriön kansalliset ja alueiden omat strategiat joutuvat nyt todelliseen rasi-
tustestiin. Nyt mitataan visionäärisyyttä, rohkeutta, ketteryttä, yhteishengen vahvuutta ja luottamusta eri toimijoiden välillä.

Kirjallisuus

OECD (2005). Territorial Review of Finland. OECD, Paris.

Nordregio (2006). The role of urban areas in regional development – European and Nordic perspectives. Proceedings of the Nordic Working Group on Cities and Regions. Nordregio Working Paper 4/2006.

Sisäasiainministeriö (2006) Kaupunkiverkko ja kaupunkiseudut 2006. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 10/2006. Helsinki.

Suomalainen kaupunki uusin silmälasein

PASI MÄENPÄÄ

Yhtenä iltana vuonna 1964 nuoret rock-kukot Kari Kuuva ja Jussi Raittinen ryhtyivät tiukan treenin jälkeen soittelemaan huvikseen tangolevyjä. Kieli poskella 18-vuotias Kuuva tekaisi vielä oman tangon, johon tunki kaikki ”kukkaistangon” kaihoiset kliseet. ”Suomen kansan makua ei saa pilkata”, kerrotaan Toivo Kärjen sanoneen.

Tango pelargonia

Levy myi kuin siimaa ja kappaleesta tuli radion kestopoppari. Tapaus ei ole kotimaisessa musiikissa ainoa. Vakavamielisellä parodialla ovat myöhemmin pelanneet esimerkiksi Gösta Sundqvist, Martti Servo ja Lordi. Luultavasti hevimusiikin suosiota Suomessa selittää sen kyky tehdä parodiaa valta-genren omista kliseistä vakavassa hengessä – asenteella, niin kuin sanotaan. Tätä kirjoittaessani maaliskuun alussa 2009 televisiossa kansa valitsi juuri kuorokilpailun voittajaksi hevikuoron Lappajärveltä.

Kärki huolehti turhia. Suomen kansan makua ei voi pilkata. Ei vaikka yrittäisi. Siihen ei pystynyt edes urbaani, kansainvälinen nuori pilkatessaan maalaisromanttista suomalaisuutta. Mutta eivät olleet pilkan aineksetkaan perimältään kovin maalaiset tai suomalaiset. Tango tulee Argentiinasta. Pelargonia ja muut huonekasvit ikkunalla taas ovat peräisin urbaanilta eurooppalaiselta säätöläisöltä, jolta ne välittyivät herraskartanoiden kautta koko Suomen kansan kulttuuriksi 1800-luvun mittaan.

Se, mitä pidämme maalaisena, paljastuukin kaupunkiperäiseksi. Mitä luulemme talonpoikaiseksi taustaltaan, onkin keksitty ylemmissä yhteiskuntaluokissa. Kotosuomalaisena hellimämme kulttuuri on oikeasti ulkomaista perua.

Tango, pelargonia, mummo ja ikkunalauta. Sosiologi Risto Alapuro (1996) on luonnehtinut hallitsevaa suomalaista kulttuuria ensimmäisen asteen kulttuuriksi. Hän tarkoittaa sitä, että suomalaiset kulttuurituotteet viittaavat enemmän todellisuuteen kuin siitä tehtyihin tulkintoihin, toisiin kulttuurituotteisiin. Suomalainen kulttuurikeskustelu ei perustu tietoisuudelle todellisuuden eri tulkinnoista vaan oletukselle, että keskustelun takana on kaikille yhteinen todellisuus. Esimerkkejä löytyy etenkin realistisen kirjallisuuden perinteestä. Toisen asteen kulttuuriin – joka Alapuron mukaan hallitsee Ranskassa – taas kuuluu tietoisuus itsestä, refleksiivisyys asioiden esittämiselle ja leikittely itsellä ja tosiasioilla.

Alapuroa seuraten joku voisi nyt sanoa, että suomalaiset eivät ymmärrä parodiaa, koska he eivät tunnista sen etäisyyttä ja asennoitumista kohteeseensa eli keskusteluympäristöä, jolla kulttuuri-ilmiötä lähestytään. Suomalaisten mielestä tangoa isoäidistä ja huonekasvista ei voinut 1960-luvulla laulaa kuin sydämeen käyvällä kaihomielellä. Kulttuurituotteena *Tango pelargonia* selvästi edusti toisen asteen kulttuuria, mutta vastaanotoltaan ei.

Voiko nykypäivänä jonkun Lordin tai Teräsbetonin kuuntelemisesta edes nauttia ilman parodista asennoitumista? Luullakseni ei. Niitä ei voi ottaa oikeasti vakavasti, vaan ne on otettava leikisti vakavasti voidakseen nauttia mahtipontisesta asenteesta, jolla pojat esittävät hirveitä hirviöitä tai miehistä veljeyttä ja kunniaa. Se, miten esitys esittää itseään, millaisen asennon ja asenteen se ottaa suhteessa genreensä, luo sen aseman ja arvon. Keskustelu musiikista rakentuu jaetulle tietoisuudelle genrestä ja edustaa siksi toisen asteen kulttuuria. Suomalainen kulttuurinen reseptio eli kulttuurituotteiden vastaanotto on tässä suhteessa muuttunut.

Voisiko myös suomalaisten suhdetta maaseutuun ja luontoon ryhtyä ajattelemaan toisen asteen kulttuurina? Jospa puhuessamme maaseudusta, luonnosta ja niiden piirteistä emme oikeastaan puhu niistä suoraan vaan puhummekin kulttuurisista representaatioista, jotka ovat yleisen ”populaarikulttuurin” välittämiä ja sellaisina oikeastaan modernia kaupunkikulttuuria? Voisiko siis kulttuurista suhdettamme maaseutuun ja luontoon alkaa käsitellä jonakin muuna kuin kuvana siitä, mitä todella olemme? Ja voisiko sitä kautta se, mitä pidämme junttisuomalaisena ja luontoperäisenä olla mielekkäämmin kohdattavissa eurooppalaisperäisenä kaupunkilaisuutena?

Tango pelargoniassakin mummon ikkunan alla soitti *katulaulaja*, ei kyläpelimanni.

Olen kuullut, on kaupunki tuolla

Pidämme Suomessa kaupunkiemme historiaa lyhyenä ja kaupunkikulttuuriamme ohuena. Kaupunkilaisuus ei ole Suomessa kuulunut kansallisuusaatteen rakennuspuihin vaan identiteettiä rakentavaksi keskuksiksi on muotoiltu luonto maisemineen ja miljöineen, ihmistyypeineen ja sosiaalisine muotoineen (ks. esim. Saarikangas et al. 2004). Kaupunkikulttuuriin niin kiinteästi kuuluva arkkitehtuurikin jugendista funktionalismiin ja myöhempään rationalismiin on tulkittu suomalaisuuden kautta. Kaupunkilaisuus ja sen taustalla oleva yleiseurooppalainen kulttuuri ovat jääneet hämärään, koska identiteetti-projektiamme on hallinnut nationalismi, jota on määrännyt käsitys maaseutu-Suomesta ja talonpoikaisesta suomalaisesta.

Äkinäinen maaltamuutto, lähiöityminen ja hyvinvointivaltiollinen tulevaisuusprojekti 1960–1970-luvuilla peittivät historiallista kaupunki-Suomea edelleen. Yhdessä luontosuomalaisuuden kanssa ne jättivät taakseen käsityksen suomalaisesta eurooppalaisesta urbaanisuuudesta. Moderni lähiöyhteiskunta loi katkosta jatkuvuuden sijaan. Lähiöt rakennettiin metsiin ja määriteltiin epäkaupungiksi, nukkumalähiöiksi, joissa ei ollut kauppoja, kahviloita, ihmisvilinää ja oikean kaupungin tuntua. Siksi kaupunkilaisuus identiteettinä on yhä etsittävä ja löydettävä tema Suomessa. Se on jäänyt puutteeksi: Urbanisuus on jotain, mitä meillä ei ole.

Silti toiminnallisessa ja sosiaalisessa mielessä, elämäntavan ja arjen todellisuudessa olemme selvästi kaupunkilaisia. Valtaosa suomalaisista elää kaupunkirakenteen sisällä paikkaan sitoutumatonta elämää työskennellen kaupunkilaisessa ammatissa ja viettäen vapaa-aikaa eri tavoin kuluttaen ja vaihtelevissa sosiaalisissa kontakteissa, sanalla sanoen urbaanisti

Lähiöiden väljä tilallinen järjestys sekä suomalaisuuden mytologia luontoyhteydestä ja talonpoikaisesta mentaliteetistä estävät meitä tunnistamasta ja tunnistamasta tätä todellisuutta. Meillä on käsitys, jonka mukaan kaupunkiin asennoitumisemme perinne on syntynyt luonnossa tai maaseudulla ja on sellaisena pysynyt. Matti Kortteisen (1982) tulkinta 1970-luvun lähiöelämästä maaseutukulttuurisen vitkan kiusaamana on ajattelutavan vaikutusvaltainen sosiologinen muunnelma. Kortteisen 1970-lukulaista tulkintaa ei liene syytä kiistää, mutta sen soveltaminen nykypäivään on liian kaukaa haettava.

Vantaassa on sitten 1970-luvun virrannut monta kuutiota vettä. Suomi kaupungistui kulttuurisesti etenkin 1980-luvulla, jonka jälkeen kaupunkia on osattu käyttää ja sen palveluja kaupoista ravintoloihin ja skeittiskeneihin kuluttaa. Lähiöt ja väljä kaupunkirakenne on pääpiirteissään pysynyt mutta elämä

on suuntautunut uudelleen, urbaanisti. Urbaani elämä on opettanut uusintamaan tapojamme suhtautua luontoon. On paitsi järkevää olettaa, että nykyinen tapamme ajatella kaupungista – ja samalla myös maaseudusta ja luonnosta – on pitkälti syntynyt kaupunkiympäristössä.

Kun Suomi putosi puusta

Kun nykyihminen ajaa mökille viikonlopuksi, hoitaa pihaansa, pyöräilee kansallispuistoon retkelle, meloo ulkoluodoille tai patikoi Lapissa, hän saattaa mieltää palaavansa kokemusmaailmaan, joka edelsi nykyistä kaupunkielämää. Mutta harva ilmiö on niin moderni, niin urbaani ja niin eurooppalainen kuin kesähuvila, puutarhanhoito ja luontoretkeily. Ne ovat peräisin eurooppalaisen säätyläistön piiristä. Sieltä ne siirtyivät meille kaupunkien herrasväen levittäminä 1800-luvun mittaan ja muodostuivat massailmiöiksi 1950–1960-luvuilla kaupungistumisen ja siihen liittyneen vaurastumisen myötä (Kolbe 2004; Ruoff 2003; Mäenpää 2004; Hirvonen & Puustinen 2008).

Entä mikä voisi olla kaupunkilaisempaa kuin kaupunkisuunnittelijoiden joka asuinalueella yhä uudestaan asukkaissa kohtaama vihreyden kaipuu? Vain kaupunkilainen kaipaa luontoa ja luontoon sillä tavoin kuin nykyihminen kaipaa. Luonnon, vihreyden ja avaruuden kaipuu ja vaaliminen ovat kaupunkiperäisiä ilmiöitä. Luonnonsuojeluliike alkoi nostaa päätään 1960-luvulla kaupungistumisen myötä. Vihreän liiton perustajien ensimmäinen projekti ei ollut Koijärvi vuonna 1979 vaan Helsingin korkeavuorenkadun Kasvisravintola vuonna 1974. Luonnon arvostamisen ja henkistämisen nykymuodot ovat kaupunkiperäisiä. Siksi kettutyttö ja turkistarhaaja eivät voi ymmärtää toisiaan.

Luontoon ja maaseutuun kohdistuvat halut ovat elämyshakuisuutta, jonka tausta on kulutuskeskeisessä kaupunkikulttuurissa. Aitouden ja autenttisuuden hakeminen omaan elämään sekä maalla asumisen nostalgia ovat kaupunkikulttuurisesti välittyneitä ilmiöitä. Kulutuskulttuuri Coca-Colasta lähtien elää aitouden ihannoinnista. Mökkeily, kasvimaan pito ja metsässä samoilu voivat kyllä kantaa agraarikulttuurin kaikuja, mutta käytäntöinä ne ovat urbanisoituneita. Niitä harrastetaan kaupunkikulttuurisesti määräytyneiden sosiaalisten muotojen ja merkityksenantotapojen puitteissa.

Suomalainen kokemusmaailma on niin läpeensä urbanisoitunut, että muokkaamme kesälomillamme maata ilman mitään tuotantotarkoitusta, johon agraarikulttuuri olennaisesti perustuu. Tai sitten suorastaan pyrimme elämään perunamaan, kalavesien sekä sieni- ja marjamaiden omavaraistaloudessa, vaikka kaupasta saisi kaiken helpommalla. Metsässä maleksimme omaksi

huviksemme. Maalaiselle, ihmiselle joka elää maasta, metsästä ja vesistä eli alkutuotannosta, tämä kaikki olisi hölmöläisen hommaa, jos leivän ja huvit saa muualta helpommin ja halvemmalla. Maalaiselämä mökillä ei ole välttämättömyys vaan valinnaista ja mielihyvähakuista vapaa-ajan viettoa, ei työtä vaan leikkiä. Suomalaisilla on läheinen suhde luontoon, mutta se suhde on läpikau-pungistunut.

Kaupunki tulee

Kaupunki-identiteetin sijasta suomalaiseen kulttuuriin kuuluu voimakas ajatus kehityksestä. Yhteiskuntaa on modernina aikana kehitetty herkeämättä. Tämä on perintö, josta myös suomalainen kaupunkien kehittäminen lähtee. Kaupunkia ei vielä ole, mutta sellainen pitäisi olla. Kaupunkilaisia emme vielä ole, mutta sellaisiksi meidän pitäisi tulla. Kaupunki on Suomessa ensisijaisesti tulevaisuusprojektiio, heijastus tulevaisuuteen (ks. Mäenpää 2004).

”Kaupunki tulee” on Väinö Kunnaksen maalauksen nimi vuodelta 1929. Kaupungille on ominaista se, että se tulee aina uudestaan, uusilla tavoilla ja uusiin paikkoihin. Kunnas kuului Tulenkantajien taiteilijaryhmään – ”eurourbanistien” ”verkostoon”, kuten nykyään sanottaisiin. Tulenkantajia elähdytti urbanisaatioon ja modernisaatioon kuulunut tekninen kehitys. Siksi ”kaupunki tulee” kertoo olennaisen. Kaupunkia ehkä ohjaavat ihmiset mutta sitä ei pidättele mikään. Sitä uuden uljaan maailman ajatusta Tulenkantajat romantisoivat. Eivätkä jääneet yksin, sillä suomalaisen kaupungin idea on täynnä jatkuvaa tulevan odotusta ja odotusarvon romantisoimista.

Suomalainen kaupunki on utopia, paikka jota ei ole. Se on aina tulossa mutta ei vielä täällä. Miten tässä kulttuurisessa tilanteessa voi kaupunkia rakentaa? Helposti siinä mielessä, että kaupunki tulevaisuusprojektiiona esittää vahvan kehittämisvaatimuksen. Sillä voidaan perustella yhä uusia kaupunkihankkeita siten, että niillä on yleinen kannatus. Vaikeasti siinä mielessä, että on hankala määrittellä sitä ainesta, jota kehittäminen alkaa jalostaa kaupungiksi.

Paikkaa, jota ei ole, ei voi tavoittaa; sitä voi vain tavoitella. Suomalainen kaupunkien kehittäminen on lähtökohtaisesti voimaperäistä mutta tavoitteen saavuttamisen kannalta jo ennalta tuomittu mahdottomaksi. Kaupunkejamme kehitetään isoina hankkeina tuottaen yhä uusia kaupunkikokonaisuuksia sen sijaan, että kehitettäisiin vähitellen vanhoja.

Ajattelutapa, jossa kaupunki on tulevaisuusprojektiio, jakaa kaupungin kehittämisedellytykset siten, että kehittämissyrkimys ylimäärittyy mutta lähtötilanne

ja sen seurauksena myös tavoitetila alimäärittyvät. Haluamme kovasti rakentaa kaupunkia, mutta emme oikein osaa, koska käsityksemme jo olevasta suomalaisesta kaupungista on heikko, minkä seurauksena tavoiteltava kaupunki näytetään utopiana.

Avara urbanismi

Vaihdetaan silmälaseja. Suomalaista urbanismia eli kaupungin ja kaupunkilaisuuden ymmärtämisen tapaa siis leimaa kokemus urbaanisuuden puutteesta tai heikkoudesta sekä siihen liittyen epäluulon ja penseyden, tai kaipuun ja ikuisen tavoittelun asenne. Käännetään tämä nurin. Jätetään totuttu suomalainen urbaanin itseymmärrys ja avataan uusi yksinkertaisesti toteamalla, että kyllä, meillä on jo kaupunki taloineen ja tiloineen, kaupunkilaiset identiteetteineen ja puuhineen, kaupunkikulttuuri tapoineen ja toimineen.

Otetaan lähtökohdaksi, että suomalainen kaupunki on jo olemassa. Käännetään yhden tietyn utooppisen urbaanisuuden idea ympäri asetelmaksi, jossa meillä on jo, ei vain yksi vaan monta erilaista urbaanisuutta. Silloin lähtökohdaksi asetuu *avara* eli laajasti ymmärretty, moniasteinen ja monimuotoinen urbanismi avaimena suomalaisen urbaanisuuden ymmärtämiseen (ks. myös Mäenpää 2008).

Avaran urbanismin ajattelutavalla on kaksi perustavaa ideaa. Ensiksi ymmärretään, että suomalaisen kaupungin historiallinen heikkous merkitsee käsitteellisesti kaupunkikulttuurimme pysyvää avoimuutta. Kaupunkimme määrittyy negatiivisesti jonkin puutteena. Siksi se ei koskaan ole valmis vaan avoin uusille urbaanuuksille. Tässä mielessä suomalainen kaupunki heikkoudestaan lähestyykin kaupungin ydinolemusta.

Kaupunki on kaupunkitutkimuksen historiassa perinteisesti määritelty moninaiseksi eikä joksikin tietynlaiseksi. Ei ole olemassa yhtä oikeaa urbaanisuutta. Kaupunkia luonnehtii lähtökohtainen moneus (Rajanti 1999) tai kaupunkitutkimuksen tradition mukaisesti heterogeenisuus (Wirth 1996; alkup. 1938). Kaupunki on aina jo moninainen. Kaupunki on käsitteenä inklusiivinen ja avoin, ei eksklusiivinen, ulossulkeva. Siksi kaupungin puutteesta kaupungin käsittämisen tasolla seuraa kaupungin vahvuus sen todellisuudessa.

Toiseksi kaupunkikulttuurin puute, vierastaminen, kaipuu ja utooppinen tavoittelu on syytä ymmärtää itse urbaaneiksi asennoitumisiksi. Ne ovat syntyneet kaupunkimaisessa kulttuuripiirissä, eivät maaseudun tai luonnon oloissa, kuten olemme tottuneet ajattelemaan. Suomessa käydään kiivastakin keskustelua kau-

pungista. Siihen liittyy vertailua muihin maailman kaupunkeihin. Se sisältää ympäristön estetisointia ja käsityksiä oikeasta kaupungista. Debatti on kaupunkikulttuurin tunnus, tapaa emeritus-professori Matti Klinge muistuttaa. Vertailu, seurallinen keskustelu ja debatti kaupungin olemuksesta ovat urbaaneja piirteitä.

Vain kaupunkilainen voi ja viitsii sanoa, että meiltä puuttuu kaupunkikulttuuri. Maalaisia sellainen ei kiinnostaisi. Vain kaupungistuneessa yhteiskunnassa keskustellaan urbaaneista ongelmista: tilanahtaudesta, ruuhkista, melusta, rikollisuudesta, turvattomuudesta, viheralueiden puutteesta sekä häiritsevistä naapureista ja laitapuolen kulkijoista. Näitä suomalaisten on viime aikoina sanottu ”pakenevan kaupungista”, etenkin Helsingistä kehyskuntiin (ks. esim. Kortteinen et al. 2005; Haila 2004). Paetakseen kaupunkia täytyy kuitenkin ensin olla kaupunkilainen.

Maailma uusin lasein

Kun ajattelutapamme kaupunkiympäristöstä ymmärretään kaupunkiperäisiksi eikä luonto- tai maaseutuperäisiksi, käsityksemme urbaanisuudestamme vahvistuu ja tulee todenmukaisemmaksi. Esimerkiksi täydennysrakentamisen vastustaminen ei näytäkään olevan maalaista tai luontoperäistä kaupunkivastaisuutta. Se on yhdenlaisen kaupunkilaisen katsannon soveltamista omaan ympäristöön. Nimbylijä ei ole junti, vaikka vaatisi koko lähitieneon rauhoittamista viheralueeksi, vaan oman kaupunkilaisuutensa urbanisti.

”Nurmijärvi-ilmiöksi” nimetty pääkaupunkiseudun reuna-alueiden kasvu puolestaan näyttäytyy uusilla silmälaseilla katsottuna hakeutumisenä yhdenlaisen kaupunkilaiseen elämäntapaan ja tiettyihin kaupunkimaisiin ympäristösuhteisiin. ”Nurmijärveläiset” eivät suinkaan ole siirtyneet maalaiseen elämänmuotoon. Se tarkoittaisi paikallista elämää oman talon ympärillä ja sosiaalisten kontaktien rajautumista lähiseudulle. Päinvastoin elämä kehyskunnissa perustuu tiheälle liikkumiselle ja kaupungin vapaa-ajan vieton tarjonnan, etenkin kauppakeskusten voimaperäiselle hyödyntämiselle.

Se, mitä kutsumme ”paoksi kaupungista”, paljastuu hakeutumiseksi tiettyyn urbaanisuuden muotoon. Siihen voi kuulua asuinympäristön ja oman identiteetin määrittäminen luonnonläheiseksi tai maalaiseksi, mutta identiteetti on vain yksi inhimillisen todellisuuden määrittämisen tapa. Se on totuus itsestä itselle. Se ei ole totuus siitä, miten ihminen käyttäytyy ja toimii. Suomalaisten identiteetti saattaa kiinnittyä metsään ja punaiseen tupaan sen laidalla. Suomalaiset kuitenkin elävät ja toimivat kaupunkilaisina kaupunkimaisissa suhteissa. Se on metsä, joka meidän tulisi nähdä puilta, jos sanonta sallitaan.

Kirjallisuus

- Alapuro, Risto (1996). Ensimmäinen ja toinen aste. Teoksessa *Boken om vårt land 1996. Festskrift till professor Matti Klinge*. Juhlakirja professori Matti Klingelle. Otava, Helsinki.
- Haila, Anne (2004). *Exit-strategiat ja COMBY*. Yhdyskuntasuunnittelu 2004.1.
- Hirvonen, Jukka & Sari Puustinen (2008). *Vapaa-ajan asumisen uudet tuulet*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 94. Espoo.
- Kolbe, Laura (2004). Teoksessa *Saarikangas & Mäenpää & Sarantola-Weiss (toim.)*. *Koti, kylä, kaupunki*. Suomen kulttuurihistoria 4. Tammi, Helsinki.
- Kortteinen, Matti (1982). *Lähiö*. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava, Keuruu.
- Kortteinen, Matti & Martti Tuominen & Mari Vaattovaara (2005). *Asumistoiveet, sosiaalinen epäjärjestys ja kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla*. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (2005).2.
- Mäenpää, Pasi (2004). *Kansalaisesta kuluttajaksi*. Teoksessa *Saarikangas & Mäenpää & Sarantola-Weiss (toim.)*. *Koti, kylä, kaupunki*. Suomen kulttuurihistoria 4. Tammi, Helsinki.
- Mäenpää, Pasi (2008). *Avara urbanismi*. *Yritys ymmärtää suomalainen kaupunki toisin*. Teoksessa *Markku Norvasuo (toim.)*. *Asuttaisiinko toisin? Kaupunkiasumisen uusia konsepteja kartoittamassa*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B95.
- Rajanti, Taina (1999). *Kaupunki on ihmisen koti*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Ruoff, Eeva (2003). *Kotipuutarhat, kasvimaat ja kodin viherkasvit*. Teoksessa *Kervanto Nevanlinna & Kolbe (toim.)*. *Oma maa ja maailma*. Suomen kulttuurihistoria 3. Tammi, Helsinki.
- Saarikangas, Kirsi & Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna (toim.) (2004). *Koti, kylä, kaupunki*. Suomen kulttuurihistoria 4. Tammi, Helsinki.
- Wirth, Louis (1996/1938). *Urbanism as a Way of Life*. Routledge, New York.

Hyvinvoinnin lähiöistä kulutuksen esikaupunkeihin

MIKKO LAAKSONEN

Tarkastelen artikkelissa suomalaisten esikaupunkien tai lähiöiden elämätavan muutosta toisaalta kirjallisuuden ja toisaalta sosiaalisten tutkimusten pohjalta. Artikkelin taustalla on väitöskirjaprojektini *Kaupungin kokemus pohjoismaisessa ja yhdysvaltalaisessa nykykirjallisuudessa*. Toinen lähtökohta on BUSTRIP-projektin¹ projektityöntekijänä kokoamani tutkimusmateriaali Turun seudun kehityksestä.

Modernisaatioprosessit ja nykyaikainen kaupunki

Nykyaikaiset kaupungit muodostuvat modernisaatioprosesseissa. Kaupunkia koskevia prosesseja on useita erilaisia. Ne ovat ajallisesti toisiaan seuraavia ja osittain päällekkäisiä. Prosessit ovat usein ristiriidassa keskenään joko niin, että uusi prosessi tuhoaa aikaisemman tuloksia – esimerkiksi elementtirakentaminen puukaupunkia – tai niin että kaksi prosessia kilpailee samassa kaupungissa – esimerkiksi keskustan kehittäminen ja uudet kauppakeskukset.

Modernisaatioprosessi perustuu välineellisen, tieteellisen ja teknisen järjen hyödyntämiseen vallan välineenä. Prosessi ei ole pelkistettävissä tieteelliseen ja tekniseen ”välttämättömyyteen”. Sitä ohjaa usein tieteellisen ja teknisen järjen ulkopuolinen ”poliittinen” tavoite. Modernisaatioprosessit esitetään usein välttämättöminä, luonnonlain omaisina prosesseina tavoitteen peittämiseksi.

¹ www.bustrip-project.net

Modernisaatioprosessit ovat modernin yhteiskunnan peruseräjäiteitä, ja niistä seuraa jatkuvan muutoksen tila, jonka dynaamisuutta Karl Marx ja Friedrich Engels kuvaavat osuvasti jo *Kommunistisessa manifestissa* (1848): ”*Jatkuvat multukset tuotannossa, kaikkien yhteiskunnallisten olojen alituinen järkkäminen, ikuinen epävarmuus ja liike erottavat porvariston aikakauden kaikista muista. Kaikki tiukkaan piintyneet, suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossa pidetyt käsitykset ja näkemykset hajoavat, kaikki vasta muodostuneet vanhenevat ehtimättä luutua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen haihtuu utuna ilmaan, kaikki pyhä häväästään, ja ihmisten on lopulta pakko katsoa elämäntilannettaan ja keskinäisiä suhteitaan vailla harhakuvia.*”

Max Horkheimerin ja Theodor Adornon *Valistuksen dialektiikka* -teoksen (1944) pohjalta voidaan esittää, että modernisaatioprosessissa länsimaisen luonnontieteen matemaattista tietojärjestelmää sovelletaan yhteiskuntaan vallan tuottamiseksi tieteellisestä tiedosta. Kapitalistisessa taloudessa järki vallan välineenä tuottaa valtajärjestelmän, joka ei lopulta tarvitse valtiovaltaa esineellistääkseen kaikki ihmiset tuotannon työkaluiksi.

Nykyaikainen kaupunki on modernisaatioprosessien ristiriitojen sen hetkinen tulema. Kaupungissa näkyy käynnissä olevien ja jo päättyneiden prosessien jättämiä jälkiä. Kaupungin fyysinen rakenne elää prosesseja pidempään. Edellisten prosessien jäljet otetaan uusien prosessien käyttöön. Klassinen esimerkki tästä ovat perinteisen teollisuuden jälkeensä jättämät hylätyt ja uusiokäytetyt teollisuusalueet ja hyväosaisten asukkaiden asuttamat työväen asuntoalueet. Kaupunkirakenne on usein jaoteltavissa osa-alueisiin näiden prosessien mukaisesti

Korporativistinen suunnitelmakapitalismi ja Suomen kaupungit

Artikkelini taustalla on ajatus Suomesta korporativistiseen suunnitelmakapitalismiin perustuvana modernina yhteiskuntana. Kylmän sodan aikana sekä Neuvostoliiton että USA:n suurvaltablokit kohdistivat Suomeen mittavaa taloudellista ja teknistä tukea – Neuvostoliitto bilateraalikaupan, USA liittolaisineen tieteellisen ja teknisen vaihdon kuten Fulbright-stipendiaatit ja merkittävää rahoitustukea. Hyvä kiteytys tuesta on Markku Kuisman *Kylmä sota, kuuma öljy* -kirjassa (1997) esittämä Neste Oy:n kehityshistoria. Öljy saatiin Neuvostoliitolta, ja Naantalin ja Sköldvikin jalostamojen teknologia ja rahoitus puolestaan USA:sta, Iso-Britanniasta ja Ranskasta. Suurvaltojen tukeman kansallisen öljypolitiikan Suomi muuttui öljyriippuvaiseksi noin 15–20 vuodessa 1950-luvun lopulta ensimmäiseen öljykriisiin vuonna 1973. Kansallinen öljypoli-

tiikka ohjasi kaupunkikehitystä, kun sen osana rakennettiin teitä ja levitettiin katuja, säädettiin lainsäädäntöön määräykset pysäköintipaikkojen osoittamiseen sekä lakkautettiin paikallisjunat pääosasta Suomea, raitiotiet Turusta sekä johdinautot Helsingistä ja Tampereelta.

Johanna Hankonen on kirjassaan *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta* (1994) osoittanut suunnitelmakapitalistisen yhteiskuntakehityksen ohjaajiksi Urho Kekkonen, joka kirjoitti vuonna 1952 teoksen ”Onko maallamme malttia vaurastua” ja Pekka Kuusen, joka hahmotteli suomalaista hyvinvointivaltiota vuonna 1961 kirjassaan ”60-luvun sosiaalipolitiikka”. Vaikutusvaltaisia olivat myös politiikkaan osallistuneet pankinjohtajat kuten Matti Virkkunen (KOP) Teuvo Aura (PSP, Helsingin ylipormestari) sekä Mauno Koivisto (Helsingin työväen säästöpankki, Suomen Pankki, pääministeri ja presidentti). Suomalaisessa suunnitelmakapitalismissa elinkeinoelämä, ammattiyhdistysliike ja julkinen hallinto suunnittelevat yhdessä, miten taloudellista kasvua lisätään. Lähiöt, tiet ja ostoskeskukset ovat tämän järjestelmän keskeisiä keinoja, joilla ohjataan ihmisten asumista, kulutusta ja liikkumista suuntaan, jolla talousjärjestelmän kasvua kiihdytetään maksimoimalla energian ja materiaalin kulutus. Keskustapuolueen, SDP:n, SKDL:n ja Kokoomuksen konsensus keskeisistä kysymyksistä mahdollisti toteuttamisen.

Anu Kantola käsittelee kirjassaan *Markkinakuri ja managerivalta* (2002) suunnitelmakapitalismin kriisiä ja korvautumista suoralla markkinaohjauksella saman eliitin uuden polven ohjauksessa 1990-luvun talouskriisissä. Keskeisiä muutoksia uudessa tilanteessa olivat Neuvostoliiton romahdus ja suurvaltojen taloustuen häviäminen, ETA- ja EU-jäsenyys ja korporaatioiden kansallisten suojamekanismien purku, julkisten hankintojen kilpailutusvelvollisuudet, globaali talousjärjestelmä ja useiden suomalaisten korporaatioiden, kuten rakennusliikkeiden, pankkien ja niin kutsutun punapäätöromahdus 1990-luvun alussa. Voidaan kuitenkin kysyä, onko kaupunkien kannalta mikään kuitenkaan oleellisesti muuttunut. Suomen puoluejärjestelmä ja politiikan rahoitusjärjestelmä ovat edelleen lähes samat, kaupan keskusliikkeet ovat säilyttäneet valtansa ja rakentamis- ja kaavoitusjärjestelmä on pääpiirteissään sama.

Suomalaisia suuria kaupungeja muodostavia modernisaatioprosesseja modernin historian aikana voidaan todeta olevan ainakin:

- Hallinto-, kauppa- ja koulukaupunkien kehitys 1700-luvulta alkaen
- Raskaan teollisuuden kaupunkikehitys 1800-luvun puolivälistä alkaen
- Sodanjälkeiset rintamamiestaloalueet
- Työväestön suunnittelemattomat esikaupungit
- Lähiöiden rakentaminen aluerakentamisena

- Kauppakeskusten kaupungin rakentuminen
- Kaupunkirakenteen laajeneminen pientaloalueina naapurikuntiin
- Heikossa asemassa olevien lähiöiden kurjistuminen
- Uuskaupungistuminen: teollisuuden jättämien alueiden uudelleenurbanisointi

Tässä artikkelissa käsittelen suunnittelemattomia esikaupunkeja, lähiörakentamista, kauppakeskuksia, kaupunkirakenteen laajenemista ja lähiöiden kurjistumista tutkimus-, kirjallisuus-, ja elokuvaesimerkein ja keskittyen Turun ja Helsingin seutuihin.

Työväestön suunnittelemattomat esikaupungit

Työväestön suunnittelemattomien esikaupunkien rakentaminen alkoi 1800-luvun lopulla teollistumisen seurauksena. Tyypillisiä alueita olivat Helsingin Pasila, Hermannin tai Malmi, Turun Nummenpakka ja Raunistula, Tampereen Pispala sekä Viipurin esikaupungit. Köyhän väen keskittyessä näille alueille syntyi 1900-luvun alun sosiaalinen, hygieeninen ja liikenteellinen esikaupunkiongelman. Monien epäonnistuneiden ratkaisuyritysten seurauksena esikaupungit liitettiin keskuskaupunkeihin toisen maailmansodan aikana ja välittömästi sen jälkeen.

Suunnittelemattomien esikaupunkien kehitys voidaan kuvata modernisaatio-prosessina, jonka lähtökohtana kaupungissa asuminen oli liian kallista työväestölle verojen, asunnon ja tontin hinnan vuoksi. Kaupungin ulkopuolelle rakentaminen oli sääntelemätöntä. Maatalousmaaksi sopimatonta maata lähellä kaupunkia myydään ja vuokrataan tonteiksi. Liikenneyhteyksiä ja palveluita kehitetään: otetaan käyttöön paikallisjunia, raitioiteita, linja-autoja ja rakennetaan kansakouluja. Asuminen laajenee ja tonttien arvo nousee kaupungin ympärillä, jolloin kehitys siirtyy seuraavalle kehälle.

Liitosten seurauksena rakentaminen siirtyi toisen maailmansodan jälkeen kaukaisemmalle kehälle. Rintamamiestaloalueiden tyyppitaloja ja valtion lainoitusta hyödynnettiin myös kaupunkien ulkopuolella. Tällaisia alueita on tunnistettavissa laajasti Helsingin, Turun ja Tampereen seuduilla ratojen ja maanteiden varsilla. Esimerkiksi Raision asukasmäärä kasvoi vuoden 1939 noin 2000 asukkaasta 10 600 asukkaaseen vuonna 1960. Myös Espoon monien pientaloalueiden lähtökohta on sodanjälkeisessä ajassa.

Perinteisiä suunnittelemattomia esikaupunkeja on käsitelty esimerkiksi Lauri Viidan romaanissa *Moreeni* (1950), ja rintamamiestaloa suunnitelluilla alu-

eilla esimerkiksi Kari Hotakaisen romaanissa *Juoksuhaudantie* (2002). Mutta uudempia suunnittelemtomia esikaupunkeja koskevaa kirjallisuutta on usein vaikea jäljittää. Usein nämä kaupunginosat ovat jo uudistuneet, ja niille on rakennettu suurempia pientaloja. Voi kysyä, ovatko suunnittelemtomille alueille 1970-luvulta nykypäivään rakennetut uudet talot suomalaisten todellinen pientaloihanne.

Lähiöiden rakentaminen aluerakentamisena

Sodan jälkeinen siirtoväen asutus ja maaltamuutto johtivat 1940-luvulta 1960-luvulle jatkuneeseen asuntopulaan. Syntyi tarve voimakkaaseen asuntotuotantoon, samaan aikaan kun puutalokeskustojen saneerausmahdollisuudet alkoivat loppua. Lähiöiden aluerakentaminen omaksuttiin asuntotuotantoratkaisuksi 1950–60-lukujen aikana.

Suomalaisen lähiörakentamisen taustalla on 1800-luvun ja 1900-luvun taitteessa alkanut työväenasuntotuotanto sekä Eliel Saarisen, Bertel Jungin ja O-I Meurmanin kaltaisten arkkitehtien reformistinen kaupunkisuunnittelu. Le Corbusierin Ranskassa ja Bauhaus-arkkitehtien Saksassa kehittämä funktionalismi teki läpimurtonsa Suomessa 1920-luvun lopussa Alvar Aallon, Erik Bryggmanin ja Hilding Ekelundin sekä ruotsalaisten arkkitehtien kuten Gunnar Asplundin ja Sven Markeliuksen yhteistyön seurauksena. Funktionalistien *eksistenssiminin* ympärille kehittämiä pienasuntoja ei laman ja työväenasuntotuotannon vuoksi toteutettu Suomeen lukuun ottamatta Aallon Sunilan ja Ekelundin Olympiakylän kaltaisia prototyyppejä.

Jo sodan aikana jälleenrakentamisen päätarkoituksi omaksuttiin funktionalistien kehitystyöhön perustuvat tyyppiomakotitalot, ”rintamamiestalot”. Sodan aikana Ruotsissa arkkitehdit kuten Sven Markelius, Sven Bäckström ja Leif Reinius, rakennusmestari Olle Engkvist ja yleishyödylliset rakentajat kehittivät voimakkaasti kerrostalorakentamista ja asemakaavoitusta. Tämän kehitystyön pohjalta julkaistiin esikaupunkirakentamista ohjanneet professori O-I Meurmanin oppikirja *Asemakaavaoppi* (1947) ja Heikki von Hertzenin pamfletti *Koti vai kasarmi lapsillemme?* (1946). Niissä esitettiin antiurbaani tavoite kaupungin hajakeskittämisestä luontoon. Perinteisen kaupunkielämän puitteet, kadut, nähtiin uhkana, ja niiden sijaan esitettiin julkisten rakennusten tai liikkeiden hallittuja keskuksia. Meurman ja Hertzen näkivät kerrostalorakentamisen vain välvaiheena, kun lopullinen tavoite oli hajautettu pientaloasuminen. Tämä aatetausta vaikutti vahvasti ensimmäisiin sodan jälkeen merkittävältä osin valtion Arava-rahoituksella ja puolikunnallisina yhtiöinä rakennettuihin puoli-

kaupunkimaisiin alueisiin kuten Helsingin Meilahti ja Ruskeasu, Tampereen Kaleva ja Turun Martti ja Mäntymäki. (Nikula 1994, Hankonen 1994)

Hertzenin johtama Asuntosäätiö kehitti Espoon Tapiolassa aluerakentamista eli alueellista markkinointia, toteutusta, rahoitusta ja huoltoa. Tapiola oli myös metseen vapaasti sijoitetun ”metsäkaupunki” -ihanteen tärkein kehityspaikka. Teknillisen korkeakoulun professori Olli Kivinen kehitti lähiöteoriaa ja professori Aulis Blomstedt avointa sarjallista muotoperiaatetta, joista muodostui lähiöra-
kentamisen keskeiset ideologiset taustat. Aluerakentamisen ja elementtituotannon kehityksessä Yhdysvalloista haettiin tuotantoprosessin, markkinoinnin ja liikennesuunnittelun keskeiset esikuvat. Rakentamismenetelmäksi Suomeen kopioitiin ranskalaiset Camus’*n* ja Coignet’*n* elementtitekniikat ilman lisenssiä. Elementtituotannon keskeisin kehitys tapahtui Turussa ja Tampereella rakentaja–arkkitehti-työparien kuten Armas Puolimatka–Arne Ehojoki, Mattinen & Niemelä–Olli Vahtera toimista 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Rakentajien Sileävalukerho vaihtoi kokemuksia ja tietoja betoni- ja elementtirakentamisesta. Rakentaja Armas Puolimatka ja Helsingin työväen säästöpankin johtaja Mauno Koivisto kehittivät alueeseen kohdistuvaa asuntosäästämistä, keskeisenä kehityskohteena Vantaan Kaivoksela. Aluerakentamissopimuksella lain mukaan kunnalle kuuluva kunnallistekniikan rakennusvelvoite siirrettiin aluerakentajalle. Ensimmäiset aluerakentamisalueet Helsingissä ja Turussa sekä ensimmäinen suuri elementtirakennettu aluekohde, Helsingin Pihlajamäki, toteutettiin metsäkaupunkiperiaatteella. Aluerakentamisesta muodostui Espoon, Raision ja Vantaan strategia itsenäisenä kuntana säilymiseen 1960-luvun puolivälissä. Muut tuotannon ja rahoituksen vaihtoehdot suljettiin pois, KOP sulki Asuntosäästäjät ry:n Vuosaari-projektin rahoituksen 1967. Asumistuki vuokra-asuntojen uudistuotannon rahoittamiseksi aloitettiin 1960-luvun lopulla. (Hankonen 1994)

Metsäkaupunki-ihanteeseen oltiin tyytymättömiä esteettisistä, sosiaalisista ja taloudellisista syistä. Kompaktikaupunki-ideologian keskeinen ensimmäinen edustaja oli Bengt Lundstenin Jyväskylän Kortepohjan asemakaava (kilpailuvoitto 1964). Kompaktikaupungin taustalla oli kaipuu urbaanimpaan ympäristöön, kuten Risto Jarvan lyhytfilmi *Kaupungissa on tulevaisuus* (1967) osoittaa. Liikennesuunnittelija Pentti Murole kiteytti: ”Kompaktikaupunki on kontaktikaupunki”. Ajatuksen toteutukset esimerkiksi Vantaan Koivukylässä, Espoon Matinkylässä ja Turun Runosmäellä jäivät usein kuitenkin sekä mitoitukseltaan että laadultaan puolinaisiksi (Hankonen 1994). Öljykriisi 1973 ja vaurastuneen väestön kysynnän siirtyminen pientaloihin johti suomalaisen lähiörakentamisen kriisiin ja useiden alueiden kuten Tampereen Hervannan, Kaarinan Hovirinnan sekä Raision Kerttulan jäämiseen kesken. Samalla arkkitehtuurissa syntyi uusia ilmiöitä kuten Helsingin hinta- ja laatuvalvottu Hitas-rakentaminen sekä postmodernin regionalistinen Oulun koulu.

Tarkastelen seuraavassa kaupunkien elämäntapaa ja sen muutoksia kirjallisuuden kautta. Lähiöitä ja niiden elämäntapaa on kuvattu suomalaisessa kirjallisuudessa eri näkökulmista. Silja Hiidenheimon esseessä ”Tarina mun pesukoneesta” (kirjassa Espoo – Totuus Suomesta, 2000) kuvataan, miten kertoja kohtaa helsinkiläisessä kantakaupungin koulussa Tapiolan opettajansa visiona tulevaisuuden Suomesta. ”Uuden opettajan päätöshartaudessa katsoimme pimeässä luokassa kuvia, joita hän oli sunnuntaisin käynyt nappaamassa. Kuvat esittivät Espoon Tapiolaa, missä pienet Marimekko-paitaiset lapset osasivat ajaa liikenteessä rationaalisesti, missä suorakuutionmuotoiset, laakeakattoiset talot hohtivat valkeina ja missä näkyi ”kokonaisia asuinalueita”, ”taiteellisesti yhtenäisiä elinympäristöjä”, ”soluasuntoja”, ”puun ja tiilen materiaalikokeiluja”, ”yhdyskuntasuunnittelun helmiä” ja suihkulähde. Niityt olivat silkkiä ja ”ihmiset, arkkitehtuuri ja luonto harmonisessa sopusoinnussa”.

Kirjoittaja kuvaa, miten Tapiolan ympäristö ohjaa lapsia liikennekäyttäytymisessä ja modernistinen arkkitehtuuri on sopusoinnussa luonnon kanssa. Hän kuvaa alueen ihanteita: ”Tapiola oli hyvän elämän mallimaa, johon mahtui koko Linnunrata.” ”Yhteisö, jossa sosiaaliset erot olivat merkityksettömiä, eikä sinne ollut muodostunut ’hyvin toimeentulevien’ tai muutoin erottuvia alueita.” ”Kaikilla oli kivaa, kaikki olivat siistejä, perheenjäsenet olivat keskenään tasaverlaisia ja kaikki saivat syödä samankokoisia jäätelöannoksia.” On hyvä huomata, että kuvauksessa korostuu Tapiola nimenomaan tasa-arvoisuuden ihannekaupunkina kontrastina Helsingin kantakaupungin sosiaalisille eroille.

Monika Fagerholmin romaani *Diiva* (1998) kuvaa päähenkilönsä näkökulmasta 1970-luvun hyvinvoivien ruotsinkielisten nuorten merkitystodellisuutta. Kirjan ympäristö, Vartolanseutu tai ruotsiksi Värtbyhamn, on tunnistettavissa utooppiseksi ruotsinkieliseksi Etelä-Espooksi, kenties Tapiolaksi tai ympäristöksi, jonne arkkitehdit ovat sodan jälkeen toteuttaneet paratiisinsa:

Vartolanseutu. *Jos seisoo Arpilammen sillalla ja katsoo Vartolahdelle, Lykkylä työntyy veteen vähän etäämmällä kuin kieli. Lykkylä on teko-saari. Sen suunnitteli sodan jälkeen arkkitehti, joka halusi luoda maan päälle oman utooppisen paratiisinsa, mutta kukaan ei tiedä, miten hänen sittemmin kävi. Tällä hetkellä Lykkylässä on kaksi riviä punaisia rivitaloja; maailmanhistorian nykyvaiheessa ne ovat Vartolanseudun hienoimmat talot. Lykkylän asukkailla on oma järvi nimeltä Arpilampi, joka on matala ja liejuinen, jopa Vartolahtea matalampi ja liejuisempi. Keskellä Arpilampea on kivi, joka pistää esiin vedestä. Samalla kivellä Leo ja minä lepäämme, kun me valmistaudumme tulevaan, sillä isoina meistä tulee sissisotureita.* (Diiva, s. 37)

Pikku järven kivellä hyväosaiset nuoret harjoittelevat tulevaisuuttaan sissisotilaina – viitaten mitä todennäköisimmin Vietnamin sodan aikoihin. *Diiva* kuvaa hyväosaisten nuorten maailmaa, jossa tuotemerkit ja populaarikulttuurin hahmot liittyvät yhteen nuorten tajunnanvirranomaisen merkitystuotannon kanssa. Kirjan keskeinen teema on, että Etelä-Espoon utooppisella lähiöllä ja sen koululla on sekä näkyvä että piilotettu opetussuunnitelma

Itäisellä oppilaitoksella on historiansa.

Virallinen opetussuunnitelma, ja sen ohella piilo-opetussuunnitelma, jonka parissa tietyt opettajat jaksavat puurtaa, tietenkin aivan toisella tavalla kuin SannaMaria Hammarsköld, joka yhä harrastaa omia miellettömiä, täysin tolkuttomia puuhiaan.

Perhosen muodonmuutos teatterinurkkauksessa. Sen aika on tulevaisuudessa ja SannaMaria toteuttaa sen omasta aloitteestaan.

Aivan kuin sillä olisi jotain merkitystä. (Diiva, ss. 261–262)

SannaMaria Hammarskjöld on yksi koulun poikkeavista nuorista, joka tuottaa erikoisia kuvitelmia ja rakennelmia. Koulussa ”jäkiekkopojat” sekä ”suukkojahalauslinnut” ovat vallitsevan ideologian edustajia, jotka uusintavat yhteiskuntaa viattomilla teini-ikäisten hiplailukokeiluilla.

*Matkustetaan harjoitusleirille ja tarjotaan ”kiekkoiupeiille” iltaohjelmaa joka on taatusti epävirallista. Sellaista ainakin jotkut suukkojahalauslinnut ovat kaavailleet. Tai herra tietää, mitä he ovat kaavailleet, vaikka satunkin tietämään yhtä ja toista heidän suunnitelmistaan, halusin tai en. Asia hoituu siis näin: on ryhdyttävä hankkimaan kaksoisavaimia ja radiopuhelimia (minä vannon!). Pelkkä ajatuskin uuvuttaa. **Lopputuloksesta** puhumattakaan. Mikä määrä lakanoita ja makuupusseja ja **kiimaista möheltämistä** ja sh-lintujen ihastuksen, kaipuun tai kauhun kirvoittamaa hihitystä. Jotkut tiput kutiavat helpommin kuin toiset. **Älä viitsi.** Mikä takia sä sitte tulit? Se kysymys nousee tosiaan mieleen. Miksi he oikeastaan ovat tulleet? (Diiva, ss. 167–168)*

Jäkiekkopojat ja pusi- ja halilinnut käyttävät hiihtolomaleiriä ja walkietalkiepuhelimia hiplailukokeilujen toteuttamiseen. Romanin päähenkilö, 13-vuotias Diiva ei ole pusi- ja halilintu älyllisen ja ulkonäöllisen ylivoimansa takia

Mutta minä en ole mikään suukkojahalauslintu, joten minusta tuli Diiva. Sen tiedän. Ajattelukykyäni on niin kehittynyt että se hipoo nero-

utta. Ajattelukyky syöksähtänyt yli äyräiden toiminnan tavoitteellisuuden kustannuksella. Siitä minulla on esittää paperit ennen pitkää. En tarkoita hullunpapereita, vaan yleensä papereita, vakiolomaketta. Olin myös yksi Koululaisten maailmanpaneelin neroista. (...) (Diiva, s. 25)

Hän julistautuu samalla poikkeavaksi ja poikkeusyksilöksi, jonka ajattelukyky on kehittynyt toiminnan tavoitteellisuuden kustannuksella. Tällä hän tarkoittaa, ettei osallistu lähiöympäristön normaaliin kehitysprosessiin, vaan tekee muuta, tunkeutuu koulun sisäiseen arkkitehtuuriin ja kutoo sen sisään päiväunia – viettelee äidinkielenopettajansa piilo-opetussuunnitelman nimissä älyllisen ja ulkonäöllisen ylivoimansa avulla.

Daniel ja minä Itäisessä oppilaitoksessa. Monen viikon päästä rakastelen Danielin kanssa karttahuoneessa erään vanhahkon kartan päällä. Sitten rakastelen Danielin kanssa muutamien uudehkojen karttojen päällä ja sitäkin myöhemmin rakastelen Danielin kanssa ilman minäkäänlaista karttaa keskellä kirkasta koulupäivää tai koulupäivän päätyttyä. Rakastelen Danielin kanssa eri ajankohtina siinä ajattomuudessa, joka vallitsee Itäisessä oppilaitoksessa, kun on päässyt riittävän syvälle koulun sisäiseen arkkitehtuuriin, joka on yhtä lailla olemassa, vaikka onkin yksityisaluetta.

Kudo päiväunia siihen, mikä tuntuu todelliselta.

Mutta se tapahtuu useita viikkoja myöhemmin, ei vielä. (Diiva, s. 70)

On merkillepantavaa, että Diivan poikkeavuus on nimenomaan röyhkeää, oletetusta kehitystasosta poikkeavaa seksuaalisuutta, joka ei palvele yhteiskunnan uusiutumista vaan unelmia ja virallisen todellisuuden purkamista. Diiva rakastelee opettajansa kanssa nimenomaan karttojen päällä. Diivan opettaja Daniel asuu nimenomaan Lykkylän rivitaloissa, joissa vallitsevan perheidyllin Diiva saa särjettyä.

Keskeinen lähiöiden muutosta kuvaava romaani on Riku Korhosen *Kahden ja yhden yön tarinoita* (2003). Romaani on voimakkaasti materiaalipohjainen. Sen taustalla on erityyppisiä tekstejä sekä suomalaista lähiötutkimusta. Kirja koostuu useista erilaisista lyhyistä kertomuksista; kaikki jaksot eri henkilöiden näkökulmasta kerrottuja; näkökulma vaihtelee kehitysvammaisesta pojasta professoriin ja aivohalvaantuneesta vanhuksesta lähiön kansalaisaktiiviin. Kirja jäsentyy neljästä erityyppisestä pääjaksosta: Lähiön historiaa 1970-luvulta 1990-luvulle, väliepisodei kesämökillä, ihmiskohtaloita 2000-luvun alun lähiössä ja Ilkan vammau-

tumiskertomus. Näistä keskityn ensimmäiseen ja kolmanteen. Kirjan tapahtumaympäristössä, Tora-alhontien lähiössä on pyritty kiteyttämään arkkityyppinen lähiö, joka on osittain tunnistettavissa Turun Ilpoisten lähiöksi. Muihin selkeisiin vaikutteisiin kuuluu Helsingin Myllypuron Alakiventien myrkkycatastrofi.

Turun lähiörakentamisen ensimmäinen tausta oli asemakaava-arkkitehti Olavi Laisaaren yleiskaava 1951, jonka ajatuksena oli ”smooth running town” – auto-pohjainen hajautettu pientalokaupunki. Laajojen rintamamiestaloalueiden rinnalla 1950-luvun alkuvuosina Arava-rahoituksella ja osin kunnallisina ja puolikunnallisina hankkeina rakennetut Martinmäki, Mäntymäki ja Erik Bryggmanin Läntinen Rantakatu 21 olivat turkulaisen kerrostalopolitiikan prototyyppejä. Alerakentamista kehiteltiin Iso-Heikkilän Patterinhaassa, Nummen Elinantiellä sekä Luolavuoressa ja Vasaramäessä Kaskentien ja Uudenmaantien risteyksessä. Kerrostalorakentamisen painopiste oli 1950–60-lukujen taitteessa kuitenkin verohelpotettu sijoitusvuokra-asuntojen ja omistusasuntojen tuotanto keskustan puutalotonteille. Tämä kehitys hiipui huonokuntoisten, yhden omistajan talojen loppuessa.

Verohelpotuslainsäädännön muuttaminen 1963 johti ensimmäisten aluerakentamislähiöiden Suikkilan, Kuralan ja Uittamon käynnistymiseen. Olli Kiviseltä tilattiin yleiskaava 1965. Turun lähiöt rakennettiin pääosin kunnalliselle maalle, mutta ”joka rakennusliikkeelle oma lähiö” -periaatteella, osin yhdistellen yksityistä ja kunnan maata. Raisio turvasi vuoden 1965 jälkeen ja Kaarina vuodesta 1970 alkaen kunnallisen itsenäisyytensä aluerakentamisella. Alueet olivat erilaisia: muutamat alueet kuten Suikkila ja Petrelius yksistään kovan rahan tuotantoa, pari aluetta puhtaasti vuokrataloja kuten Paakarla sekä Jyrkkälä, ja useat alueet olivat sekoittuneita alueita kuten Ilpoinen, Runosmäki ja Varissuo. Turun lähiöissä sosiaalinen erottelu toteutettiin jopa talotasolla: seitsemänkerroksinen pistetalo oli kovan rahan asunto-osakeyhtiö ja 3–4-kerroksinen lamellitalo arava-rahoitteinen asunto-osakeyhtiö tai vuokratalo. Asemakaavallisesti metsäkaupunki oli päätyyppi. Kompaktikaupunkeja olivat puolestaan Ylioppilaskylä, Runosmäki, Varissuo ja City-uittamo. Sato-Tason ohjauksessa seurakunnan maalle toteutettu Varissuo oli varsinaisen aluerakentamisen päätepiste.

Korhosen romaanin taustalla olevan Ilpoisten lähiön historia on kuin lähiörakentamisen karikatyyri. Alueen rakentaja oli Rakennus Oy, rahoittajina Turun Säästöpankki ja Asuntorahasto, ja alueen talot ja asemakaavan suunnitteli arkkitehtitoimisto Veijo Kahra. Maata omistivat kaupunki ja Rakennus Oy. Ensimmäinen asemakaava käsiteltiin vuosina 1964–66, ja siihen lisättiin kolme vuokratalo-lamellikorttelia ja kymmenen omistuspistetaloa vuosina 1969–1971. 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa lisättiin kaksi rivitalokorttelia. Alueen vieressä toimi Peltolan kaatopaikka vuoteen 1970, jonka vuoksi sisäasiainministeriö kiel-

täytyi vahvistamasta alueen asemakaavaa ennen kuin kaatopaikka suljettiin.

Kirsti Saarikangas on kirjassaan *Model Houses for Model Families* (1993) käsitellyt funktionalistista asuntoa, joka on tarkoitettu kaikille sosiaaliryhmille yhtäläisesti, ja korvaa aiemmat työväenasunnon ja edustusporvariasunnon tyypit. Funktionalistisessa asunnossa keittiö, hygieniatilat, perheen yhdessäolo sekä perheiden ja lasten makuuhuoneet on erotettu toisistaan. Kerrostalojen ja pientalojen asunnot ovat samanlaisia, ja rintamamiestaloissa vakiintui myös oleskeluun tarkoitettu tupamainen suuri keittiö. Käytännössä kaikki sodanjälkeinen suomalainen asuntotuotanto on funktionalistisia asuntoja. Lähiöasunnot ovat pääosin 2 h + k/kk ja 3h+k asuntoja, jotka olivat 1960–70-lukujen taitteessa vielä perheasuntoja.

Lähiöasuntojen tuotannon keskeinen motiivi on ollut onnellisten, työssäkäyvien ydinperheiden tuottaminen hyvinvointiyhteiskunnan kansalaisiksi. Riku Korhosen kirjassa lähiö kuitenkin näyttää toisessa valossa yhden toistuvan henkilön, Mauri-pojan isän ajatuksissa.

Tämä kulmakunta rakennettiin muutamassa vuodessa, ja miltei yhtä nopeasti kaupunki unohti sen olemassaolon. Yltiörationalistinen harkinta suunnitteli metsään talorivin, jossa tehdään harkitsemattomia tekoja. Tässä pysähtyneen väliaikaisuuden perinteettömässä ilmapiirissä ajan ja kohtalon kestoa on vaikea muistaa, ja muistettuaan sen toivoo heti unohtavansa. Niin elementtisiirtokuntamme tasapainoilee muistin ja unohduksen, kaupungin ja maaseudun välillä, eivätkä harkitsemattomimmatkaan tekomme yleensä synnytä hirviöitä, vaan enimmäkseen meluisia lapsia. (Petturit, s. 17)

Lähiö on syntynyt yltiörationaalisen harkinnan seurauksena, mutta se on perinteiden ja päättäjiltä jo unohtunut, ja siellä tehdään harkitsemattomia tekoja. Kaikille ei myöskään synny lapsia, jotka täyttäisivät yhteiskunnan ideaalit. Yhtenä keskushenkilönä on naapurin vähälahjainen mutta seksuaalisesti jo kypsytynyt poika, jonka Maurin isä luulee tyydyttävän itseään rappukäytävässä.

Kaikki eivät silti ole tekojensa seurausten suhteen tasaveroisen onnekkaita: menen alaovesta sisään ja näen naapurin vähälahjaisen pojan. Hän istuu yksin rappukäytävässä päätä kumarassa, kättään jalkovälissä nytkyttäen, hiljaa ynähdellen. Häkellyn. Täälläkö se, rapussa? Silmäni sopeutuvat hämärään ja ymmärrän: Punainen muovikiekko ponnahtelee ylös alas nyörin varassa. Käsi nytkyttää ja kiekko ponnahtelee. Poika ynähdelee, laskee kai ponnahtuksia ääneen kuin tunnollinen tuotantoteknikko.

Katselen hetken hänen valtavaa keskittyneisyyttään ja tervehdin. Hän sekoaa laskuissaan, kiekko kolahtaa lattiaan ja sen ponnahtelu katkeaa. Poika kohottaa hymyilevät kasvonsa ja alkaa keriä nyöriä takaisin kiekon ympärille. Pian nytkytys jatkuu, ja poika laskee uudelleen alusta hämäräänsä vajonneena. Asetan kotelon sukellusveneineen pojan vie-reen portaille. Astun hissiin. Sen vaijeri ponnahduttaa minut nousevaan liikkeeseen, ja oivallan surullisen analogian oman elämäni ja naapurin pojan elämän välillä. Minua alkaa naurattaa. Ylös alas vaijerin varassa, vaijerin varassa. (Petturit, ss. 17–18)

Vähälahjainen poika leikkiikin jojolla, jonka edestakainen liike muistuttaa hyvinvointiyhteiskunnan lähiötalon hissin tai palkkatyön edestakaista liikettä. Maurin isä on idänkauppaa tekevä toimihenkilö. Hän lahjoittaa Neuvostoliiton edustaja Asenievilta saamansa lelusukellusveneeseen vähälahjaiselle pojalle, ehkä samalla torjuen lahjan asiattomana viittauksena Ruotsin ja Neuvostoliiton 1980-luvun alun sukellusveneselkkauksiin. Maurin isä pohtii elämäänsä:

Koti, kotini, kotimme. Kun nuorena suunnittelin maisemaa elämäni tapahtumille, en suunnitellut tätä Tora-alhontien maisemaa: punatiilisiä kerrostaloja, pihalla hiekkalaatikko, talojen ympärillä kallioista mäntymetsää, metsän takana siivu merta. Ja kun nuorena suunnittelin tapahtumia elämäni maisemaan, en suunnitellut näitä tapahtumia: ensin opiskelua, sitten työtä, työn ohella yllättävä rakastuminen sekä vielä yllättävämpi isäksi tuleminen, seurauksinaan avioliitto ja muutto lähiöön. Mutta juuri tämä maisema ja nämä tapahtumat ovat toteutuneet ja syrjäyttäneet alkuperäiset suunnitelmani, jotka haalistuvat jossakin muistini sivutaskussa. (Petturit, ss. 17–18)

Lähiö ei ole unelmien maisema, vaan sinne on muutettu opiskelun, työn, yllättävän rakastumisen ja raskauden ja avioliiton seurauksena. Perhe lähiössä ei olekaan unelma, vaan seuraus harkitsemattomista teoista hyvinvointiyhteiskunnassa.

Lähiöympäristön ajatuksena on ollut estää haitalliset, kaupunkimaiset ajanvietteet ja antaa mahdollisuudet oikeisiin, luonnonläheiseen vapaa-ajanviettoon. Kuten jokainen lähiössä lapsuutensa ja nuoruutensa elänyt tietää, lähiötä ympäröivät metsät ja joutomaat antavat tilaisuuden myös toisenlaiseen ajanviettoon, kuten vähälahjaiselle pojalle autonromussa.

Otan lokerosta toisen lehden. Kääntelen sivuja. Housuissa poltteele ja kutittaa. Ayaan housut. Alan liikutella kädellä. Sojottaa, sojottaa. Liikuttelen kädellä ja katson yhtä tyttöä. Vaaleat hiukset ja mustat karvat. Niinkin voi olla. Sekarotua. Sojottaa. Jeesus ajaa Taunuksella seinää

päin ja huutaa ihanaa, ihanaa. Liikuttelen kädellä nopeammin ja hengittelen, hengittelen, kun ovi avataan. Huutoja. Naurua. Ne kiskovat minut ulos autosta ja nauravat. Ne tuntevat minut ja minä tunnen ne. Yksi on samasta talosta. Kahta kerrosta ylempää. Emme ole ystäviä. Ne riisuvat minulta kengät ja housut. Minulla sojottaa. Ne nauravat, tönäisevät minut naamalleni nokkosiin, nauravat lisää. Makaan silmät kiinni ja kuuntelen. Ampiainen. Ne pistävät, naurukin voi pistää. Näen liikkuvia kuvia. Näen Sovinnonvuoren soratien. Kuusia. Tiellä seisoo mies. Valkoinen auto. Jotakin tapahtuu. Tuli. Pieni iloinen poika pissaa isoon tuleen. (Tytöt, s. 76)

Jaksosta voi tehdä useita havaintoja. Vähälahjainen poika tyydyttää itseään autonromussa, jonne on kerännyt miestenlehtiä. Seksuaalisen mielihyvän hän yhdistää autolla ajamiseen ja Jeesukseen. Muut pojat käyvät vähälahjaisen kimppuun ja pieksevät hänet nokkosilla, ja varastavat housut, joissa teollista tuotantoa imitoiva punainen SUPER YO-YO on. Lähiötä ympäröivät luonnonympäristö ja autot ovatkin kaiken muun kuin hyvinvointiyhteiskunnan paikkoja: niissä lapset voivat sortaa poikkeavia yksilöitä ja tehdä perhettä ja hyvinvointia kyseenalaistavia harkitsemattomia tekoja.

Lähiön luonnon keskellä harrastukset ovat tervehenkisiä,
kuva: Mikko Laaksonen

Kauppakeskusten kaupungin rakentuminen

Suomen ensimmäiset autopohjaiset hypermarketit rakennettiin 1960–70-lukujen taitteessa. Helsingin seudun ensimmäisiä olivat Kannelmäen ja Leppävaaran Maxit, Turun seudulla Ravattulan Heps, Kupittaaan Citymarket ja myöhemmän Länsikeskuksen EKA-market. Hypermarketien rakentaminen johti siihen, että jo 1970–80-lukujen lähiöiden aluekeskuksia ei pystytty toteuttamaan aiotusti, esimerkiksi Turun Koivula-Hariton aluekeskus jäi tyngäksi. Kauppakeskusten rakentaminen esitetään usein ”hallitsemattomana” prosessina, vaikka Suomen markkinoita hallitsee kaksi keskusliikettä ja muutama suursijoittaja. Tärkein syy automarkettien toteuttamiseen on, että autoileva kuluttaja sopeutuu helpommin kaupan konsepteihin.

Autokauppakeskusten kehitys voidaan esittää prosessina joka etenee seuraavasti:

Autopohjaisia keskuksia lisätään ja laajennetaan, jolloin asiointi autopohjaisissa keskuksissa lisääntyy. Lähipalvelujen ja keskustan kysyntä alenee, jolloin myös niiden taso alenee, ja autopohjaisten keskusten kysyntä lisääntyy.

Turun Kauppakorkeakoulun Mylly-tutkimuksen vuoden 2003 tulosten perusteella voidaan Turun seudulla havaita neljä eri kauppakeskustyyppiä:

1. Turun keskusta, jossa kolmannes asioinnista on autolla, kolmannes julkisella liikenteellä ja kolmannes kävellen ja pyörällä
2. kunta- ja aluekeskukset, joissa auto on pääliikennemuoto, mutta myös kävely ja pyöräily ovat merkittäviä
3. autopohjaiset ostoskeskukset
4. lähikaupat joissa matkat tehdään suureksi osaksi kävellen.

Liikennemuotojakauma eri keskuksiin 2003

Mylly-tutkimus, TuKKK 2003

	Auto	Bussi	Kävely	Pyörä
Turun keskusta	34,2%	30,2%	29,0%	6,6%
Länsikeskus	85,6%	4,1%	3,8%	6,6%
Mylly	94,5%	1,5%	1,2%	2,9%
Ravattulan liikekeskus	93,6%	0,6%	0,1%	5,7%
Raision keskusta	74,2%	1,8%	12,0%	12,0%
Naantalin keskusta	56,2%	3,9%	34,9%	5,0%
Kaarinan keskusta	80,0%	1,3%	7,7%	10,9%
Varissuon Itäkeskus	41,2%	2,4%	48,1%	8,3%
Liedon keskusta	76,4%	2,6%	15,3%	5,6%
Auran keskusta	75,8%	0,1%	15,0%	9,1%

Keskusten vaikutusalueet vaihtelevat voimakkaasti. Turun keskustan päävaikutusalue on historiallinen kaupunkikeskusta sekä Turun sisäisen joukkoliikenteen vaikutusalue. Välikehän varrella sijaitsevan Länsikeskuksen keskeinen vaikutusalue ovat Turun kerrostalovaltaiset läntiset lähiöt. Ohikulkutien varressa sijaitsevan Myllyn vaikutusalue ovat kauemmat kehyskunnat ja maaseutu. Viime vuosien kehitys on ennen kaikkea heikentänyt 1960–80-luvuilla kehitettyjä lähiötyyppisten alueiden aluekeskuksia, kuten Raision keskustaa tai Varisnuon Itäkeskusta. Niiden palvelut ovat siirtyneet hypermarket-keskuksiin, suurten kauppakeskittymien ohella Kupittaaan Citymarketin ja Itäharjun Prisman kaltaisiin keskuksiin. Lähipalvelut ja keskusta eivät ole heikentyneet vastaavasti.

Kahden ja yhden yön tarinoissa vaikuttavin kuvaus kulutusyhteiskunnan seurauksista on kuvaus Maurin pojan Akun kauhusta K-ketjun Plussa-mainoskampanjaan.

Mainoskampanjan alkaessa minäkin säikähdin. En tiennyt, että Akun sisältä saattoi ryöpytä sellaista ääntä, apaattisuuteen asti rauhallisesta nelivuotiaasta. Hän huusi TV:n edessä pyöreä naama irvessä. Hento keho vääntyi rujoon koukkuun kuin raivokas spasmi tai pahahenki olisi kouristanut lihaksia. Erikoisinta olivat silmät. Ainoatakaan kyyneltä en rääkymisen keskeltä nähnyt. Silmät olivat sokeat ja mitättömät kuin pienet purkinkannet. Huuto vaikeni, kun kuvaruutu oli pimennetty, ja kehon jännitys vähitellen laukesi tuudittelevassa sylissä. Vasta silloin tulivat hiljaisen nyyhkytyksen myötä kyyneleet.

Akun pelko tuntui aluksi käsittämättömältä. Mainoskampanja tyrkytti suuren kauppaketjun kanta-asiakkuutta. Bonusetuja symboloivat oranssit pallukat pulpahtelivat kuvaruudun kotitalouksissa milloin mistäkin, pesukoneesta tai sähkölampusta, ja samantien meidän kotitaloutemme hukkui lohduttomaan huutoon. Ensimmäisillä kerroilla ilmiö nauratti Mauria. Kuule Aku, se oli kuluttajalle pelkkää plussaa, hän sanoi, ja taputti itkua tuhertavaa poikaa isolla kädellään. (Lohtu, s. 122)

Aku-poika vaipuu katatoniseen tilaan nähdessään mainoksissa Plussa-pallukoita. Vaikuttaa siltä, että kauhu symboloi kauhua koko kapitalistista yhteiskuntaa kohtaan. Ainakin Akun isä Mauri kokee, että kulutusyhteiskunnan mainoskampanjoita tai televisiota ei saa pelätä.

Kampanja jatkui, ja Akun pelko pallukoita kohtaan vain paheni. Eikä hän silti suostunut pysymään erossa televisiosta. Olohuoneen huutokohtausten yhä uudelleen toistuessa olin valmis luopumaan koko laitteesta. Mauri oli ajatusta vastaan. Hän sanoi, ettei piitannut itse rakki-

neesta, vaan että kyse oli periaatteesta: todellisuuden rakennetta ei pitänyt alistaa kenenkään irrationaalisille peloille, siitä alkaisi hulluuden voittokulku. Hän lupasi keksiä hoitomuodon, jolla pojan pallukafobia paranisi. (Lohtu, ss. 122–123)

Keskeistä jaksossa on, että Maurin kannalta mainos ja televisio edustavat todellisuuden rakennetta, jota ei saa pelätä. Mauri toki selittää pelkoa esimerkiksi sillä, että perusleikkikalut, pallot, on otettu kaupallisuuden käyttöön tai pelko ilmentää yleistä todellisuuteen joutumisen pelkoa. Mauri yrittää parantaa poikaansa kokoamalla vielä rankemman koosteen videoista ja siedättämällä poikaa niillä. Tämä ei kuitenkaan auta. Vain Maurin äiti – aiemman jakson nuori äiti – pystyy parantamaan ongelman Marianne-karkilla. Vain tuote parantaa bonuskauhun.

On oireellista, että kyse on nimenomaan TV-mainoksesta. Vaikka romaanissa viitataan esimerkiksi arkkityyppiseen Kupittaaan Citymarkettiin, on nimenomaan plussapistemainoksia käsitelty kirjassa laajemmin. Suomen kahden suurimman kauppaketjun valta kuluttajiin perustuukin juuri niiden suuriin mainosresursseihin, joiden avulla ne pystyvät TV- ja lehtimainoksin ohjaamaan kuluttajat luokseen, sekä sitouttaviin bonusohjelmiin. Itse kaupat alkavat tällöin olla jo sivuseikka, nimettömiä laatikoita tien varressa.

Heikossa asemassa olevien lähiöiden kurjistuminen

Lähiörakentamisen kysyntä horjui 1960-luvun lopulla, jolloin luotiin valtion vuokratotaloinen ja asumistukijärjestelmä vuokratalojen kysynnän varmistamiseksi. Valtion rahoittamaa vuokratolorakentamista lisättiin myös 1970-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa taantumien ja laman vähentäessä kerrostalorakentamista.

Asumistuet koskevat suurelta osin työttömyyskorvauksen, toimeentulotuen, työkyvyttömyys- ja sairaseläkkeiden piirissä olevia. Tuki ohjaa asukkaat valtion lainoittamiin vuokrataloihin ja perhekoon mukaisten funktionalististen normien mukaisiin asuntoihin, koska niihin saa paremmat tuet. Tuki ohjaa myös asunton rakentamista ja peruskorjausta, koska uuteen tai peruskorjattuun saa paremman tuen. Valtionrahoitus ja asumistuki ohjaavat köyhät tiettyihin asuntoihin – joihin varakkailla ei ole pääsyä. Tukijärjestelmien puitteissa lähiöihin muuttaa asumistuen piirissä olevia, köyhiä, työttömiä, syrjäytettyjä ja maahanmuuttajia. Samalla lähiöasumisen imago heikkenee ja hyvätuloiset hakeutuvat lähiöistä pientaloihin. On syytä huomata, että tämä hyvätuloisten liike pois kerrostalolähiöistä oli sisäänrakennettu jo lähiön rakennusvaiheessa, ja alkoi todellisuudessa jo varhain 1960–70-lukujen taitteessa, kun esimerkiksi kokoomuksen nuori polvi muutti pois Helsingin Kontulasta (Kokkonen 2002, 106–109, 118).

Turun seudulla osa lähiöistä, kuten Paakarla ja Jyrkkälä olivat jo alun perin yksipuolisesti vuokra-asuntoalueita. 1970- ja 1980-luvun aikana varakkain väestö muutti pois sekoittuneilta alueilta, erityisesti Varissuolta ja Runosmäestä keskustaan, pientaloalueille ja vapaarahoitteisille alueille. Autoilun lisääntymisen vuoksi lähiöiden kauppa- ja joukkoliikennepalvelut heikkenivät Länsikeskuksen kauppakeskusta rakennettaessa 1980–1990-lukujen taitteessa. 1980-luvun lopussa bilateraalinen idänkauppa loppui ja siihen perustuva turkulainen metalli- ja vaateteollisuus kaatui. Työttömyyden vuoksi syrjäytetyt keskittyivät kerrostalolähiöihin. Globaalien kriisien syveneminen kuten Jugoslavian sodat, kurdien tilanne sekä Persianlahden sodat ja Somalian sisällissota johtivat siirtolaisuuteen, joka suuntautui myös Suomeen. Maahanmuuttajat muuttivat muualta Suomesta Turun seudulle vähäisemmän syrjinnän ja työpaikkamahdollisuuksien vuoksi. Työsuhdeasuntoja muun muassa Raisiosta ja Lausteelta ostaneet jobbarit rekrytoivat muuttajia muualta Suomesta. Lähiöiden palvelutasoa alennettiin 2000-luvulla edelleen esimerkiksi rakentamalla liikekeskus Mylly. Muualla Suomessa kehityskulut ovat samankaltaisia.

Jarkko Rasinkangas (Rasinkangas & Laaksonen 2006) on analysoinut Turun jakautumista sosiaalisesti erilaisiin alueisiin eri tekijöiden perusteella kiinnittäen huomion esimerkiksi lapsiperheiden osuuteen, sosioekonomisiin resursseihin, työttömyyteen, toimeentulotukeen, vuokra-asumiseen ja uusiin asuntoihin. Hän on jaotellut Turun seutua seuraaviin tyyppeihin:

- Deprivaation lähiöt: Härkämäki-Jyrkkälä, Lauste, Pansio ja Varissuo – alhaiset resurssit, työttömyyttä, maahanmuuttajia (erottuvin)
- Lapsettomat urbaanit: Keskusta ja Ylioppilaskylä – lapsettomia asuntokuntia, opiskelijoita ja eläkeläisiä
- Puutalojen uudisasukkaat: Keskustaa ympäröivät historialliset puutaloalueet – edellisen kaltainen, mutta enemmän lapsia
- Ikääntyvä keskiluokka: Rintamamiestaloalueet ja omistusasuntovaltaiset lähiöt kuten Uittamo, Suikkila ja Kurala
- Niukkojen resurssien perheet: sekoittuneet lähiöt kuten Ilpoinen ja Runosmäki
- Korkean sosiaalisen statuksen perheet: vauraimmat pientaloalueet ja Turun saaret
- Matalan sosiaalisen statuksen perheet: Pohjois-Turun pientaloalueet
- Uusien asuntojen vuokralaiset: 1990-luvun valtion tukemat asuntoalueet.

Turun Ilpoisten lähiö kuvattuna Peltolan entisen kaatopaikan mäeltä.
Kuva: Mikko Laaksonen

Rasinkangas on tutkinut myös kyselytutkimuksin asukkaiden tyytyväisyyttä asun-
toalueisiin. Asukkaat ovat pääsääntöisesti tyytyväisiä myös sosiaalisesti heikossa
asemassa oleviin alueisiin, mutta muihin asukkaisiin liittyvät häiriöt koetaan
niillä suuremmaksi ongelmaksi kuin muualla. Rasinkankaan tutkimuksista on
helposti havaittavissa, että Turunkin lähiöalueella sosiaaliset ongelmat keskitty-
vät valtion lainoittamiin vuokratulo-asuntoihin.

Lähiön elämää Mari Mörön romaanissa *Kiltin yön lahjat* (1998) on arvioitu
ansiokkaasti Jussi Ojajärven 2006 julkaistussa väitöskirjassa *Supermarketin
valossa: Kapitalismi, subjekti ja minuus*. Tässä esittämäni lyhyt analyysi on pal-
jossa velkaa Ojajärvelle. Romaanin ympäristö on itähelsinkiläinen lähiötalo,
jossa asuu seitsenvuotias Siia ja hänen seksityössä työskentelevä äitinsä Miima.

*Minusta studio on hieno sana. Vähän niin kuin radio mutta peh-
meämpi. Pääsen sinne vielä monta kertaa. Miima tuli kylvystä ja katsoin
kun se hankasi hiuksia pyyhkeeseen ja meikkasi peilin edessä. Se lait-
toi kosteusvoiteen jälkeen tasoitusvärin ja sitten puuterin ja poskipunan.
Sain vanhan huulipunan leikkiin ja haljenneen luomivärin. Miima otti*

syliin ja sanoi, että saan ne kiltin yön lahjaksi. Se kysyi, joko laatikko on täynnä. Kun käyn yksin nukkumaan, niin aina saan jotain tai ainakin kun Miima tulee kotiin, niin sitten saan. Rakkaus on hymyisää. (s. 71)

Kiltin yön lahjat ovat käytettyjä kulutustuotteita, joilla ”studiossa” työskentelevä Miima ostaa ”kilttejä öitä” tyttäreltään Siialta. Ne ovat tyhjiä meikkipakkauksia, pulloja ja halpoja koristeita, joista Siia kuitenkin mielessään toteaa että ”Niistä kaikista voi tulla arvokkaita ja harvinaisia kun olen vanha” (s. 85). Kiltin yön lahjat saavat Siian silmissä samanlaisen arvon kuin äiti Miima ja hänen työpaikkansa studio. Lahjojen avulla Miima luopuu omasta vastuustaan huoltajana. Miiman kadotessa koko ajan enemmän taka-alalle lähiön pikkurikollisuuteen ja salakuljetukseen sekaantuneet miehet Viikki ja Pöyhönen ryhtyvät Siian sijaishuoltajiksi. Siia luopuu ”kiltin yön lahjoista”, kun alkaa saada Viikiltä ja Pöyhöseltä rahaa

Sanon Miimalle, etten enää halua kiltin yön lahjoja. Antaa vaikka kolmekymppiä. Yhdellä kertaa kaikki ja saisin multaa ja puruja hiirille ja kultatussiin. (s. 107)

Raha on kiltin yön lahjoja parempi, koska sillä saa ostettua uutta rihkamaa sekä tarpeellistakin tavaraa lemmikeille. Miehiensä antama raha on monikäyttöisempää ja parempaa kuin äidin antamat kiltin yön lahjat, ja Viikki ja Pöyhönen saavat arvostetun paikan Siian silmissä. Niinpä kiltin yön lahjat voidaan tuhota.

Oltiin kotona Viikin kanssa. Otin kulhon. Siinä oli Miiman antamat kiltin yön lahjat. Menin parvekkeelle. Alhaalla ei näkynyt mitään. Kaadoin kaikki ruudun päälle mutta ne meni ohi.

Otin kaikki pillit ja revin paperit pois. Puhalsin ilmaa läpi ja sitten takaisin. Nipsukorut rikoin tuhkakupilla. Ei ne voi olla kultaa koska ne meni suppuun ja murtui heti. (s. 150)

Kiltin yön lahjat osoittautuvat arvottomaksi, kun ne menevät helposti rikki; muoviset esineet murtuvat toisin kuin metalli. Kirjan laajana teemana on myös se, miten Siia lisäksi leikkii kulutusyhteiskunnan merkeillä ja esimerkiksi lehdistä leikatuilla tavaroilla ja hahmoilla. Syrjäytyneiden lähiössäkin kulutusyhteiskunta tavoittaa myös kurjimmat. Ojajärvi huomauttaa osuvasti, miten seksityöläisen heitteillejätetty tytär on lähiön asukkaista huonoimmassa asemassa, ja nimenomaan siksi kulutusyhteiskunnan paineet kohdistuvat vahvimmin Siiaan (esim. Ojajärvi 2006, s. 274). Siian tilannetta voi verrata Diivaan, joka hyödyntää kulutusyhteiskunnan merkkejä samaan tapaan. Etelä-Espoon etuoikeutettujen lähiön hyväosainen tyttö käyttää näitä merkkejä muita vahvemman aseman saavuttamiseen, Itä-Helsingin syrjäytetty tyttö puolestaan kurjan tilanteensa sietämiseen.

Lähiö on vahva kuva suomalaisen modernisaation menosta pieleen. Korhosen romaanin hahmo Terttu Takalo kritisoi aggressiivisesti lähiöihin suunnattuja näennäisiä kehittämispänsioita, kuten aluekumppanuushanketta.

Takalo piti palopuheen. Hän tyrmäsi projektitnantan esityksen aluekumppanuudesta. Hän väitti että kyseessä oli kevyen luokan kunnallispoliittinen sumutus, jolla haluttiin peittää näkyvistä rapautuvien julkisten palveluiden raskaat realiteetit. Epämääräisellä löpinällä yhteisöllisyydestä ja alueidentiteetistä pyrittiin korvaamaan keskustelu terveydenhuollon, opetuksen tai sosiaalitoimen määrärahoista. Hän vaati, että kaupungin virkamiehet jättäisivät rauhaan hänen identiteettinsä ja huolehtisivat sen sijaan hänen lonkkanivelistään. (Aluekumppanuus, s. 58)

Aluekumppanuus – joka on todellinen turkulainen lähiöhanke – esiintyy kirjassa sumutuksena, jolla peitetään se, että lähiöiden palvelut rapautuvat. Puhe identiteetistä peittää terveydenhuollon resurssipulan. Romaanissa Tora-alhontien kaatopaikan mäen viereen rakennettu lähiö on joutunut samanlaisen kriisin uhriksi kuin Helsingin Myllypuron Alakiventien alue, joka jouduttiin purkamaan koska se oli rakennettu kaatopaikan päälle. Takalon raivo kääntyykin aluekumppanuudesta saasteisiin.

Takalon silmät leimahtelivat. Hän oli kai reilusti yli kuudenkymmenen, mutta hänessä oli vaikuttavaa elinvoimaa. Aikansa tantan suuntaan sauhuttuaan hän siirtyi myrkkytalon asukkaiden asioihin. Hän kritisoi kaupungin sanelupolitiikkaa ja ristiriitaista tiedottamista. Hän kertasi maaperätutkimuksia koskevia tietoja ja vaati oikeustoimien uhalli rakennusyhtiötä kantamaan vastuunsa. Lopuksi hän luki pitkän kirjeen, johon asukkaat olivat kirjoittaneet tunteenilmauksiaan. Osa niistä oli sietämättömän pateettisia: Teimme talvella Ugonnan kanssa takapihalle lumilinnaa. Kun tuli jano, söimme lunta. Tuleeko meille kahdeksanvuotiaina syöpä? / Keväisin kaatopaikan rinnettä virtasi ruskea puro. Siihen meidänkin lapset laittoivat vesimyllyjään. Tytär kuoli joulukuussa. Miltäköhän minusta tuntuu? / Ne kaupungin asiantuntijat, jotka niitä lunastushintoja määritteli, oli kierompia ku mun ekan mossen akselit. Melkeen satatonna piti lisätä, että me sama asumisen taso löydettiin. Eikä me lisätönneläkään löydetty mustarastasta, joka partsin alla niin nätisti lauleskeli. (Aluekumppanuus, ss. 58–59)

Jaksossa nousee esille useita mielenkiintoisia teemoja. Lähiössä leikitään maahanmuuttajataustaisen ”Ugonnan” kanssa. Lähiössä virtaava puro on saastunut, ja siihen vesimyllyjä tehneet lapset kuolevat syöpään. Kaupungin asiantuntijat ovat yhtä kieroja kuin bilateraali-kaupan vastaostona Suomeen tulleen Moskvit-

shin akseli. Rahallakaan ei saa takaisin lähiön luontokokemuksia. Lähiö näytetty sekä paratiisina että Harrisburgin tai Tshernobylin katastrofeihin vertautuvana teknologisen kehityksen umpikujana.

Lähiöiden ongelmista ja kurjistumisesta on kirjoitettu paljon, mutta Suomessa harvoin ne vertautuvat samalla tavalla koko teknokraattisen hyvinvointiyhteiskunnan umpikujana kuin Korhosen kirjassa. *Kahden ja yhden yön tarinoiden* taustalla kuitenkin on kaikkein vakavin Suomen lähiöitä koskeva kriisi, Myllypuron Alakiventien myrkykatasstrofi.

Lähiö on kuva suomalaisen modernisaation menosta pieleen – Myllypuron Alakiventien alue talvella 2004, kuva: Mikko Laaksonen

Kaupunkirakenteen laajeneminen pientaloalueina naapurikuntiin

Lähiörakentamisen historiassa toistuva teema on, että tiivistä kaupunkirakentamista ei nähdä lopullisena tavoitteena vaan vain tapana koota pääomat tavoiteltuun pientalorakentamiseen.

Suomessa ei useista muista EU-maista poiketen ole kaupunkiseudullista väli-tason hallintoa, ja kaavoittamatonta maata koskee Suomessa ”perusrakennus-oikeus”, joka mahdollistaa riittävän suuren maapalan omistajalle pientalon rakentamisen ilman asemakaavaa. Autoistumisenkin jo edettyä pientaloraken-tamista on ollut vaikea ohjata. Erityisesti 1970-luvulta alkaa kehitys, jossa suur-ten kaupunkiseutujen kehyskunnat tukevat voimakkaasti rahallisesti pientalo-tonttituotantoa saadakseen ”hyviä veronmaksajia”. Useat kunnat kaavoittavat suuria uusia pientaloalueita. On myös huomattava, että suuri osa kehityksestä sijoittuu alueille, joiden rakentaminen alkoi jo 1940–50-luvuilla ilman asema-kaavaa, esimerkiksi Raision ja Espoon pientaloalueilla.

Prosessina ilmiö voidaan kuvata siten, että vanhat lähiöalueet eivät tarjoa erityi-sesti lapsiperheille ja varakkaille kilpailukykyistä asumisen ja palveluiden laa-tua, asukkaat hakeutuvat uusille alueille pientaloihin, uusiin alueisiin inves-toidaan, kuntien varat eivät riitä vanhojen alueiden kehittämiseen, jolloin van-hojen alueiden asumisen ja palveluiden laatu laskee. Samalla väitetään, että lähiöt eivät enää pysty alkuperäiseen tehtäväänsä lapsiperheiden ja hyvinvoin-nin tuottamisessa.

Valitettavasti 1970-luvulta alkaneen pientalorakentamisen ideologisista taus-toista ei ole tehty Hankosen *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta* -kirjan kaltaista perustutkimusta, joten en voi tukeutua sen kaltaiseen tutkimukselliseen kivi-jalkaan. Sen sijaan esitän ironisen tarinan siitä, miten lähiöt edelleen jatkavat tehtäväänsä ydinperheiden uusintamisessa.

Johanna Vuoksenmaan elokuvassa *Nousukausi* (2003) Etelä-Espoon idyllisellä 2000-luvun omakotialueella asuva lapseton juppipariskunta huijataan elämys-matkalle Helsingin Jakomäkeen, jotta huijari voi anastaa heidän asuntonsa. Elokuvan mielenkiintoinen paradoksi on, että perhetalon pariskunta tulee ras-kaaksi vasta arkkityyppisessä lähiössä.

Riku Korhosen: *Kahden ja yhden yön tarinat* (2003) -kirjassa useasta kappaa-leesta koostuvassa tarinassa runopojasta tulee postuumisti lähiöisä. Lähiöasun-non tarkoituksena on tuottaa onnellinen, työssäkäyvän ydinperhe, joka katsoo televisiota osana länsimaista yhteiskuntaa. Runopoika Kain ja Katjan käydessä

katsomassa vuokra-asuntoa he visioivat kolmioon normaalista jaosta poikkeavaa huoneiden käyttöä: toisesta makuuhuoneesta tuleekin työhuone.

Se ei ole hirveän paljon, tyttö sanoi. Se on paljon, poika sanoi, tämä ei ole kovin hyvässä kunnossa. Mutta kolme huonetta ja keittiö, tyttö sanoi, olohuone, makuuhuone ja hiljainen työhuone, josta näkyy vihreä metsä. Tyttö kääntyi puoleeni ja sanoi: Kai tarvitsee rauhaa kun se kirjoittaa runoja. Katja, poika sanoi. Mäkin voin tehdä siellä jotain luovaa, ehkä maalata tauluja, tyttö sanoi. Toivottavasti vuokra hoituu silti, minä sanoin. Me käydään molemmat töissä, tyttö nauroi. Kai on puhelinmyyjä ja minä kampaaja. (Kädet, s. 32)

Lähiöasunnon saamisen ehtona ovat vakiotulot puhelinmyyjänä ja kampaajana. Puhelinmyynti ja kampaaminen ovat Kaille ja Katjalle toki toissijaisia, he halusivat runoilla ja ottaa valokuvia. Molemmat ovat töissä 1990-luvun laman jälkeen koko ajan suuremman osuuden työmarkkinoista ottaneissa kulutuksen palveluammateissa. Rauhallinen työhuone ei kuitenkaan ole Kaille sopiva ympäristö kirjoittamiselle, koska lähiön muu elämä tunkeutuu sinne.

Oi te kaunotaiteiden muusat, ajakaa kuutosen linjalla etelän päätepy-säkille ja ryvettäkää itsenne tornitalojen varjoissa, täältäkin löytyy pyrintöjä. Oma runoiluni oli Katjan kuvausharrastustakin surkeampaa puuhaa. Kirjoittamisestani puuttui vilpittömän innostus ja sen myötä aikaansaannoksiltani kaikki merkitys. Pitkät iltani näyttöpäätteen kajossa. Ikkunan takana hämärtyvää taivasta vasten huojuvan männikön siluetti kuin näkövammaisen lavastajan luontokulissi. Juuri kun olen tavoittamassa jotakin todellista, yltämässä arjen latteuksien takana piilevään arvoitukseen, keittiössä pihisee vedenkeitin. Tai naapurista kajahtaa Alatalon Maalaispoika oon. Järjetön tarve ammentaa sisältään, jokin kestävä kuva kuoleutuu viimeistään Tora-pubin tuulikaapissa. Silti Katja ihaili väkinäisiä runojani, luultavasti niiden käsittämättömyyden takia. Ystäviemme seurassa hän kutsui minua joskus runoilijakseen. Silloin tunsin väkevää halua ottaa hänet hengiltä. (Varis, s.35)

Kain luovuuden tukahduttavat huojuva männikkö, keittiön vedenkeitin, Mikko Alatalon ”Maalaispoika oon” junttiuden symbolina tai viimeistään lähiön Torapubin tuulikaappi. Tyttöystävän ihailu ei riitä motivoimaan. Lopulta Kai tekee itsemurhan hyppäämällä toisen lähiökerrostalon katolta. Kain kadotessa Katja on juuri tullut raskaaksi, ja odottaa kuolleen pojan lasta.

Työmatkallani ohitin talon kaksi kertaa päivässä. Seinässä olevassa kyltissä lukee 25,4. Uskon luvun tarkoittavan katon reunan ja laatoitetun

pihamaan välistä etäisyyttä. Minulle se tarkoittaa myös hänen pudotuksensa korkeutta, lokakuisen hypyn pystysuoraa kantamaa metrin kymmenyksiäkään unohtamatta.

Pian yhdeksän kuukautta olen kantanut hänen hyppyään sisälläni, joskus keskenmenoja toivoen, joskus äitiydestä unelmoiden. Vatsani on käynyt raskaaksi, ja voin väittää rintojeni poteneen ikävää. Olen lopettanut töissäni enkä ole varma, palaanko sinne enää. Parillisina öinä näen hänestä hyviä unia, parittomina pahoja. En osaa sanoa, kummat kertovat totuuden miehestä, joka tietämättään raivasi huoneistoomme tilaa hoitopöydälle ja vauvansängylle. (Reviiri, s. 38)

Lähiö pakottaa asukkaansa takaisin hyvinvointiyhteiskunnan muottiin. Runopoika taiteellisine pyrintöineen kuolee, mutta hänen tyhjentyneeseen työhuoneeseensa mahtuu hoitopöytä ja vauvansänky hänen lapselleen. Runopoika palautetaan edes postuumisti lähiöisäksi, mutta ydinperheestä puuttuu isä, ja myös työnteko.

Johtopäätöksiä – lähiöistä kulutuksen esikaupunkeihin

Nykyinen kaupunkirakenne toistaa edelleen funktionalistisen kaupungin periaatteita hyvinvointivaltion uusintamisesta. Lähiöt ovat tehneet ihmisistä keskusliikkeiden ja keskitetyn pankkijärjestelmän pakkoasiakkaita, joita he edelleen ovat. ”Lähiö” on kuitenkin tyhjentyneet merkityksestään – palvelut ovat taantuneet tai kadonneet ja perinteiset ”työväestön” työt korvautuneet palvelutyöllä ja kuluttamisella. Nykyinen esikaupunkirakenne on tilkkutäkki eri periaattein muodostuneita alueita. Kulutus on voimakkaimmin eri esikaupunkeja yhdistävä tekijä, ja kulutuksen merkit ovat sekä hyväosaisia että köyhiä yhdistäviä tekijöitä. Köyhille kulutus on, jos mahdollista, elämää vielä hallitsevampi tekijä kuin keskiluokalle ja varakkaille.

Lähiöt ovat toteuttaneet alkuperäisen tehtävänsä, koska kuluttaminen oli erityisesti 1960-luvulta alkaen yksi keskeinen esikaupunkien suunnittelua hallitseva tekijä. Samalla kuluttaminen on korvannut rationaalisuuden. Sekä Fagerholmin ja Mörön että Korhosen romaanit viittaavat siihen, että lähiöt ovat rationaalisen järjestyksen sijaan kaoottisen merkitystuotannon ja harkitsemattomien tekojen ympäristöjä. Yhteiskunnassa tapahtuvat pinnalliset, näennäisen tarkoituksettomat ja kaoottiset tapahtumat vaikuttavat itse asiassa olevan nyky-yhteiskunnan kollektiivista alitajuntaa. Lähiöt tuottanut hyvinvointiyhteiskunnan rationaalisuus on väistynyt taka-alalle kulutuksen kaaoksen tieltä.

Kirjallisuus

Kaunokirjallisuus

Fagerholm, Monika (1998). *Diiva*. Alkuteos Diva. Käsikirjoituksesta suomentanut Arja Tuomari. Otava, Helsinki.

Korhonen, Riku (2002). *Kahden ja yhden yön tarinoita*. Sammakko, Turku.

Mörö, Mari (1998). *Kiltin yön lahjat*. WSOY, Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus

Astikainen, Riitta, Heiskanen, Riitta & Kaikkonen, Raija (1997). *Elämää lähiössä*. Helsingin sanomat, Helsinki.

Hankonen, Johanna (1994). *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta*. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Gaudeamus, Helsinki.

Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W. (2000/1972). *The Dialectic of Enlightenment* (Dialektik der Aufklärung 1944). English translation John Cumming. Continuum, New York.

Kantola, Anu (2002). *Markkinakuri ja managerivalta*. Polittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Pallas, Helsinki.

Kokkonen, Jouko (2002). *Kontula*. Elämää lähiössä. SKS. Kansanelämän kuvauksia 59, Helsinki.

Kuisma, Markku (1997). *Kylmä sota, kuuma öljy*: Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa 1948-1979. WSOY. Porvoo, Helsinki, Juva.

Laaksonen, Mikko & Marjanen, Heli (2006). *Shopping and transportation in the Turku region according to the Mylly Study 2001 and 2003*. BUSTRIP Turku self-assessment report, Appendix 5

Marx, Karl & Engels, Friedrich (1998). *Kommunistinen manifesti* (The Communist Manifesto. A Modern Edition 1998. (Alkup. Manifesti 1848). Toimittanut ja esipuhe Eric Hobsbawm. Suomentaneet Juha Koivisto, Markku Mäki ja Timo Uusitupa. Vastapaino, Tampere..

Nikula, Riitta (toim.) (1994). *Sankaruus ja arki – Suomen 50-luvun miljöö*. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki.

Ojajarvi, Jussi (2006). *Supermarketin valossa*. Kapitalismi, subjekti ja minuus Mari Möron romaanissa *Kiltin yön lahjat* ja Juha Seppälän novellissa “Supermarket”. SKS:n toimituksia 1079, Helsinki.

Rasinkangas, Jarkko & Laaksonen, Mikko (2006). Social equity and segregation in Turku. BUSTRIP Turku self-assessment report, Appendix 6.

Saarikangas, Kirsi (1993). Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940's in Finland. SHS, Helsinki.

HESBURGER
☆☆☆

HESBURGER
☆☆☆

MAKSU
KASSAAN
TERRA 95
TERRA 98
DIESEL

Stoltia

199

Ota herk

Kaupunkien suunnittelusta itseorganisoitumiseen

ANSSI JOUTSINIEMI

Lopun aluksi

Kaupunkisuunnittelu näyttäytyy helposti hahmottomana prosessina, jossa edustuksellisen päätöksenteon ja kapean sektoriasiantuntijuuden nimissä siihen vuodatetaan vaihtelevina annoksina uutettua työvoimapolitiikkaa, ympäristöpolitiikkaa, elinkeinopolitiikkaa, sosiaalipolitiikkaa, asuntopolitiikka, turvallisuuspolitiikkaa, maahanmuuttopolitiikkaa, kulttuuripolitiikkaa, maatalouspolitiikkaa, liikennepolitiikkaa, innovaatiopolitiikkaa ja miksei siltarumpupolitiikkaakin. Toisinaan taas intoonnutaan kiistelemään letkeämmin kaupunkipolitiikaksi tulleista himmeleistä tai gimmeleistä. Tämän havainnon jälkeen 2000-luvun kaupunkisuunnittelun ongelmat alkavat hahmottua riemastuttavan yksinkertaisina. Vaikeuksia onkin oikeastaan vain kaksi: kaupunki ja suunnittelu. Tässä kirjoituksessa käytän kompleksisuustieteissä muodikkaaksi tullutta itseorganisoitumisen käsitettä näiden kahden ongelmakentän erittelyyn luodakseni kuvaa joistain kaupungin intentionaaliseen suunnitteluun kytkeytyvistä systeemisistä haasteista ja niiden suhteesta maankäyttöä ohjaavan lainsäädäntömme oletuksiin, jotka tekevät arkipäivän kaupunkisuunnittelusta ja siihen osallistumisesta äärimmäisen turhauttavia sen kaikille osapuolille.

Teksti on jaoteltu kahdeksaan osakokonaisuuteen, jotka teemoittuvat seuraavasti: Osissa 1 ja 2 tarkoituksena on käydä kokonaisvaltaisina esiintyvien kaupunkiin ja kaavoitukseen liittyvien käsitteiden kimppuun ja purkaa niitä riittävästi selkeämmän kuvan muodostamiseksi. Niitä seuraavissa osissa 3 ja 4 keskitytään tarkemmin suunnittelua ohjaavan lainsäädännön patologioihin. Osissa

5 ja 6 tarkastellaan esimerkinomaisesti, miten liikenteen ja hallinnon osajärjestelmien paikallisesti määrittävä rationaalisuus muodostaa aitoja itseorganisoitumisen kannalta olennaisia paikallisia todellisuuksia. Lopuksi osissa 7 ja 8 kootaan koko kaupunkimittakaavaan heijastuvia reaktioita ja huomioita ”suunnittelun” haasteista.

Käsittämättömäksi käyvistä käsitteistä

Kaupungin käsitteen ongelmallisuus on sen myötäsyntyisessä ylivertaisuuden konnotaatioissa, joka samalla tekee käsitteestä hyvin epäinformatiivisen. Kaikki kaupungin käsitteeseen liittyvät määritteet pyrkivät vain tekemään eron siihen implisiittisesti sisältyvään paremmuuden oletukseen (tai vaihtoehtoisesti siinä piilevään perisyntiin). Tarkentavat määreet ovat luonteeltaan väistämättä negatiivisia, ja viittaavat niihin puutteisiin, joita itse kaupunki-käsitteeseen mielletään, muttei mihinkään niistä ominaisuuksista, jotka ovat selkeästi ajatuskulun sivutuotteita.¹ Esimerkiksi Taina Rajantin ”kaupunki on ihmisen koti” -teesiä mukailleen olisi suomalaisesta asumistavasta puhuttaessa huomattavasti todenmukaisempaa todeta, että ”Esikaupunki on ihmisen koti”, vaikei tällainen toteamus olekaan yhtä *chic*, kuin alkuperäinen sananparsi.

Keskeisenä kysymyksenä tämän ongelman ratkaisussa on nähdäkseni nykyisten kaupunki- ja suunnittelukäsitteiden irtoaminen syntykontekstistaan, mikä synnyttää illuusion käsitteen kohteen historiallisesta pysyvyydestä sekä toimijamme tulosten intentionaalisuudesta. Tyypillisimmillään nämä kaupungin suunnitteluongelmat kuitenkin esiintyvät erilaisina ”muna vai kana” -tilanteina, joista on mahdotonta päättää, kumpi on syy ja kumpi seuraus. Tämän välttämiseksi tarkastelen kaupunkia ja sen suunnittelua mahdollisena autokatalyyttisenä² prosessina, jonka kautta voidaan kenties tunnistaa kaupunkisuunnittelussa vallitseva kiusallinen lineaarisen prosessin ja yksinkertaistetun kausaalisuusodotuksen tuoma harha.

Rationaalisen toiminnan edellytyksenä on luonnollisesti oltava jonkinmukainen käsitys yhteiskunnallisista syy-seuraussuhteista, ja näitä onkin kattavasti kaupunkitutkimuksen eri saroilla kartoitettu. Kuitenkin laajempaan taloudellisten

¹ Rinnastettava ongelmavyöhyke on löydettävissä esim. Gombrichin taidehistorian tyylikausijaottelun kritiikistä, jossa tekijän mukaan ”tyylit” tarkoittavat ainoastaan klassismin normatiivisesta kehiksestä erottumisen tapoja. (Gombrich 1966, 81-98)

² Katalyytti on kemiallista reaktiota kiihdyttävä komponentti, joka ei itse kulu reaktiossa. Autokatalyyssi on siten prosessi, jonka reaktiotuotteena syntyy saman prosessin katalyyttiä, eli reaktio on systeemisessä mielessä positiivisesti takaisinkytketty. Kollektiivinen autokatalyyssi on puolestaan prosessi, jossa kahden tai useamman komponentin reaktiot tuottavat toistensa prosesseissa käyttämät katalyytit. Tutkijoista Stuart Kauffman ja Robert Ulanowicz ovat esittäneet, että autokatalyyttiset reaktiot ovat keskeisessä asemassa evoluutioprosesseissa, jotka näennäisesti etenevät ilman ulkoista ohjausta.

ja hallinnollisten epäonnistumisten mekanismeihin tarttumiseksi on kurotettava pidemmälle, jolloin vielä olennaisemmaksi muodostuvat kohteiden keskenään riippuvuussuhteessa olevat sisäiset toisiaan vahvistavat prosessit. Tuotanto-metaforasta lähtevän kaupunkisuunnittelun kantama idealisoitu syyn ja seurauksen yhteys onkin legitiimissä maankäytönsuunnittelun prosessissamme vahvasti liioiteltu, eikä kaupunkien muutosprosessia ole edes kunnolla mahdollista kuvata ilman vahvoja osaprosessien sisäisiä takaisinkytkentöjä. Tai kuvaaminen on tietysti mahdollista, mutta samalla on oltava erityisen varuillaan alkuolettamuksen mahdolliseen pysyvyyden tai määritelmän suljetun luonteen tuoman ”systeemiharhan” vuoksi.

Kompleksisuustieteiden suurin oivallus onkin lineaaristen prosessikuvausten kääntäminen syklistiksi ja iteratiivisiksi vuorovaikutussuhteiksi, jolloin oletusten kumulatiivisiin kerrannaisvaikutuksiin päästään käsiksi. Esimerkkejä tällaisista perustavaa laatua olevista todella suuren mittakaavan vuorovaikutusprosesseista voidaan mainita vaikkapa kaupungistumiseen johtaneet samanaikaiset kasvien ja eläimien domestikaatio sekä yhteisöjen muodostumisen prosessi hedelmällisen puolikuun alueella noin 10000 vuotta sitten (ks. esim. Diamond 1997/2005) tai kaupunkien kasvua ja muutosta ylläpitävä maankäytön ja liikenteen vuorovaikutussykli (ks. esim. Wegener 2005). Pienemmässä mittakaavassa kompleksisia syy-seuraussuhteita löytääkin sitten jo kaupunkisuunnittelun joka kulmalta, kuten jäljempänä seuraavassa tekstissä tulen esittämään.

Lähtökohtaisesti kaupunkien suunnittelua on vaikea koetella itseorganisoitumisella, koska pääsääntöisesti kaikki rakentamisemme perustuu suunnittelua ohjaavaan lainsäädäntöön³ ja noudattaa sen vakiintuneita käytäntöjä. Legitiimin rakentamisprosessin lopputuote on siis ”suunniteltua”. Edellä on kuitenkin kuvattu suunnittelujärjestelmämme rajoitteita, joten voimme huoletta todeta suunnittelun olevan kaupunkiemme rakentamisen välttämätön, vaikkakaan ei riittävä ehto. Virallisen suunnittelurutiiniamme joukossa pyörii kuitenkin joukko erilaisia toisiinsa kytkeytyneitä aktiviteetteja, joiden suhde maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) ja sitä tukevien muiden lakien ja normien mukaisen kaupunkitilantautantoon on täysin eksplikoimatonta. Tämän toiminnan osittain ennakoimattomien vaikutusten kautta syntynyttä ”suunnittelun” lopputulosta kutsun itseorganisoitumiseksi.

³ Samalla tavoin joudumme kutsumaan kaikkea nykyistä rakentamistamme kestäväksi kehitykseksi, koska kestävä kehitys olisi nykyisen lainsäädäntömme vastaista, ja pitäisi yksinkertaisen logiikan perusteella johtaa oikeustoimenpiteisiin ja virkavastuiden penäämisiin.

Kuoreensa vetäytynyttä kaavoitusta vai kilpikonnageometriaa

Kaavoitusta ei ole meillä ollut tapana arvostella. Tai silloin kun niin arvostelua on päässyt syntymään saunailtojen ulkopuolella, arvostelija on useimmiten suoraan viivaisesti tuomittu harrastelijamaisuudesta ja kapeakatseisuudesta. Tutkimus voisi tarjota keinon kaavoituksen kritiikkiin, ja OPUS-tutkimuksen loppuraportti alkaakin lupaavasti: ”Kaupunkisuunnittelua leimaa Suomessa kaavoituskeskeisyys.” Valitettavasti tarjotun oppivan kaupunkisuunnittelun menestyksen takeena ovat samat taustaodotukset kuin vallitsevalla lainsäädännöllämmekin: kumppanuus, yhdessä tekeminen ja visiointi. Vastaavalla tavalla toisesta osittain samanaikaisesta Tekes-rahoitteisesta DECOMB-tutkimuksesta jäi valitettavasti puuttumaan olennainen kriittinen tarkastelu kaavoituksessa vallitsevien valtapelien, vedätyksen ja vitutuksen maailmaan. Hyvät tavoitteet vain tuntuvat jäävän kauniiksi ajatuksiksi, jos jatkuvasti jätetään tarkastelematta sosiaalisten käytäntöjen ja taloudellisten kytkentöjen vaikutus idealisoituun juridis-hallinnolliseen kaavaprosessiin. Tutkimuksen rajautuminen kaavoituksen arkikäytäntöjen ulkopuolelle on sikäli yllättävää, että muutokset jo suunnittelun teorian tasolla ovat olleet todella dramaattisia ja paineet kaavoitusta kohtaan käyvät sekä lainettä ilmastonmuutoksen vuoksi entistä kovemmiksi.

Kaupunkisuunnittelun teorioissa on havaittavissa viimeistään 1960-luvulta käynnissä olleesta niin kutsutusta kommunikatiivisesta käänteestä alkaen kuitenkin selkeitä muutoksia, jotka viittaavat suunnittelutapojen evoluutioon. Hallinnon (*government*) rinnalle on noussut keskustelu hallinnasta (*governance*). Intentioiden kylkeen on tarjottu emergenssiä ja yleistä systeemiteoriaa (*General Systems Theory, GST*). Ylhäältä alas ohjautuvia (*top-down*) systeemejä on puolestaan koeteltu kompleksisilla adaptiivisilla systeemeillä (*Complex Adaptive Systems, CAS*) ja alhaaltapäin (*bottom-up*) ohjautuvuudella. Regulaation ja negatiivisten takaisinkytkentöjen (*negative feedback*) rinnalla esiintyy yhä useammin puheita innovaatiosta ja positiivisesta takaisinkytkennästä (*positive feedback*). Yllättävää on kuitenkin, kuinka vähän itse kaavoituksen perustassa on muutoksia havaittavissa ja kuinka vähän kaavoitusta (ja laajemmassa mielessä koko alueidenkäytönsuunnittelujärjestelmää) on varsinaisena suunnitteluinstrumenttina julkisesti kritisoitu saati kyseenalaistettu.⁴ Valitettavimmillaan tämä johtaa meillä joskus esiintyvään ”kaavoitus tai kuolema” -argumentointiin ja syvällekäyvällä anarkistisella holtittomuudella pelotteluun, vaikka totaalisen suunnittelun ja suunnittelemattomuuden välissä olevien nykykäytäntöjemme lisäksi voimmekin melko vaihatta kuvitella lukuisia erilaisia vapausasteita lisääviä todellisia toimintamalleja.

⁴ Riemastuttavan poikkeuksen tästä tekee Pertti Maisalan Espoo – oma lukunsa, jonka monisatasivuudesta analyysistä poimittuna kiteytyksenä tähän sopisi vaikkapa lausahdus: ”suostuisiko yksikään SAK:lainen ammattimies tekemään töitä näin huonoilla välineillä.” (Maisala 2008, 99)

Kaavoitusta ohjaa kuntalain määrittämä edustuksellisen demokratian periaatteisiin nojaava luottamushenkilöiden päätöksentekoon ja virkahenkilöiden valmisteluun perustuva suunnitteluorganisaatio. Sen suunnitteluperiaatetta hallitsevat positivistisen metodologian mukaisesti tarkkuus, luotettavuus ja systemaattisuus. Kutsun tätä jatkossa Bäcklundia ja Mäntysaloo mukaillen komprehensiivis-rationaaliseksi suunnittelunäkemykseksi. (2009, 20–21.) Ei liene liioiteltua väittää, että suunnitteluamme ja sen yhteiskunnallista oikeuttamista dominoi naiivi objektiivisuuden ihanne, jossa valmistelevalle virkamiehelle oletetaan esiintyvän kaupunkielämän faktojen kerääjänä ja aitona muutoksen katalyyttinä. Erityisen outo tämä lähestymistapa on ehkä siksi, että suuri osa suunnittelija-arkkitehteja käsittääkseni pitää itseään havainnoistaan ei-niin-pyyteettömästi ammentavina eppisinä runoratsuina. Jos maankäyttö- ja rakennuslakiamme (MRL) siis yrittää tulkita suunnittelulainsäädäntönä, niin ensimmäinen ongelmakohta syntyy siitä, ettei luovaan valintaan ja arvottamiseen kautta synteisiin pyrkivässä prosessissa hallinnon objektiivisuudelle ei edes näyttäisi olevan sijaa⁵. Alueidenkäytön suunnittelujärjestelmämme on virallisesti tulkittuna subjektiivisuudesta riisuttu ideaalinen konstruktio, vaikka todellisuus ei sitä luonnollisestikaan ole.

Subjektiivisuuden lisäksi kaupunkien suunnittelua ohjaavasta lainsäädännöstämme itse asiassa on aina puuttunut lähes täydellisesti sosiaalinen ulottuvuus. Olennainen ideologinen muutos tapahtui Maankäyttö- ja rakennuslain myötä osallistumiskäytäntöihin tehtyjen lisäyksien myötä. Valitettavasti työ jäi pahasti kesken ja lopputulos on rinnastettavissa vain hieman kehittyneeseen versioon Puolenhehtaarin metsän aloitelaatikosta.⁶ MRL:n osallistumiskäytännöt lisäsivät lain entuudestaan sisältämien tasapuolisen kohtelun ja yleisen edun takeeksi osallisten erityisintressit. Tavoitteena oli ilmeinen habermasilaiseen kommunikatiivisuuteen pakottaminen. Vähemmän huolta kuitenkin kannettiin siitä, että tavoitelluista konsensuksesta ja konfliktista mahdollisesti vain jälkimmäinen toteutuu.⁷ Hieman yllättävästi suunnitteluteoriallemme nämä kompleksisten vuorovaikutusten kautta syntyvät erityiskysymykset ovat esillä vain karkeina hallitsemattomina hahmoina.

Bäcklundin ja Mäntysalon (2009) kirkkaasta demokratian ja suunnitteluteorian tilaa ristiin vertailevasta kirjoituksesta löytyy siemen kaupunkisuunnittelun ja sen

⁵ Tätä tunnettua ongelmaa on yritetty kiertää vaatimuksella useista vaihtoehdoista. Ratkaisu on kuitenkin useimmissa tapauksissa puhtaasti näennäinen, koska mitään käytäntöjä tai kriteereitä laadukkaiden ja kattavien vaihtoehtojen laatimiseksi ei ole lakiin sisällytetty ja liian usein vaihtoehtoina tarjotaan pääsuunnitelma vaihtoehdon rinnalla syntyneitä ”puhtaaksi piirrettyjä” epäkyypsiä luonnoksia. Taloustieteen kritiikissä tätä kutsutaan traagiseksi valinnaksi, jolla tarkoitetaan valinnan tekemistä tarjolla olevista huonoista vaihtoehdoista.

⁶ Sadussa aloitelaatikosta löytyi anonyymi ehdotus jossa esitetään, että Nalle Puhille annettaisiin lahjoja muulloinkin kuin syntymäpäivänä. Sadusta poiketen MRL:n osallistumismenettelyjen myötä omien asioiden ajamisesta on tullut kiinteä osa suunnitteluprosessia.

⁷ Kompakti kooste kommunikatiivisen suunnittelun kritiikistä on esim. Allmendinger 2001, 123-137

tulevaisuuden hallinnan kriisiin. Tekstissään kirjoittajat erottelevat neljä suunnitteluideologiaa: järkipäraseen rationaaliseen argumentointiin perustuvan *komprehensiivis-rationaalisen* teorian, todellisuuden rajoittuneen rationalismin tunnistanee *inkrementalistisen* teorian, sitä seuranneen osallisten neuvottelun kautta optimaalista ratkaisua lähestyvän *kommunikatiivisen* teorian sekä tämän toteutumisen rajalliset mahdollisuudet tunnistavan *agonistisen* teorian. Kirjoittajien johdopäätökset painottavat enemmän kommunikatiivisen suunnittelun muutosta ja osallisten roolia ristiriitaisuuksien maailmaa syleilevässä agonistisessa käänteessä. Käänte onkin ongelma nykyiselle maankäyttöä ohjaavalle lainsäädännöllemme, joka vasta vaivoin on siirtymässä kommunikatiiviseen vaiheeseensa.

Kompleksisten systeemien näkökulmasta tarkasteltuna kuitenkin suunnittelujärjestelmäämme olennaisempi muutos oli jo kommunikatiiviseen teoriaan siirtymistä edeltänyt komprehensiivis-rationaalisuuden muutos inkrementalistiseen suunnittelukäsitykseen. Tällöin hierarkkisen hallinnan ja hallinnoinnin rinnalle nostettiin ensimmäiset ajatukset ongelmasta, jonka voisi nimetä ”massiivisesti paralleleiksi mikromaailmoiksi”. Tämä Mitchel Resnickin kompleksisuusteorian pedagogikalle tärkeän kirjan (1994) alaotsikosta poimittu määritelmä tuo sarjallisesti toisiaan seuraavien suunnitteluaktien rinnalle paikallisten, samanaikaisten ja keskenään ristiriitaisten osasysteemitasojen rationaliteettien kilpailun, joka johtaa suunnittelukäsitteen kannalta erittäin vaativiin uudelleen määrittäisiin ja ”pois-oppimiseen”.

Teoreettisesti tarkasteltuna ”objektiivisten synteisien” odote on syvässä ristiriidassa sen kanssa mitä voimme komprehensiivis-rationaalisen päätöksenteon varaan laskea. Tämän ongelman kuvasi ensimmäisinä Phil Anderson (1972) mullistavassa artikkelissaan ”More is Different”. Anderssonin pääargumentti on, että edes kaupunkia huomattavasti yksinkertaisemmissa systeemeissä reduktionistinen analyysi ja sen kautta johdetut säännöt eivät yksinkertaisesti anna mitään vihjettä konstruktivistisista säännöistä johon niitä pitäisi käyttää. Itse asiassa, Andersonia lainaten, tilanne on jopa päinvastainen: Mitä enemmän tiedämme perustavaa laatua olevista lainalaisuuksista, sitä kauemmaksi joudumme niistä muodostuvien kokonaisuuksien rakentumisen ymmärtämisestä. Kompleksisuusteorian kautta on tätä ilmiötä ollut mahdollista varovaisesti lähestyä ja saada ensimmäisiä käsityksiä dynaamisten systeemien sisäisten kytkentöjen mahdollisista emergenteistä ominaisuuksista.⁸

⁸ Suunnittelutyön korvaajana tämä tieto on vielä aivan lapsen kengissään ja ensimmäisiin realistisiin faktisesti generoituihin suunnitteluvaihtoehtoihin on vielä hyvän matkaa, mutta ensimmäisiä suomalaisen todellisuuteen kytkeytyviä kokeita suunnittelutiedon taustamateriaaliksi ja kompleksisen prosessin ymmärtämiseksi voi löytää esimerkiksi lähteistä Partanen & Joutsiniemi 2007 ja Iltanen 2008.

Viitasaaren ABC ja törkytilan tuotantosäännöt

Kaavoitukseen osallistumisesta puhuttaessa keskustelun painopiste tuntuu usein olevan uusien toimijoiden mahdollisesti mukanaan tuomassa lisäinformaatiossa tai prosessiin sitoutumisessa. Olennaisempaa ongelmana pidän sitä, miten nämä hyveet loppujen lopuksi saadaan varsinaisten suunnitelmien hyveiksi. Osallisuuden yhteydessä muistetaan jostain kumman syystä mainita, että suunnitteluun osallistuminen on hyödyllisintä yleiskaavatasoisen suunnittelun yhteydessä, muttei sitä että itse kaavatuotteen muotoa voidaan pitää yhdestä vakavimmista esteistä hyvälle kaupunkisuunnittelulle. Alueidenkäytön suunnittelujärjestelmän kaavamuodot maakuntakaavasta asemakaavaan ovat periaatteeltaan identtisiä kovaa kritiikkiä saaneeseen vanhakantaisimpaan ns. Euclidean zoning -perinteeseen, mutta kaupunkisuunnittelun kannalta ongelmallisimmaksi nousee juuri yleiskaavan suunnittelutaso.⁹

Kokemukseni mukaan tämä yleiskaavan mahdollinen tuloksellisuus perustuu pikemminkin sen keskeiseen luonteeseen pilkkoa maa eri teollisuudenhaarojen temmellyskentiksi, jossa ne voivat jatkaa näennäisen rauhallista rinnakkaiseloaan omien lainsäädäntöjensä ja politiikanharjoitusperinteidensä puitteissa. Näin argumentoituna 2000-luvun suomalainen yhdyskuntasuunnittelu näyttäytyy harrastuksena, jossa keskeisinä agentteina näyttää olevan maatalous-, metsätaloustekoneet sekä muu raskaan liikenteen kalusto, joiden käyttö sallitaan (M, L, T, E) tai rajoitetaan (V, W, S) dominoivien tuotannonalojen mukaisesti. Astetta vahvempaa ympäristön jalostusastetta edustavan näkemyksen mukaan keskeiseen rooliin nousevat puolestaan kulttuuriteollisuuden kehdoiksi mielletyt kaupunkikeskustat (C, PY), rakennusteollisuuden reservaatit reuna-alueilla (A, PK) ja äärialueiden maataloussektorille lihaksi tulleet piilotetut (R). Nämä valitut maankäyttöluokat ovat siis osallisuuden keskeisimpiä määrittäjiä, mutta niiden edustamien erilaisten säädösten määrittämättä jätetyt konfliktit ovat siten paradoksaalisesti myös osallistumisen kautta määrittyvien oikeuksien suurin uhka ja koko suomalaisen kaupungin itseorganisoitumisen dynamo¹⁰. Tämä seikka tekee MRL:sta pääasiassa osallisuuksien, politiikkojen ja säädösten kompostorin, ei varsinaista suunnittelulakia.

Nämä nopeat ajatusleikit on valittu osoittamaan, etteivät itse kaavoitusinstrumentti tai lainsäädäntö millään muotoa ole neutraaleja suunnittelun lopputu-

⁹ Zoning-ideologian päämotiivi on erottaa toisistaan yhteensopimattomat maankäyttömuodot, mutta koska suunnittelussa on enemmänkin kyse asioiden yhdistämisestä kuin niiden erottelusta ja ulos rajaamisesta, jo peruslähtökohta menetelmässä on ongelmallinen. Tämä ei luonnollisesti sulje pois mahdollisuutta kehittää muita näitä tavoitteita tukevia merkintöjä ja määrittäjiä. Ja lopulta kyse on pikemminkin paikallisesti vakiintuneista käytännöistä ja tavoitteista, joita kaavoituksessa lopulta käytetään.

¹⁰ Sama pätee kaavoituksen kautta jaettavien oikeuksien painotuksiin myös paikallisella mittakaavatasolla. Kiinteistöjen omistusten ja maan jako toimenpiteiden kautta kaupunkien suunnittelua käsittelevä ja Property rights -käsitteen ympärille syntynyt, erityisesti brittiläinen, kirjallisuus toimii johdatuksena teemaan. (Ks. esim. Webster & Lai 2003, Allmendinger & Ball 2006)

loksen kannalta. Jo muutamana voimassaolovuotenaan nykymuotoiset osallisuussäädökset ovat ilmeisistä puutteistaan huolimatta kuitenkin onnistuneesti heittäneet epäilyksen varjon vallinneeseen kaupunkisuunnittelukäytäntöön, joka perustuu pyyteettömiin ja tarpeettomiin (siis: tarpeita vailla oleviin) yleisen edun valvojiin. Onhan esimerkiksi selvää, että byrokratian aavalle kurottava Laituri¹¹ on melko vaatimaton rajapinta kansalaisen ja hänen elinympäristönsä muutoksen välillä, mutta sen rooli on kuitenkin aika lailla tasapainossa sen fyysisen ympäristön tilan muutosta todellisen ohjausvaikutuksen kanssa, johon arkisessa kaavoituksessamme kyetään tarttumaan.

Pääpiirteissään yhteisten asioiden hoito lutviintuu perinteisin hallintorituaaleihin, eikä pääse syntymään suurempia epäilyjä siitä, etteivätkö valtuustot ja lautakunnat vilpittömästi ajaisi ihmisten parasta. Silti on turha puhua kovin kontrolloidusta tai suunnitelmallisesta kaupungin kokonaiskehityksestä. Kaavoituksemme toimii hyvin, suhteutettuna niihin tavoitteisiin, johon se on luotu – se toimii jopa liian hyvin. Usein siltä kuitenkin odotetaan ympäristön laatuun tai hyvään elinympäristöön liittyviä kohtuuttomia saavutuksia, vaikka lain henki on sittenkin vain minimivaatimusten varmistaminen (Majamaa 1984, Syrjänen 1999) tai vielä vaatimattomammin osallistumisoikeuden takaaminen oman elinympäristön muutoksesta ”neuvotteluun”.

Suunnitteluprosessin kannalta onnetonta sen sijaan on, ettei MRL:iin asiantuntijavallan ja osallisuuden kautta syntyneitä sisäänrakennettuja jännitteitä ole tarkemmin artikuloitu tai niiden järjestymistä ohjaavia markkinoita merkittävästi kartoitettu. Ongelma ei kuitenkaan ole niinkään objektiivisuuden puutteessa vaan siinä äärimmäisen rajoittuneessa subjektiivisuudessa, jota outo julkishallinnon todellisuus ylläpitää, sekä yrityksessä uskotella mahdollisuudesta pysytellä markkinoiden¹² ulkopuolella, vaikka kyseessä on pikemminkin pyrkimys melko aggressiiviseen vakiintuneeseen hegemonian ylläpitämiseen. Markkinat joka tapauksessa muodostavat klassisen esimerkin kompleksisesta hajautetusta tiedosta, joten markkinoiden ja suunnittelun suhdetta on syytä tarkastella hieman lähemmin.

¹¹ Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston näyttelytila

¹² Selvyyden vuoksi mainittakoon, että markkinoilla tarkoitan yleisesti tapahtumaa, jossa palvelujen tai hyödykkeen tarjoajat ja tarvitsijat kohtaavat. Markkinat käsite on siis tässä tekstissä pikemminkin yleinen systeeminen viitekehys erilaisille sosiaaliselle transaktiolle, kuin kaavoituksessa siitä yleisemmin esiintyvä tulkinta yleisen hyvän salakavalana vastavoimana tai kasvottoman pahan synonyyminä.

Markkinapalloja lapsille ja lapsenmielisille

Jos kaupunkien rakentamista tarkastellaan kansantalouden näkökulmasta, voidaan anonyyminä markkinoina esiintyvä taloudellinen toimijuus jakaa lukuihin osamarkkinoihin ja tunnistaa niistä resurssit, intressit ja agentit. Jo ennen 90-luvun lamaa Bengs & Manninen (1990) raportoivat rakennuttamisen olevan varsin keskittyntä ja kahdessakymmenessä vuodessa kehitys on jatkunut samansuuntaisena. Olennaista ei kuitenkaan ole nämä osamarkkinat sinänsä, vaan se, että ne ovat kompleksisella tavalla toisiinsa kietoutuneita ja ylipäänsä niiden puheenaiheeksi ottaminen saattaa siksi helposti tulla mielletyksi vain vallantahtoiseen poliittisiin tabuihin sekaantumiseksi. Sitä se tietysti onkin, mutta ainoastaan siksi, että itse kaupunkisuunnittelun rationaalisuus on poliittisiin tabuihin kietoutunut. Sen vuoksi ainoastaan tätä vyyhtiä analysoimalla voisimme saada jotain otetta esimerkiksi huolestuttavasti kohonneista asuntojen hinnoista. Toisaalta jo nopealla katsauksella tajuaa, että ajatus asuntojen hinnan laskusta on lähestulkoon mahdottomuus. Koko kaupunginrakentamisen prosessista ei löydy yhtään toimijajoukkoa, joka hyötyisi tästä hinnan laskusta – ei edes se huolestunut asukas. Jokainen, joka tähän järjestelmään on sitoutettu, vaikkapa vain asuntolainan muodossa, huomaa, että kaupunki näyttäytyy hallinnollemme pikemminkin kiinteänä varallisuutena kuin ekonomisen ja sosiaalisen toiminnan synnyttäjänä ja työvälineenä. Juuri puheet rakennuskannasta ja kaupungista kansallisvarallisuutena kiteyttävät suomalaisen asuntopolitiikan tragedian, joka tekee kaupunkiasumisen arjesta yhtä nautinnollista kuin millaiseksi kukin lompakossa asumisen keskimäärin osaa kuvitella.

Ei liene yllättävää, että rakentamista säätelevänä toimintana kunnallinen päätöksenteko ja kaavoitus ovat kytköksissä rakennuttamisprosessin kaikkiin osamarkkinoihin. Kaavoituksen yksi keskeisimmistä tehtävistä onkin kiinteistöjen arvon säilyttäminen ja sitä uhkaavan kilpailun rajoittaminen. Kaavoituksen ulkokohtainen suhde markkinoihin on johtanut globaalitalouden tai rahoitusmarkkinoiden ylimääritymiseen. Pääoman ainoa logiikka on lisäpääoman tuotto. On kuitenkin politiikan työsarkaa määritellä minkä suhteen tämä rakennettuun ympäristöön sidottu varallisuus elämästämme saa ja kaavoitus on tämän työn olennaisimpia välineitä. Rahoitusmarkkinoiden suhdannevaihteluiden merkitystä on turha kiistää, mutta kaavoituksella ja laajemmassa mielessä kaupunkisuunnittelulla on lukuisia eri rajapintoja, joilla kaupunkien talouteen pystytään vaikuttamaan. Kaavoitus on keskeisessä roolissa kun yhteiskunnallisia resursseja ja niukkoja hyödykkeitä kuten työvoimaa, rahaa, aikaa, tilaa ja materiaa allokoidaan toisiksi. Tilallinen suunnittelu ja sen lainsäädäntö määrittävät näiden keskinäisestä vaihdannasta huomattavasti enemmän kuin mihin sitä varsinaisesti sovelletaan. Tilan säästäminen nähdään kyllä helposti rahan tuhluksena, mutta harvoin kiinnitetään huomiota niihin triviaaleihin ratkaisuihin,

joilla ajan säästämisen nimissä päädyimme itse asiassa tilan tuhlaukseen ja lankeamme sen mukanaan tuomiin kerrannaisvaikutuksiin. Väitänkin, että kaavoituksessa yhä edelleen tila halutaan nähdä talouspoliittisena astiana, ei aktiivisena prosessin osasena. Kompleksisessa vuorovaikutuksessa rahaa, aikaa tai tilaa ei olennaisesti voida säästää, mutta voimme vaikuttaa siihen miten niitä kulutetaan ja muunnetaan toisiksi.

Kaavoituksen suunnittelusynteesiin perustuvan asiantuntijavallan kyseenalaistamisen seurauksena ongelmanratkaisu perustuu sektorikohtaisten asiantuntijaorganisaatioiden kykyyn tarjota valmiilta näyttävä osaratkaisu sen kokonaisuuden mahdollisista ristiriidoista huolimatta. Olemattomilla markkinoilla vaihtoehtojen tarjoajia on vähän ja kaupunkirakennetta koskevien kasvavien vaatimusten paineessa tulee houkutus uskotella McDonoughia ja Braungartia (2002) mukaillen, että vähemmän huono ratkaisu olisi riittävän hyvä. Kaupunkia ja sen elämäntapaa koskevista asiantuntijuuksista on paradoksaalisesti kadotettu itse asiat ja jäljelle jääneessä pelissä korostuvat asioiden sijasta asiattomuudet. Käytännössä vaikkapa Demoksen ja Destian tai Oranssin ja Raklin tarjoilemien vaihtoehtoisten ideologioiden arvottamiseen sekoittuu tuhti annos poliittis-taloudellista vallankäyttöä ja institutionaaliseen epäselvyyteen verhottua alistamista, joka painaa vaakakupissa hyviä tavoitteita enemmän. Kuten Syrjäsen (1999) analyysistä voi aistia, harkintavaltaan perustuva joustava oikeusnormi, johon ympäristön laatutavoitteet pitkälti nojaavat, ei ole riittävä vallitsevien instituutioiden kesyttämiseen. Kaupunkisuunnittelulle välttämättömään hallinnointiin tarvittaisiin kipeästi samankaltaista ymmärtämystä, kuin mitä Pierre Rosanvallon (2008) hahmottelee politiikka-käsitteen laajennukseksi Vastademokratia -teoksessaan. Tavoitteena toiminnalle ei voi olla henkilöitä ja organisaatioita korostava kitkattoman prosessin ihanne ja keinona leikistä luopuneiden syyllistäminen ja ”oikeiden” kumppanuuksien löytäminen, vaan hyväksyä ja kehittää itseorganisoidumisen kannalta keskeiseksi nousevia varsinaisiin suunnitelmasisältöihin kohdistuvia elegantteja *valvonnan, torjunnan ja tuomitsemisen* mekanismeja ja käytäntöjä.¹³

Eräs tällainen hedelmällisen ristiriidan mahdollisuuden tunnustaminen ilman ylimääräisiä institutionaalisia sitoumuksia voisi olla esimerkiksi kaavoituksen aloiteoikeuden ja valmisteluprosessin avaaminen julkiseksi.¹⁴ Yksinkertaisimmillaan tämä olisi vaikkapa osallisuuden ymmärtämistä siten, että millä tahansa

¹³ Vastappositiosta ensimmäisenä mieleen tulevia institutionalisoituja vasta-organisaatioita, jollaisena esim. Museoviraston tai ympäristökeskuksien toiminta toisinaan esiintyy, tuskin kuitenkaan tarvitaan lisää. Ratkaisu puolustusasemiin ja viivytystaisteluun tilantuotantokoneistomme epäonnistumisiin ei voi perustua pelkkään uuden, ennen pitkää patologisoituvan instituution veto-oikeuteen, vaan pikemminkin kykyyn hallita ajallisesta, paikallisesta ja sosiaalisesta tarpeesta nousevaa rakentavaa asiantuntijuuksien ristiriitaa.

¹⁴ Periaatteessa tästähän on kyse kunnissa, joissa puolet kaavoitushankkeista tulee kaavoitusohjelmien ulkopuolelta ja joissa konsulttien tekemät kaava-suunnitelmat viedään sellaisenaan lautakunnan päätettäväksi. Ainoa ero on siinä millä kriteereillä kaavoitus lähtee käyntiin.

itsensä osalliseksi tulkitsevalla ryhmällä olisi mahdollisuus toimittaa ehdotuksensa Maankäyttö- ja rakennusasetuksen 30§:n mukaiseen nähtävillä oloon suunnitelmavaihtoehtona arvioitavaksi ja mahdollisen jatkotyön pohjaksi. Tämä todellisuudessa varsin yksinkertainen muutos kääntäisi asiantuntijuuden roolin painopistettä taustatiedon pimittämisestä ja kotiinpäin vetämisestä aitojen vaihtoehtojen synnyttämisen ja arviointikriteeristön kehittämisen suuntaan. Edellytyksenä tälle olisi tietysti mm. yhdyskuntarakennetta koskevien tietokantojen ja arvioinnissa käytettyjen mallien perusteiden julkistaminen, joka meillä tuntuu olevan – no sanotaan vaikka – pikemminkin demokratian tilan kuin yleisen teknologisen osaamistason mukaisessa jamassa.

Kohti läpikulun kieltämisen kieltämistä

Selvennän argumentointia osasysteemien riittämättömästä asiantuntijavallasta astetta yksityiskohtaisemmalla erittelyllä. Kaupunkisuunnittelun tilaa on edellä hahmoteltu lukuisten eri toimijoiden ja asiantuntijuuksien yhteensovittamisen ongelmana. Kaupunkisuunnittelun helmoissa toimii kuitenkin kaksi osajärjestelmää ylitse muiden: liikennesuunnittelu ja tonttituotanto. Yllättävästi molemmat toimintojen kehitys on kytköksissä maaomaisuuden kautta määriteltäviin oikeuksiin. Maankäyttöä koskevan lainsäädäntömme kehityksessä on olennaisina piirteinä ollut taata yhteiskunnan tarvitseman liikennealueen lunastuksen helppous ja edullisuus. Kiinteistöliiketoiminnan kannalta olennaisen instrumentin muodostaa asemakaava ja siihen liittyvät sopimukset, joiden kautta muun muassa rakennusoikeus ja mahdolliset muut velvoitteet määräytyvät. Kaavoituksen kautta yhteiskunta toisin sanoen tekee ”sopimuksen” kaava-alueen osallisten kanssa oikeuksien jakautumisesta kyseisellä alueella, joten teoriassa kunnalla on monopoli alueellaan tapahtuvan maankäytön muutokseen. Sekä kaavoitus että liikenneinfrastruktuurin rakentaminen on jossain merkillisessä hurmioitumisen tilassa tulkittu edustavan objektiivista yleistä etua. Todellisuudessa kaksi hyvää eivät automaattisesti yhdisty paremmaksi kolmanneksi.

Kiinteistömarkkinoiden osalta on kuntien välinen kilpailu yllättäen tuottanut kaupunkisuunnitteluasetelmaamme arvokasta muutosta avaamalla mm. pienotalotarjonnan kautta mahdollisuuden niille nykyisen urbaanin elämäntavan muodoille, jotka eivät suunnittelusta vastuullisten asiantuntijuuksien kautta ole tulleet tarjolle. Kaupunkiin on toisin sanoen vaivihkaa syntynyt poliittiset markkinat, joiden kautta kiinteistösijoituksia tekevät yksilöt ja yhteisöt kilpailutavat päätöksentekijöitä ja tekevät oman sijaintipäätöksensä oman tilanteensa kannalta edullisimmaksi tulkitsemansa vaihtoehdon pohjalta. (ks. esim. Hirschman 1970)

Kuvattu muutos on siis tapahtunut pitkälti liikennesuunnittelun kautta, kun uusien liikenneväylien luoma saavutettavuus on purkanut kuntaan sidotun maankäytön suunnittelun monopolin ja tuonut rinnalle usean kunnan muodostaman oligopolistisen kilpailun. Poliittista kiivailua on ollut vaikea välttää. Suunnittelu-uskovaissa argumentoinnissa varsinaisia kilpailun kautta syntyviä kokonaistaloudellisia etuja tästä muutoksesta on kuitenkin aika vaikeata saada summatuksi, itse asiassa päinvastoin niitä ei uskota olevan. Markkinauskovaisen näkökulmasta ollaan vielä aika kaukana todellisesta markkinoiden itseohjautuvuudesta, eikä tuota vertailua nykytilanteen pohjalta voikaan luotettavasti tehdä, mutta suunnan sanotaan olevan oikea. Hämmäntävää vahvaan suunnittelukulttuuriin kasvaneelle yhdyskuntasuunnittelun ammattikunnalle on ollut joutua monopoliaseman turvin syntyneen ideologian kilpailuttamiseen. Yhtä hämmäntäviltä vaikuttavat ne perusteet, joilla tämä muutos saatiin aikaan. Liikennesuunnittelun kestoargumentti on perustunut liikenteen ominaisuuteen kaupungin yllä leijuvana tyydyttämistä odottavana immateriaalisena tarpeena. Liikenteen aikaansaama massiivinen maankäytön muutosprosessi haiskahtaa kin tuhdelta itsepetokselta.

Tarkemmin ajateltuna tämä kaupunkiseutujen ja paikallisten verkostojen muodostumisen logiikka ei olekaan niin hämmäntävää. Melko kevyellä pohdinnalla huomaa, että liikennesuunnittelussa argumentointia hallitsee koko joukko todellisia *nonsense*-käsitteitä, joista jokaiselle löytyy vaivatta sanakirjamääritelmä, mutta silti on vaikea sanoa mitä niillä kaupunkisuunnittelun kontekstissa varsinaisesti tarkoitetaan. Lakikirjojen mukaan tienpito on hallittua kadunpitoa tai vastaavasti kadunpito hallitsematonta tienpitoa¹⁵. Eriyisen ongelmallista kuitenkin on, että näitä erottavana määritteenä oleva *liikenteen hallinta* osoittautuukin itse asiassa oikeastaan vain naamioituneeksi ”maankäytön” hallinnaksi. Maankäyttöhän on virallisessa liturgiassa alkanut tarkoittaa samaa kuin ”liikennetuotoksen aiheuttaja”, jolloin liikenteestä on saatu luotua näennäisen itsenäisen toimiala. Syntyy vaikutelma, että liikenne on automaattisesti maankäytön ulkopuolinen neutraali tekijä¹⁶.

Liikenneväylien tilavaatimuksiin on viime vuosikymmeninä olennaisesti vaikuttanut *negatiivisista* ulkoisvaikutuksista huolehtiminen. Samalla on jätetty huomiotta että liikennesektori muodostuu kokonaisuudessaan ”maankäytön” *positiivisista* ulkoisvaikutuksista, mikä on ongelmallista liikennesuunnittelun oikeutuksen kannalta. Maantielain 8§:ssä tätä väistämätöntä epäkohtaa on yri-

¹⁵ Vrt. Maankäyttö- ja rakennuslaki 84§ ja Maantielaki 9§.

¹⁶ Vastaavia käsiineistä karanneita käsitteitä, jotka synnyttävät vaikutelman liikenteestä ilman fyysistä todellisuutta, löytyy alalta vaikka vitseiksi asti. Näistä mainittakoon vaikkapa ”täydellinen liittymä”, joka vaikuttaa jopa vielä degeneroituneemmalta kuin käsiteparit ”täydellinen nainen” ja ”täydellinen rikos” tai metafysiikkaa ja magiaa huokuva ”maankäytöstä erotettu väylä”, jota ei edes teleportaatio mahdollista (koska liikenne on tuon samaisen maankäytön tuote).

tetty väistää mm. määrittelemällä abstraktilta vaikuttava ”tienkäyttäjä”, jolle (jollain tapaa muista kunnan asukkaista poikkeavana otuksena) palveluita voidaan järjestää myös liikennealueelle. Liikennesuunnittelusta laajempaan kaupunkisuunnitteluun vaikuttava pääosin hallitsematon palautesykli syntyy niistä liikennerakenteiden ympäröivään maankäyttöön heijastavista rajoitteista, jotka pakottavat liikennettä lisääviin ”suunnittelutoimiin”. Tai vielä lyhyemmin kiteytettynä: jokainen liikennealueen alle jäävä neliometri on poissa potentiaalisesta tonttinelometrivarannosta, ja jokainen ”aikasäästönä” saatu sekunti kasvattaa käyttäjien liikkumisreviiriä.

Liikenteen ja maankäytön erottaminen ei luonnollisesti ole vaikuttanut ainoastaan liikennesuunnittelun vääristymiin, vaan ”maankäyttösektori” on saanut tästä osansa. Kyvyttömyys hallita nykykaupungin toimintojen ylipaikallistumista ja tilan relatiivisuutta ulkopuolelta annettujen ominaisuuksien summana, on johtanut ilmiötä kiihdyttäviin teknisiin ratkaisuihin kuten shikaaneihin, läpi-ajokieltoihin, alikulkutunneleihin sekä ideologisesti arveluttaviin illuusioihin liikennevapaista vyöhykkeistä, erotetusta jalankulusta, autottomista keskustoista ja niin edelleen. Kärkevistä ja ensiarviolta kohtuuttomalta kuulostavista esimerkeistä huolimatta kaikki mainitut johtopäätökset ovat lopputulosta yksinkertaistetusta kolmiportaisesta kausaaliketjusta: haitan poissulkeminen, läpikulun poissulkeminen, toimintojen poissulkeminen.

Ongelma ratkaisuihin on siinä, että ratkaisun perusteena oleva ärsyke tuskin koskaan poistuu, vaan siirtyy. Liikenne ei vähene, vaan lisääntyy ja saavutettavuuden muutoksen kautta toiminnot siirtyvät vielä kauemmas, mikä puolestaan lisää liikennettä entisestään. Toimintaketjun alkusysäyksenä on luonteeltaan äärimmilleen vietyä tilallista protektionismia, jonka oikeuttamisessa harvemmin tulee esiin kenen toisten takapihojen kautta oma liikkumistarve tuleekaan loppujen lopuksi hoidettua. Liikenne on yhä edelleen ihmisyyhteisöjen keskeisiä informaatiokanavia ja samalla koko ympäristön muutoksen merkittävien muutosvoima. Liian tiukalle vedettyjen systeemirajojen vuoksi olennaisia yhteiskunnallisia kytköksiä on jäänyt huomioon ottamatta. Unohtamalla olennaisia liikenteen ja maankäytön keskinäisiä kytkentöjä, on ajauduttu tilanteeseen, jossa äärimmäisen rationaalinen liikenteen osaoptimointi on johtanut äärimmäisen epäoptimaaliseen itseään ruokkivaan lopputulokseen.

Kirjoituskoneista ja historian musertavasta taakasta

Se, mistä edellä puhuttiin liikennesuunnittelun yhteydessä systeemien sisäisenä positiivisen takaisinkytkennän kautta syntyneenä järjestymishakuisuutena, tunnetaan taloustieteessä tekniikan sanastosta lainattuna systeemien lukkiutumisenä (*lock-in*) tai fysiikasta lainattuna polkuriippuvuutena (*path dependency*). Molemista on tullut kompleksisuustieteiden vakiokäsitteistöä, mutta sama ilmiö tunnetaan kahvipöytäkeskusteluissa käsitteellistyksenä ”menneisyyden painolasti”.

Lukkiutumisen käsitteen keskeisenä sisältönä on ajatus, että systeemit kulkevat historiansa määrittämällä trajektoreilla, mutta niiden ”luonnollinen” tai kelpoisimmaksi valikoitunut ratkaisu ei ole tae parhaalle tai kokonaisuuden kannalta optimaalisimmalle ratkaisulle. Usein käytettynä esimerkkinä tästä on sinunkin tietokoneestasi oletettavasti löytyvän QWERTY-näppäimistön tarina.

Tämän näppäimistön nimi muodostuu tämän näppäimistötyypin ylärivin kuudesta ensimmäisestä merkistä, ja on esimerkki suunnittelun lopputuloksesta, jossa lähtökohtaisesti tietoisien huono ratkaisumalli ui käytäntöihimme (Arthur 1989; Waldrop 1992, 35). Ergonomiasta ja työskentelyn miellyttävyydestä valveutunut mieleemme ei osaa odottaa, että päivittäisessä käytössä olevan työvälineen näppäimistö onkin tarkoituksella järjestetty kirjoituksen hidastamiseen. Jos suunnittelu lähtisi niin sanotusti tyhjältä pöydältä, niin näppäimistökin olisivat todennäköisesti toisen näköisiä. Koska tässä tapauksessa kysymyksessä on manuaalisista kirjoituskoneista periytynyt jäänne, siihen on siirtynyt logiikka, joka liittyy konekirjoituksen alkuaikoina esiintyneiden ongelmien ratkaisuun. Kirjoituskoneen kehityshistoriasta löytyy nimittäin aika, jolloin nopeasorminen sihteeri löi näppäimiä nopeammin, kuin mihin silloinen teknologia antoi mahdollisuuden ja kirjoituskoneen vasarat jumittuivat toisiaan vasten. Tämän vuoksi QWERTY-näppäimistön uudelleen järjestetyt näppäimet sijoitettiin aikaisempaa hankalamminkin sopivaksi katsotun kirjoitusnopeuden ylläpitämiseksi.

Yllättävän kaavoitukseen liittyvän analogian löydämme kaavoituksen nopeuttamiseen pyrkivistä keskusteluistamme. Kaavoituksen taustaa vasten tämä on tietysti nurinkurista, koska nykymuotoisen kaavoituksen toiminnan kannalta kaavan ei tule olla nopea vaan hidas! Tausta-ajatuksena on se, että kaavoituksen nopeus määräytyy niistä juridis-hallinnollisista prosesseista, joilla yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus pyritään takaamaan. Koska sekä tämä oikeudenmukaisuus että suunnittelun laatu on tässä samaisessa keskustelussa asetettu kyseenalaiseksi, niin on huomattava että niin hidas kuin nykykaavoitus onkin, prosessin nopeuttamisella näihin tavoitteisiin pääsemiseen on yhtä vähän takeita. Näiden argumenttien perusteella pitäisi prosessin olla mieluummin

jopa hitaampi. Jos kaupungin rakentumisprosessista puolestaan halutaan nopeampi, se ei tapahdu tällä kirjoituskoneella, vaan asioita joudutaan kyseenalais-tamaan paljon syvällisemmin.

Vastaavasti voimme olettaa, että hallinnon mahdolliset lukkiumat ovat osa suunnittelupelin sääntöjoukkoa, eivät missään tapauksessa sen ulkopuolinen, objektiivinen määrittäjä. Tällaisia lukkiutumisiin viittaavia oireita tai mahdollisia lähteitä tunnistaa kaupunkisuunnittelun alueella kuitenkin aika helposti ja väitän kokonaiskuvan muodostamisen kaavoituksen kytkennöistä olevan kaavoituksen tuloksellisuuden ymmärtämisen avain. Kysymys on väistämättä liian suuri kattavan käsittelyn yrittämiseksi, mutta esimerkinomaisia argumentointi-polkuja kaupunkisuunnittelun lukkiutumisiin voisivat olla esimerkiksi seuraavan kaltaisia.

Päätös metroradan jatkamisesta ei ainoastaan johda pidempään raiteeseen vaan samalla muuttaa sosiaalisia voimasuhteita. Päätös automaattisesti kasvattaa HKL:n budjettia ja samalla tekee siitä yhä vaikutusvaltaisemman toimijan kaupunkitilaa koskevassa edunvalvontapelissä. Tämä voi olla merkityksekästä Tielii-kenneministeriölle, mutta onko se sitä kaupunkiseutua koskevan liikkumisen ja asumisen suunnittelun kehittämisen kannalta onkin taas jo vaikeampi kysymys. Mikä on vaikutus muuhun joukkoliikennetarjontaan tai uusien joukkoliikennevälineiden käyttöönottohalukkuuteen? Miten taataan kasvavan organisaation tehokkuus tai suotuisa vaikutus lipunhintaan? Kun tähän vielä sekoitetaan työvoimapolitiittiset odotukset vallitsevia hallintorakenteita kohtaan, ja suhde maan-käytön muutoksiin tai kokonaisverokertymään, ollaan jo niin syvällä systeemien syövereissä, ettei kaluston teknis-rationaalisella argumentoinnilla tai *pro joukko-liikenne* -ideologialla pärjää nakkikioskikeskusteluja vaativimmissa piireissä.

Esimerkissä hallinnollisten rakenteiden kautta kuvattu tilanne, jossa systeemi kääntyy itseriittoiseksi, on mitä kiinnostavin. Tekniikassa iteratiivisia menetelmiä kuvaava termi *bootstrapping*, jossa systeemi kiinnitetään itseensä, voidaan soveltaen käyttää myös luonnontieteiden ulkopuolisen todellisuuden kuvaajana. Esimerkiksi yritysrahoituksen yhteydessä ns. *financial bootstrapping* tarkoittaa erilaisia rahoitusjärjestelyjä, joilla pyritään välttämään ulkopuolisten investorien tarvetta. Hallinnossa tämän ilmiön positiiviseksi tulkittava muoto tunnetaan *bootlegginginä*. Tällaiseksi voidaan tulkita vaikkapa tilanne, jossa entinen pääministeri ohittaa kansainvälisesti arvostetun taloustieteilijän Sitrassa tai mikä tahansa muu vähempiarvoinen nimitys ”talon sisältä”, joista kuulee huhuja virastojen käytävillä. Sisäinen koherenssi ja sen kyky taata innovaatioiden synty ja säilyminen ovat järjestelyjen takana olevat keskeiset motiivit, mutta jos pätevyuden mittareiksi muodostuu hallinnollinen kokemus tai viraston työn kulkujen tuntemus alkaa arvojen ja tavoitteiden tarkistamisen aika olla lähellä.

Ääritapauksessahan organisaation sisäisten protektionististen tavoitteiden jatkuvuus uhkaa ohittaa niiden ulkoisten tavoitteiden tärkeyden, eivätkä tarkastelemamme hallinnon asiantuntijaorganisaatiot tee tässäkään poikkeusta.

Kaikki tämä saattaisi viitata niihin kuuluisiin salaliittoteorioihin, ellei samalla olisi tunnistettavissa seuraavanlaisia ilmiöitä: kaupunkisuunnittelun saralla asioiden yksityiskohtiin parhaiten perehtyneet asiantuntijat eivät toisinaan objektiivisuuteen vedoten voi osallistua julkiseen keskusteluun, tai professorin kirjoittaessa valtakunnan päälehteen kriittisen suunnitteluarvion, kaupunkisuunnitteluvirasto tulkitsee sen ”ammattitaidon” puutteeksi ja sulkee professorin ammatinharjoittajan ominaisuudessa vuosiksi tarjouskilpailujensa ulkopuolelle. Juuri ”ammattimaisuutensa” menettämisen pelossa ei kaupunkisuunnittelusta tahdo arkkitehtikunnalta tahdo saada loivistelevaa tuhinää rohkeampia näkemyksiä. Pääpiirteissään kuvio noudattaa suomalaiskansallista tapaa tulkita kritiikki häiriköinniksi ja esteellisyys asiantuntijuuksista vankimmaksi. Junalippujen hinnoista kysytään arviota VR:ltä, energiapolitiikasta energiayhtiöiltä ja nikotiinivalmisteiden jakelusta aptekeilta ja niin edespäin. Systemien terminologiaa käyttäen voisimme sanoa, että näissä pienemmissä ja suuremmissa esimerkeissämme paikallinen maksimi peittää globaalin maksimin tavoitehorisontin. Vähemmän systeemisesti sanoisimme: ”In Finland we have this thing called ’reilu meininki’.” Loppujen lopuksi päädymme ärsyttäviin tilanteisiin, jossa vaikkapa tuotantokustannuksissaan ja innovatiivisuudessaan jugurttipurkia vastaavasta sähkörasiasta maksamme 25 euroa kappaleelta. Voiko joku vakavissaan sanoa, että tämä on edes rahallisesti mittaamattoman arvokasta turvallisuutemme ajatellen kohtuullinen hinta?

Suunnittelun lumoa ja lumesuunnittelua

Entä voimmeko löytää samanlaista itsensä positiivisesti vahvistavaa palautekanavaa, joka ei perustuisi oman toiminnan vaikutusten hurmahenkiseen huomiotta jättämiseen? Eikö voisi ajatella, että jokainen ylinopeussakko tuokoon huomattavia taloudellisia sanktioita tiepiirille rikokseen yllyttämisestä, jokainen kasvanut ajokilometrisuorite tienpitöviranomaiselle ulkoisvaikutusten aliarvioimisesta? Entä miten luoda edellytyksiä täydennysrakentamisen nimellä kulkevaan prosessiin, jossa kaavoitus perinteisesti on aivan kontallaan? Jos tulkitsemme kaavoituksen keskeisimmäksi tehtäväksi rakennusprosessille suotuisan kehityksen kannalta olennaisten reunaehtojuen luomisen, niin voimme hieman ylimielisesti todeta, että neitseelliseen maahan aluerakentamista ohjaavat reunaehdot ovat meillä melko hyvin tiedossa. Ennestään vahvasti rakennetuilla alueilla taloudellisia ja fyysisiä reunaehtoja on kuitenkin enemmän

kuin tarpeeksi, ja kaavoituksen roolin olisi muututtava. Onko kaavoituksella keinoja näiden reunaehtojen vähentämiseen? Olisiko kaavoituksella aihetta vaikkapa miettiä keinoja itsensä poistamiseksi tuosta haittojen luettelosta? Itse asiassa tämän tapaista suunnittelun tehokkuuden arviointia suunnittelema- muudella ehdottivat Rayner Banham, Paul Barker, Peter Hall ja Cedric Price nuoruudentyössään ”Non-plan” (Banham et al. 1969). Silloin ongelmaksi jo keskustelun avaamisen tasolla muodostui, että ajatusmalli ei vahvistanut perin- teistä poliittista jaottelua. Oikeisto ei osannut päättää oliko kyseessä jotenkin piilotettua vasemmistoanarkiaa, eikä vasemmistokaan ollut varma, missä mää- rin kyseessä olisi sittemmin Britanniassa päätään nostanut markkinaliberalismi. (Hughes & Sadler 2000)

Riemastuttavan samankaltaisen poliittisen ambivalenssin kuvauksen suomalai- sesta yhteiskunnasta löytää Boxbergin ja Heikan tuoreesta Lumedemokratia- teoksesta. Boxberg ja Heikka (2009) puhuvat suomalaisessa poliittisessa pää- töksenteossa vallitsevasta konsensuksesta tavalla, joka on tulkittavissa edellä kuvatun kaltaisena lukkiutumisenä. Kirjoittajat hahmottelevat kolme poliittis- järjestöllisesti mielletävää klikkiä: Punaleirin (Sdp, Vas, SAK), Aluetukileirin (Kesk, MTK) ja Pääomaleirin (Kok, EK). Miellyttävää tässä Boxbergin ja Hei- kan esittämässä kehyksessä on, että karkeudestaan ja reippaasta yksinkertaistuk- sestaan huolimatta heidän määrittämänsä konsensus on mielletävissä aidosti kollektiiviseksi autokatalyysiprosessiksi, jossa leirejä toisiinsa sitovat lupaukset ja sitoumukset voidaan nähdä konsensuksen muodostamana ulospäsemättömänä kehänä. Vika on siis kaikissa tai ei kenessäkään. Itse käytin samaa kompleksi- suuteen sotkeutumisen hämmentämän päätöksenteon logiikkaa pääkaupun- kiseudun suunnittelun tilaa koskevassa teoksessani ”Ei-kenenkään Helsinki” (Joutsiniemi 2006). Jatkan kuitenkin hieman pidemmälle Boxbergin ja Heikan määrittämin jaotteluin.

Suomalaisen, resursseihin ja odotuksiin nähden varsin vaatimattoman, kau- punkirakenteen kannalta ongelmalliseksi havaittuja piirteitä voidaan jaotella ajatuskokeenomaisesti tähän kolmikantaan aika luontevasti suomalaisen kau- punkitilan tuotantoon keskeisesti kuuluvien rakennusteollisuuden, maamark- kinoiden ja liikenteen ominaisuuksien kautta. Keskinäisten intressin kirjo voisi olla vaikkapa seuraava:

1. Vahva sosiaaliseen asuntotuotantoon ja ”kaupunkimaiseen” rakennusta- paan keskittyvä rakennusteollisuus assosioituu Punaleirin ja Pääomalei- rin suosikeiksi.
2. Toisaalta pientalovaltainen rakentaminen sen vastapainona kerää sym- patiaa Aluetukileiristä ja Pääomaleiristä. Yllättäen tähän osittain lähtee

- mukaan myös osa Punaleiristä, joka on tyytymätön asuntojen hinnan nousuun, jolloin seutuistuvan kehityksen tulevaisuus on taattu.
3. Heikkoa kunnallista maapolitiikkaa ajava segmentti muodostuu Pääomaleiristä ja Aluetukileiristä, jolloin Punaleirille mieluisin vahva maapolitiikka ei saa Suomessa tuulta.
 4. Jonkin verran kompensatiota voidaan olettaa tulevan kaupunkitaloudesta injektio saaneelta Pääomaleirin urbaanisiiveltä.
 5. Vahva hallinto ja markkinoihin puuttumisen intressi näyttäisi olevan Punaleirissä ja Aluetukileirissä, jolloin Pääomaleiri joutuu huutamaan markkinasloganinsa vastatuuleen.
 6. Tierakentamiseen painottuva liikennepoliittika puolestaan on nähtävissä Aluetukileirin ja Pääomaleirin rintalapsena, joten joukkoliikennepoliittika odotettavasti jatkaa kituvaa eloaan.

Sen enempiä leirit kuin nimetyt kohteetkaan eivät ole tietysti yhtenäisiä, mutta yllättävää on, että näinkin karkeassa, kansallisen tason poliittisessa luokittelussa myös maankäytön osakysymysten osalta sama klikkiytynyt konsensus nousee esiin. Olisiko kuitenkin ajateltavissa, että valtiollisilla ylätasoon poliittisilla linjauksilla aktiivisesti estetään kaupunkien suunnittelun kautta syntyvän potentiaalilin muodostuminen? Liekö tutkimusrahoituksen jaossa joitain kytkentöjä näihin yhdyskuntarakenteen kannalta keskeisiin poliittisiin ideologioihin erimielisyyksiin, koska yhdyskuntasuunnittelun tutkimuksessa politiikan ja käytännön suhdetta ei meillä juurikaan ole pengottu?

Olivatpa syyt lopulta sitten kansallisen tai paikallisen tason edustuksellisen päätöksenteon kyvyissä tarttua kaupunkisuunnittelun ongelmiin, lopputuloksena edellä kuvatun kaltaisista lukuisista loppumattomasta takaisinkytketyistä kehitysprosesseista on, että näyttäisimme elävän keskellä eräänlaisia karkeita typologisia karikatyyrejä. Ne antavat ymmärtää, että kaupunkirakenne voidaan pelkistää kahteen talo- (kerrostalo ja pientalo), väylä- (katu ja tie) ja luontotyyppiin (puisto ja metsä). Näiden perusmääritteiden taakse on ladattu niin suuret poliittiset, hallinnolliset, tuotannolliset ja sosiaaliset odotteet ja toteutumisen todennäköisyydet, että viisailtakin keskustelijoilta kuulee väitteitä, joiden sisältö on seuraava: ”vertikaaliset hallintasuhteet¹⁷ johtavat sosiaaliseen segregatioon” tai ”puutarhaunelmat ovat ilmastonmuutoksen kannalta ongelmallisimpia” tai ”poistamalla 20 % kerrosalasta hankkeesta tulee ekologisempi” tai ”Asemakaava on hyvän kaupunkisuunnittelun suurin este”. Konkreettisimman esimerkin tästä synkstä ajankohdastamme muodosti taannoinen Greater Hel-

¹⁷ Kerrostalon määrittelmä

sinki Vision -kilpailu. Syy laimealta vaikuttavaan tulokseen on, että vallitsevan kaavoitusperspektiivistä katsoen ei ole mahdollista nähdä miten selkeästi suunnittelemttomuudesta tai silleen jättämisestä syntyneitä ongelmia voitaisiin ratkoa muuten kuin syöttämällä lisää köyttä kriisiytyneelle prosessille.

Epäselvästä visioinnista epävarmaan tulevaisuuteen

Suotuisammassa todellisuudessa *Greater Helsinki Visionin* (GHV) tehtävänannon voisi mieltää tilallisen suunnittelun uudelleen arvioinniksi. Palkitusta ehdotuksista lukuisissa esitettiin uusia aluetyologioita ja kehittämispotentiaalia sisältäviä reuna-alueita. Esimerkkinä mainittakoon vaikkapa ehdotus *Metroscape Helsinki*, jossa oivaltavasti tunnistettiin rakentamisen ja rakentamattoman välistä raja-alueita ja suhteutettiin niitä kaupunkiseudun kasvun erilaisiin implementointitapoihin. Samansuuntainen oli oman työryhmämme ehdotus (*r*)*evolver*. Se koostui uusista tilallisista strategioista, joilla esikaupungissa kaavoituksen sivutuotteena rehottaville raikioille saataisiin synnytettyä lisäarvoa ja kaupunkitoimintojen monipuolisuutta, jota nykyinen kaupunkitilan tuotantokoneisto ei tunnista. Puuttuvaa alueidentiteettiä kohentavia toimenpiteitä puolestaan peräänkuulutettiin ainakin ehdotuksissa *Holistic Uniqueness*, *Orlando* ja *Thirdlife*, joista kaksi jälkimmäistä olivat jopa, kilpailun laajuus huomioon ottaen, hyvin perehtyneitä paikallisiin ominaispiirteisiin ja vahvistaviin ratkaisuihin. Hallinnollisesti radikaaleimpiin uudistuksiin oli keskittynyt ehdotus *Towards City 2.0*, joka kyseenalaisti vallitsevan kunnallishallinnon kyvyn vastata tulevaisuuden muutostarpeisiin ja hajotti päätöksenteon ruohonjuuritason paikallisuuteen ja sitä tukevaan seudullisella tasolla toimivaan pormestari-instituutioon. Utopiaksi väitettyä taustaoletusta on sittemmin kehitelty kohti realismia mm. Metropolitseuran toimesta (www.metropolitseura.fi).

Karkeasti ottaen töiden menetelmät perustuivat paikallisen suunnittelutason organisoimisen periaatteita tarkentaviin työvälineisiin, *toolboxeihin*, sekä kokonaisrakenteen mallien ja arvokriteeristöjen määrittämiseen. Tulevaisuuden odotteisiin varsin realistisesti suhtautuneet ratkaisut ennakoivat kaavoituksen painopisteille merkittäviä muutossuuntia. Paikallisesta potentiaalista lähtevät ja olemassa olevan rakenteen muutoksella spekuloidut ratkaisut ovat sen verran kaukana kotoisesta maanomaisuuden realisoimisen välineeksi muodostetusta *asemakaavavtoolboxistamme*, että kunnalliset kilpailun rahoittaneet tahot ovat pääsääntöisesti osoittaneet hämmennystään. Mikään tarjottu osakokonaisuus ei mahdollista ratkaisujen omaksumista sellaisenaan, vaan niistä löytyy ristiriitaisuuksia hallinnollisten käytäntöjen, rakentamista ja tienpitoa koskevan normiston kanssa tai eivät tunnista vallitsevaa haluttomuutta kiinteistön huollon periaatteista ja nykyi-

sestä maapolitiikasta poikkeaviin ratkaisuihin ylipäänsä. Yritys haluta muutosta haluamatta muutosta on totaalisen absurdi. Jotain syvästi liikuttavaa on kuitenkin niissä perusteluissa, joissa GHV:n anti kiteytetään mahdollisen hallinnollisen imperatiivin mukaisen vuosittaisen 12000 vuokra-asunnon kentälle truuttaamiseen tai kolme vuosikymmentä vanhojen liikennehankkeiden rahoituspäätösten kalastamiseen. Visioinnin esiin nostamat varsinaiset suunnittelukysymykset on väistämättä työnnetty taka-alalle ja kaupunkisuunnittelustamme on tullut vain vanhojen ratkaisuiden oikeuttamista ja aikatauluttamista.

Tulkitsen tämän niin, että legitiimin kaavaprosessin *hyvyyden kriteerit* ovat tulleet sisällytyksi käytännön ratkaisumalleihin niin tiukasti, ettei mikään niistä poikkeava toteuttamistapa ole edes kunnolla mahdollinen. Ongelma muodostuu siitä, että rakentamista ohjaavan lainsäädännön 80-vuotisen kehityksen kuluessa olemme siirtyneet kauas tuotanto-orientoituneen yhteiskunnan arvoista, tarpeista ja keinoista. Tuotantolähtöisten ajattelutavan arvoina kaupunkirakentamisprosessissa korostuvia ominaisuuksia *universaalisuutta, tehokkuutta, tasalaatuisuutta ja pysyvyyttä* joudutaan väistämättä uudelleen arvioimaan. Paikallisuuden huomioon ottamisesta, tulevaisuutta koskevan epävarmuuden sekä prosessiin osallisten lukumäärästä johtuvan ennustamattomuuden lisääntymisen johdosta niiden rinnalle nousee näistä tarkennettuja laatumääreitä kuten *identiteetti, riittävyys, monimuotoisuus ja joustavuus*.¹⁸ (Oswald & Baccini 2003, Joutsiniemi 2007.) Vaikka tunnistamme tämän jälkimmäisen ryhmän määreitä vaivatta sekä perinteisiä kaupunkeja koskevan tietämyksen pohjalta että luonnonympäristöjen analyyseista, niin niihin perustuvien suunnitteluratkaisuiden kehittäminen rakennusprosessin lopputuotteena on täysin poikkeuksellista. Estetisoiva suunnitteluperinteemme tunnustaa identiteetin hyveen, mutta siihen johtavan prosessin haaste on melkoinen. Riittävyys alkaa olla ympäristötietoisuuden vakiinnuttamaa, vaikka talouden kyky peittää sen taustalla olevia luontoperäisiä prosesseja ei tee arvioinnista sen enempää staattista kuin triviaaliakaan. Kahden jälkimmäisen rooli kuitenkin haastaa koko suunnittelun keskeisimmän roolin loistavan tulevaisuuden vakuutena.

Kaupunkisuunnittelun kannalta ongelmallisin tässä suhteessa on kaavoituksen rooli kiinteistöihin sidottujen oikeuksien takuuna ja tulevaisuuden epävarmuuden diskonttaajana. Tässä käyttötarkoituksessa kaava toimii jonkun tavoitteellisen lopputilanteen kuvana, ja jo periaatteellisenkin epävarmuuskomponentti sisältää riskin talouden turvaamiselle. Jos kuitenkin ajattelemme kaavaa yhä kiinteämpänä osana taloutta, sitä voidaan kehittää kiinteiden määrällisten kriteerien tuolle puolen ja määritellä minimikriteerien lisäksi mielekkään kokoisjoukon optioina lankeavia ehdollisia ominaisuuksia, jolloin tulevan kehi-

¹⁸ Ei liene yllättävää, että näistä kaksi viimeistä kriteeriä sisältyivät mm. GHV:n Metroscape Helsinki – ehdotukseen. [http://www.greaterhelsinkivision.fi/files/GHV_purch_Metroscape_Helsinki_7_boards.pdf]

tyksen kannalta vaihtoehtoisia kehityskulkuja saadaan sovellettua joustavasti. Tähän perustuvat menetelmät tunnetaan evoluutioteoriassa adaptaationa, sopeutumisenä, ja samalla tavoin koko kaavoitusinstrumentti voidaan nähdä vastaavasti dynaamisen prosessin hallinnan välineenä. Kaavoitus olisikin nähtävä lähempänä tulevaisuuden reseptiä kuin sen rautalankamallia.

Astetta vaikeampi tavoiteltava on puolestaan darwinilainen pre-adaptaatio, jonka ainoana takeena toimii monimuotoisuuden vaade. Määritelmän mukaisesti kaikki virallisen suunnitteluprosessin lisäksi esiintyvät ominaisuudet ovat kompleksisen prosessin mahdollisia kehityksen suunnan viitoittajia: turhuus, ylimäärä, sivutuotteet ja ulkoisvaikutukset – itse asiassa aivan niin kuin nykytilanteessakin. Kaupunkisuunnittelulle tämä tuottaa joitain uudelleenorientoitumisen ongelmia, sillä lähtökohdiltaan tilan regulaatioon perustuvalla kaavoituskäytännöllemme suunnittelemattomat aktit näyttäytyvät vaihtelevasti keskenäisyytenä, omankädenoikeutena ja ympäristöstä piittaamattomuutena tai ovat ainoastaan läpikulkua, yksityisyyden loukkauksia ja kuristumisriski. Sivutuotteet ovat määritelmän mukaan suunnittelemattomia (koska ovat sivutuotteita), mutta eivät silti hallitsemattomia tai käsittämättömiä. Ongelmana on sietää ja tunnistaa niitä urbaanin elämäntavan muotoja, jotka reduktionistiselle analyysille ovat hierarkiaa sotkevaa likaa, mutta kääntyvätkin tulevan konstruktiivisen kehityksen mahdolliseksi voimavaraksi.

Näistä samoista evoluution periaatteista johdetuista lähtökohdista Stuart Kauffman, teoreettisen biologian ja kompleksisuustieteiden *grand-old-man*, määritteli koko biosfäärin tulevaisuutta syleilevän ongelman: avoimen universumin haasteen. Kaupungin suunnittelullekaan tulevaisuudesta tietämättömyys ei siis ole mikään häpeä. Kauffmania myötäillen voisimme väittää, että emme yksinkertaisesti pysty ulosmittaamaan tulevaisuuden riskiä suojeluin, säästöin ja tilavarauksin, kuin äärimmäisen minimaalisessa mittakaavassa, mutta se ei suinkaan tarkoita ettemmekö voisi valmistautua. Kaupungin hyve on sen kestäväyydessä ja muutosvalmiudessa. Tämä on ainoa järkevä tulevaisuusskenaario, sillä ainoa mitä voimme tulevaisuudesta varmuudella sanoa on: ”Emme vain yksinkertaisesti tiedä.” Emme tienneet autoa sen enempää kuin kännykkää tai Internetiä. Valitettavasti emme muutaman vuoden takaiseen menneisyyteen ulottuvassa aikajänteessä tunnistanee edes Facebookia tai Lex Nokkaa, ennen kuin ne jo olivat täällä.

Alun loppuksi

Tässä artikkelissa on käsitelty asiantuntijuuksien ja osallisten määrällisen kasvun tuottamia ongelmia, jonka väitetään muodostavan suunnittelujärjestelmämme kehittämisen suurimman haasteen. Suunnitteluteorian tasolla inkrementalistiseen, systeemien pilkkoutumisen ja kompleksisten vuorovaikutusten kautta syntyneeseen murrokseen verrattuna sekä kommunikatiivinen konsensus että agonistinen dissensus¹⁹ ovat oikeastaan vain vaatimattomia tarkennuksia ”suunnittelun” perusluonteeseen. Kaupunkisuunnittelun ja kaupunkikehityksen ymmärtämisen kannalta itseorganisoituvien rakenteiden nimittäminen suunnitelluiksi johtaa kuitenkin helposti ajatukseen suunnittelun epäonnistumisesta ja valitettavaan järjestelmän sisäisen inertian huomiotta jättämiseen. Käsitteellinen muutos, jota kirjoituksen otsikossa tarjotaan, pyrkii ottamaan suunnittelun organisatoriset ja laajemmassa mielessä systeemiset reunaehdot osaksi kaupunkien tulevaisuutta koskevaa keskusteluumme, jotta suunnittelun tervehdyttämiseksi tarjotuilla toimenpiteillä ei päädyttäisi ainoastaan pahentamaan vallitsevaa epäkiitollista ”suunnittelutilannettamme”. Olennaista tässä esitetyn suunnittelujärjestelmän sisäänrakennettuun kompleksisuuteen perustuvan kritiikin osalta on kuitenkin, ettei itseorganisoitumista epähuomiossa sekoiteta suoraviivaiseen tekemättä jättämiseen, vaan pikemminkin suunnittelun taustatietojen ja toimijoiden fokuksen muutokseen. Keskeistä ei ole erilaisten riippumattomien muuttujien analyysi vaan samanaikaisten vuorovaikutusten kumuloitumisen ymmärtäminen moniaineisessa suunnitteluprosessissa. Ensimmäinen askel tähän suuntaan olisi edes yrittää tunnistaa mitä kaupungista loppujen loppuksi todella aktiivisesti suunniteltiin, ja vähintään periaatteellisella tasolla hyväksyä, että onneksemme aika paljon hyvää saattoi tapahtua tästä suunnittelusta huolimatta – kuin itsestään.

¹⁹ Bäcklund ja Mäntysalo asettuvat varovasti samalle kannalle todetessaan merkitysjärjestelmien ristiriitaisuuksien hyväksymisen lähestyvän inkrementalistisen teorian taustoja (2009, 28). Jean-Francois Lyotardin Habermasia kohtaan esittämä kritiikki jatkaa samaa ajatusta oivaltavasti:

”Tästä syystä ei näyttäisi mahdolliselta eikä tarkoituksenmukaiselta Habermasin tavoin viitoittaa legitimaatio-ongelmaa tämän Diskurssiksi kutsumilla keinoilla, toisin sanoen perustelujen välisen dialogin tietä tapahtuvan universaalien yhteisymmärryksen tavoittelun hengessä. (...) Asia on hyvä, perustelut sen sijaan eivät. Yhteisymmärrys on arvona vanhentunut ja epäilyksiä herättävä. Toisin on sen sijaan oikeudenmukaisuuden laita. Tarvitsemme siten sellaista käsitystä ja käytäntöä, joissa oikeudenmukaisuutta ei ole kytetty yhteisymmärrykseen.” (Lyotard 1979/1985, 103-4)

Osallistumisen näkökulmasta edustuksellisen demokratian kautta määritelty suunnittelujärjestelmämme on, kuten Bäcklund ja Mäntysalokin toteavat, vaikeasti perusteltavissa. Lyotardin peräänkuuluttaman oikeudenmukaisuuden toteutumisen kannalta ongelma ei kuitenkaan ole vallankäyttöön vaan suunnittelun substanssiin liittyvä! Nykymuotoinen suunnittelujärjestelmämme näyttää koostuvan koko joukosta hallitsemattomia itseorganisoitumisen piirteitä, joita suunnittelujärjestelmä ei tunnista. Kaupunkisuunnittelua hallitsevassa osallismyllerryksessä huomio on liikaa kiinnittynyt siihen kuka tekee, ei siihen mitä tehdään. Neuvottelun korostaminen sisällön kustannuksella viittäisi siihen, ettei ehkä riittävästi sisäistetty, että onnellinen loppu on onneton tavoitetila.

Kirjallisuus

- Allmendinger, Philip (2001). *Planning in Postmodern Times*. Routledge.
- Allmendinger, Philip & Ball, Michael (2006). *Rethinking the Planning Regulation of Land and Property Markets*. New Horizons Research Programme – Final Report. Office of the Deputy Prime Minister
- Anderson, P. W. (1972). More Is Different. *Science*. Vol. 177, No. 4047. pp. 393-396. Aug. 4.
- Arthur, W. Brian (1989). Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock-in by Historical Events, *Economic Journal*, 99, 116-131.
[http://www.santafe.edu/~wbarthur/Papers/Pdf_files/EJ.pdf]
- Banham, Reyner & Barker, Paul & Hall, Peter & Price, Cedric (1969). *Non-Plan: An Experiment in Freedom*. New Society. March.
- Boxberg, Katja & Heikka, Taneli (2009). Lumedemokratia – Kun konsensus vei rahan ja vallan suomalaisilta. WSOY.
- Bäcklund, Pia & Mäntysalo, Raine (2009). Yhdyskuntasuunnittelun teorioiden kehitys ja asukkaiden osallistumisen tarkoitus. *Terra* 121:1, 19-31.
- Diamond, Jared (1997/2005). *Tykit, taudit ja teräs – Ihmisen yhteiskuntien kohtalot*. Terra Cognita.
- Gombrich, E. H. (1966/1978). *Norm & Form – Studies in the Art of the Renaissance I*. Phaidon.
- Hirschman, Albert (1970). *Exit, Voice, and Loyalty*. Harvard University Press.
- Hughes, Jonathan & Sadler, Simon (2000). *Non-Plan – Essays on Freedom, Participation and Chance in Modern Architecture and Urbanism*. Architectural Press.
- Iltanen, Sanna (2008). *Urban Generator – Kaupunkirakenteen kasvun mallinnusmenetelmä*. TTY.
- Joutsiniemi, Anssi (2006). *Ei-kenenkään Helsinki*. Tampereen teknillinen yliopisto.
- Joutsiniemi, Anssi (2007). *Network Urbanism / Destructed Entities – Evaluation culture framework*. Teoksessa Ylä-Anttila, Kimmo & Alppi, Samuli: *Processing Utopia*. TTY. 66-71.
- Kauffman, Stuart (1995). *At Home in the Universe – The Search for Laws of Self-Organization and Complexity*. Oxford University Press.
- Lyotard, Jean-Francois (1979/1985). *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Vastapaino.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki: [<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>].
- Maankäyttö- ja rakennusasetus: [<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990895>].

- Maisala, Pertti (2008). Espoo – Oma lukunsa. Espoon kaupunkisuunnittelukeskus.
- Majamaa, Vesa (1984). Asemakaavamääräyksistä. Erillispainos Lakimies-lehdestä N:o 7-8.
- McDonough, William & Braungart, Michael (2002). Cradle to Cradle – Remaking the Way We Make Things. North Point Press.
- Oswald, Franz & Baccini, Peter (2003). Netzstadt – Designing the Urban, Birkhäuser.
- Partanen, Jenni & Joutsiniemi, Anssi (2007). Simulaatio kaupungin kompleksisen kehityksen hallinnassa, Yhdyskuntasuunnittelu 2007:2, 44–63.
- Resnick, Mitchel (1994). Turtles, Termites, and Traffic Jams – Explorations in Massively Parallel Microworlds. MIT Press.
- Rosanvallon, Pierre (2008). Vastademokratia – Poliittikka epäluulon aikakaudella. Vastapaino.
- Staffans, Aija & Väyrynen, Erja (toim.) (2009). Oppiva kaupunkisuunnittelu. Arkkitehtuurin julkaisuja 98, TKK.
- Syrjänen, Olavi (1999). Harkintavalta kaavoituksessa ja rakentamisessa. Rakennustieto Oy.
- Waldrop, M. Mitchell (1992). Complexity – The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos. Simon & Schuster.
- Webster, Chris & Lai, Lawrence Wai-Chung (2003). Property Rights, Planning and Markets – Managing Spontaneous Cities. Edward Elgar.
- Wegener, Michael (2005). Urban Land-Use Transportation Models. Teoksessa Maguire, David J. & Batty, Michael & Goodchild, Michael F.: GIS, Spatial Analysis, and Modeling. ESRI Press.

Mikä on kaupunki? Minne kaupunki on menossa? Millaista on kaupunkien suunnittelu ja hallinnointi globalisoituvan talouden aikakaudella? Entä miten kaupunkilaiset voivat vaikuttaa kaupunkinsa tulevaisuuteen? Elokuussa 2008 Espoon kaupungin kulttuuritoimi ja Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus YTK kokoontuivat yhteiseen seminaariin pohtimaan näitä kysymyksiä Espoon 550-vuotisjuhlien ja YTK:n 40-vuotispäivien tunnelmissa. Kysymyksiin oli vastaamassa asiantuntijoita suomalaisen kaupunkitutkimuksen sekä kaupunkien suunnittelun ja hallinnon aloilta.

”Minne menet kaupunki?” -julkaisuun on koottu seminaarin tähtihetkiä kirjallisessa muodossa. Kirjoittajina ovat Janne Antikainen, Leena Eräsaari, Anssi Joutsiniemi, Mikko Laaksonen, Pasi Mäenpää, Taina Rajanti sekä Kaarin Taipale. Kokoelman artikkeleissa pohditaan muun muassa julkisen ja yksityisen sektorin roolijakoa kaupunkien kehittämisessä sekä kansalaisyhteiskunnan merkitystä julkisen ja yksityisen sektorin rinnalla. Kirjoituksissa tarkastellaan myös, miten kaupunkiemme rakenne on muuttumassa yhä rihmasto-
maisemmaksi ja moniulotteisemmaksi.

ISSN 1455-7754

ISBN 978-951-22-9984-3

ISBN 978-951-22-9985-0 (pdf)